

Međunarodne studije

---

god. 13, br. 2, 2013

MEĐUNARODNE STUDIJE

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju

God. 13, br 2/2013.

Godišnje izlaze četiri broja časopisa

Naklada / 200 primjeraka

Časopis ima inozemne recenzije

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u CSA/

Worldwide Political Science Abstracts, Sociological Abstract

Social Services Abstracts

Nakladnici

Centar za međunarodne studije Hrvatske udruge za međunarodne studije, Zagreb

Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb

Euroavangarde d.o.o. Zagreb

Uredništvo

Goran Bandov, Luka Brkić, Lidija Čehulić Vukadinović, Jadranka Dujčić Frlan, Gordan Grlić

Radman, Drago Lovrić, Mladen Nakić, Jadranka Polović, Ivo Šlaus, Radovan Vukadinović

Glavni i odgovorni urednik

Radovan Vukadinović

Izvršni urednici

Jadranka Dujčić Frlan

Luka Brkić

Lektura i korektura

Iva Čupić

Tajnik

Kristijan Kotarski

Klasifikacija članaka prema UDK

Blaženka Peradenić-Kotur

Tehnički urednik / prijelom

Tiskara Zelina d.d.

Međunarodno izdavačko vijeće

Dr. Nadia Arbatova, Russian Academy of Science, Moscow

Dr. Theodore Columbus, ELIAMEP, Athens / Dr. John Groom, Kent University, Canterbury

Dr. Charles Chudde, University of Boston

Dr. Anton Grizold, Fakultet za društvene vede, Ljubljana

Dr. Shi Ze, Institute for International Relations, Beijing

Dr. Lidija Georgieva, University St. Cyril and Methodius, Skopje

Dr. Dragan Simić, Fakultet političkih nauka, Beograd

Dr. Dragan Vukčević, UDG, Podgorica / Dr. Stefano Piloto, University of Trieste

Dr. Peter Stania, International Institute for Peace, Vienna

međunarodne
studije

god. 13, br. 2, 2013

Sadržaj

STUDIJE

Monika Begović: Neorealistička teorija međunarodne politike kroz teorije saveza	9
Andreja Sršen: Konstrukcija europskog identiteta – prilog prepoznavanju upitnoga konteksta.....	27
Mustafa Ibrahimović: The Language Of Hatred In Sports As A Means Of Political Propaganda Overview Of The Case In Ex-Yugoslavia	43
Miljenko Antić, Jadranka Vlahovec: “Democratic War”: Democratic Peace Theory and the War in Former Yugoslavia.....	55

RECENZIJE, PRIKAZI, KONFERENCIJE

Raghuram G. Rajan Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy Ana Budimir	75
Intervjui Ninoslav Kopač: Svjedok histerije Vesna Ivanović	81
Radovan Vukadinović: Politički profil Pabla Picassa: filatelistička interpretacija - Vesna Ivanović	90
Ernest Petrič: Foreign Policy Jadranka Dujić Frlan	94
Osvrt s konferencije: Jugoistočna Europa i budućnost EU-a – suradnja između institucija visokog obrazovanja Filip Kokotović.....	103
Projekt Aliante Jadranka Dujić Frlan	106

studije

Neorealistička teorija međunarodne politike kroz teorije saveza

mr. sc. Monika Begović*

Sažetak

Globalizacija i povećana međunarodna međuovisnost pridonose tomu da se ponovno povećava interes utjecaja strukture međunarodnog sustava na međunarodne odnose. Međunarodni sustav od kraja Hladnog rata neprestano proživljava promjene. One se najviše odlikuju u političkim i sigurnosnim novitetima. U takvim je uvjetima struktura sustava postala glavnom odrednicom ponašanja država koje se, promatrajući ih kroz perspektivu strukturalnog realizma ili neorealizma, ponašaju isključivo u skladu s vlastitim interesima, u uvjetima anarhičnog sustava. S obzirom na geopolitički položaj te veličinu Hrvatskoj je izrazito bitno čvrsto članstvo unutar NATO-saveza i Europske Unije. Kontekst razvoja sigurnosti i obrane time postaje više usmjeren na činjenicu da se zemlje članice saveza obvezuju pomagati jedna drugoj u slučaju pojave ugroze, te se time jača stabilnost nacionalne sigurnosti potrebne da se omoguće dugoročni mir i stabilnost u zemlji, ali i u susjedstvu. Kao središnji i konstantan fenomen u proučavanju međunarodnih odnosa, savezi nastaju jer su vlade svih razvijenih država svjesne da su dio jednog većeg entiteta u međunarodnoj politici u kojoj, prema postavkama neorealističke škole međunarodnih odnosa, postoje prijetnje koje su uzroci stvaranja saveza.

Teorijska utemeljenost političkog realizma i neorealizma (strukturalnog realizma), najzastupljenije političke teorije novog vremena, te dominantne škole mišljenja o međunarodnim odnosima prema kojoj se države ponašaju u skladu s vlastitim nacionalnim interesima, mogla bi objasniti potrebu Hrvatske, male zemlje¹ s tako specifičnim

* mr. sc. Monika Begović, doktorantica na doktorskom studiju Hrvatska i Europa na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu

1 Mogu se, između ostalih, izdvojiti dva načina za definiciju malih zemalja. Jedan je kvantitativan, a drugi kvalitativan. Kvantitativni pristup zemlje grupira prema broju stanovnika, veličini, visini BDP-a, vojnoj sili i ostalim mjerljivim faktorima. Kvalitativna metoda definira koncept malih država na percepciji utjecaja i moći. Taj pristup uključuje evaluaciju odnosa male države prema njezinu okruženju, uključujući težinu utjecaja koje ona ostvaruje, do koje mjere ona sebe doživljava malom te do koje mjere ostale zemlje doživljavaju malom. Väyrynen, Raimo, "Small States: Persisting Despite Doubts", u Inbar, Efraim; Sheffer, Gabriel (ur.), *The National Security of Small States in a Changing World*, Frank Cass, London, 1997., str. 41-77; te Goetschel Laurent, ur., *Small States inside and outside the European Union, Interests and Policies*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998.

geopolitičkim položajem i burnom prošlosti, da ostane dijelom saveza koji joj na prvom mjestu jamče sigurnost u međunarodnom sustavu.

Općenito o neorealizmu

Teorijska podloga neorealističke teorije međunarodne politike, od njezina utemeljitelja Kennetha Waltza² do modernih teoretičara nakon Hladnog rata, međunarodni sustav vidi kao anarhičan, sustav u kojem se države kao glavni subjekti međunarodnih odnosa ponašaju u skladu s vlastitim interesima. Stoga u takvom okruženju male države ne mogu samo svojim naporima postati sigurne. Bez obzira na rizik njihova je glavna prilika „uskakanje u vagon“ (engl. *jumping on the bandwagon*) ispunjen jačim državama te postajanje dijelom saveza.

Neorealizam je strukturalan, a Waltz koncept međunarodne politike obrazlaže kao sustav sastavljen od dvije razine; one strukturalne i razine osnovnih jedinica sustava (država). Prema Waltzu, država je najvažnija institucija i subjekt međunarodnih odnosa, najvažniji akter svjetskog geopolitičkog poretka, koju karakterizira točno ograničen dio prostora i koja uz geografske ima i političke atribute – suverenitet i međunarodno priznanje.³ Strukturu sustava definira kao skup ograničavajućih uvjeta i označava je kao predmet teorije međunarodne politike. Nju definira putem: 1. principa organizacije upravljanja sustavom ili anarhije (suprotno od hijerarhije, principa putem kojeg se organizira vlast unutar država, a koji podrazumijeva funkcionalnu diferencijaciju dijelova sustava, formalne odnose podređenosti i nadređenosti, odnosno podjelu na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast) koja za posljedicu ima funkcionalnu sličnost jedinica (opstanak ili sigurnost osnovna je funkcija država) i 2. raspodjele sposobnosti/ moći između osnovnih sustavnih jedinica (zato što slične funkcije države obavljaju u skladu sa svojim različitim sposobnostima).⁴ Glavna je značajka geopolitičkog sustava međuovisnost, koja ovisi o raspodjeli moći. Sam je sustav pak anarhičan jer u njemu ne postoji središnja politička vlast. Tako Waltz opisuje strukturu međunarodnog sustava s tri bitne karakteristike: stanje anarhije, ravnopravnost i homogenost zemalja te nejednaka raspodjela sposobnosti i resursa. U takvom međunarodnom sustavu vlade,

2 Predstavnik neorealističke škole međunarodne politike Kenneth N. Waltz, američki teoretičar međunarodnih odnosa, svoja je razmišljanja o uzrocima ponašanja država u međunarodnom sustavu predstavio u svojim najvažnijim djelima: *Čovjek, država i rat* te *Teorija međunarodne politike*. Waltz, Kenneth N., *Čovjek, država i rat*, Barbat, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 1998., prijevod prof. Damir Grubiša; Waltz, K. *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979.

3 Waltz, Kenneth N., *Čovjek, država i rat*, Barbat, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 1998., prijevod prof. Damir Grubiša, str. 24

4 Ova dva elementa strukture, prema Waltzovoj teoriji, istovremeno su i izvori strukturalnih promjena. Waltz, Kenneth N., *Čovjek, država i rat*, Barbat, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 1998.

posebice vlade velikih sila, neprestano su „gladne“. Svaka želi biti najmoćnija u sustavu i uvijek želi povećati svoju moć i to ne samo za obranu od napada.

U takvom rasporedu međunarodnih odnosa vanjskopolitičko djelovanje država postaje djelatnost usmjerena na postizanje promjena u sustavu, uz vođenje nacionalnim interesima. Iz objašnjenja anarhične strukture međunarodne politike i aksioma o sigurnosti kao motiva država, Waltz zaključuje kako je ravnoteža snaga (engl. *balance of power*) najbolji politički oblik koji jamči sigurnost: „Politika ravnoteže snaga uvijek će prevladati onda kada su samo dva uvjeta ispunjena: anarhični poredak koji nastanjuju jedinice koje žele opstati“.⁵ Uvjet je za ostvarivanje ravnoteže snaga koegzistencija dviju ili više država u sustavu samopomoći (engl. *self-help*). A sama mogućnost da barem neke države upotrijebe silu otežava drugim državama prekidanje tog sustava konkurencije, što uvjetuje politiku ravnoteže snaga. Waltz navodi ravnotežu snaga kao središnji mehanizam djelovanja međunarodnog sustava, koja počiva na snažnoj teritorijalnoj državi.⁶ Natjecanje između država događa se zbog straha od dominacije jer države doživljavaju druge države kao prijetnju svojoj poziciji u međunarodnom sustavu ili čak prijetnju svom opstanku.

Anarhija u sustavu zapravo uspostavlja konkurentne odnose među državama, u kojima se igraju igre u kojima profitiraju sposobniji, a kad je u pitanju njihov opstanak, uglavnom preživljavaju samo najveći i najспособniji. Stoga je bitno ući u prave saveze kojima se, uz međunarodnu sigurnost, štite i nacionalni interesi. Anarhična struktura međunarodnog sustava prisiljava države da razmisle o svom položaju u distribuciji sile. Naime prema neorealisticima, međunarodni sustav nema autoriteta iznad nacionalne države koji bi uveo vladavinu prava te stoga vlada anarhija u međunarodnom sustavu. A upravo ta anarhija tjera države da budu zabrinute za svoju sigurnost, što ih navodi na razmišljanje o povećanju moći i potom distribuciji sile. Prema neorealisticima, ne postoje dakle naddržavne institucije koje bi državama mogle nametnuti svoj autoritet sile i stvoriti međunarodni poredak. Stoga su države upućene samo na sebe u osiguranju svog opstanka.⁷ Međunarodna politika tako je najočigledniji primjer borbe za moć i silu (u demokratskim državama takva se težnja moći ograničava sustavom *checks and balances* – sustavom kočnice i ravnoteže, pa se tako sila očituje samo još na međunarodnoj pozornici, *op. a.*). Kako dakle u međunarodnoj politici nema jedinstvenog i prihvaćenog autoriteta niti sustava nametanja prava, svaka zemlja prosuđuje svoje zahtjeve i ambiciju u skladu sa svojim željama. U takvom sustavu može izbiti i sukob, koji

5 U odnosu na tumačenja klasičnih realista, Waltzovo shvaćanje ravnoteže snaga ne sadrži pretpostavke o racionalnosti aktera ili o konstantnosti volje da se stvori ravnoteža. Waltz, K. *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979., str. 92

6 Waltz, K., *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979., str. 97

7 Waltz, 1979., str. 104

može voditi ratu. Waltz kaže da ratovi ne nastaju zbog otvorene namjere da države doista ratuju, već zbog nedostatka organiziranih snaga koje bi uspješno spriječile izbijanje rata i njegovo vođenje.⁸ Takvi argumenti bili bi dovoljni u slučaju donošenja zaključka kako Hrvatska treba biti u savezu unutar kojeg postoje struktura i pravila, u kojem ne vlada anarhija te država nije prepuštena samoj sebi.

U međunarodnom sustavu, kao sustavu samopomoći (engl. *self-help*), ravnoteža se stječe kada pobjeda jedne koalicije ostavlja slabije članove pobjedničke koalicije na (ne)milost jačih.⁹ To bi značilo da svatko želi svoju pobjedu, te se zemlje okupljaju oko izglednog pobjednika, što, prema Waltzu, znači da struktura (a ne moć) uvodi sigurnost kao glavnu preokupaciju zemalja. Sigurnost države kao središnjeg aktera međunarodnih odnosa ima dva lica: država mora pružati zaštitu od unutarnjih prijetnji te se isto tako mora osigurati od vanjskih prijetnji kao što su druge države i neki međunarodni akteri (jednu od globalnih prijetnji novog vremena predstavlja terorizam).¹⁰ Moglo bi se reći, iz perspektive neorealista, kako je jako bitno da nacionalne vlade imaju razvijenu svijest o tome da čine dio većeg entiteta u međunarodnoj politici sa sveobuhvatnim interesima, ciljevima, perspektivama i vrijednostima koje dijele. Zato se i javljaju nastojanja za članstvom u savezima među državama koji im, između ostalog, mogu jamčiti sigurnost.

Međunarodna suradnja

Kako bi se bolje snašle u anarhičnom međunarodnom sustavu, zemlje ulaze u saveze, no Waltz smatra da to nije struktura međunarodnog sustava, već proces. Zemlje surađuju, to je očigledno, „no na načine koji su uzrokovani anarhijom većeg sustava“.¹¹ Glavni je način u formiranju saveza, u skladu s teorijom ravnoteže moći, jačanje i po-

8 Vidjeti više u Vukadinović, Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 303

9 Waltz, K., *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979., str. 126

10 Upravo se tim aspektom bave tradicionalne teorijske perspektive o sigurnosti, od kojih su najutjecajnije realistički i liberalni. Realisti smatraju da su države zaokupljene fizičkom sigurnošću, dok se nacionalni razvitiak promatra kao sredstvo održavanja i jačanja autonomije i sigurnosti te shodno tomu vlast mora biti dovoljno sposobna da se suoči s vanjskim izazovima državnoj autonomiji i sigurnosti. Vanjska je politika tako uvijek odgovor na vanjske potrebe. To znači da država postoji donekle odvojena od društva, ima vlastiti identitet i interese u odnosu na međunarodnu politiku. Država je usredotočena na vlastite interese te provodi politiku koja je ovisna o odnosima s drugim državama. Zbog toga neorealisti očekuju kontinuitet u vladinoj vanjskoj politici, osobito u osnovnim ciljevima kao što je sigurnost. S druge strane liberalni teoretičari vjeruju kako u međunarodnim odnosima postoji uzročno-posljedična veza između prirode vlasti i pojedinog režima i mogućnosti izbijanja rata. Jørgensen, K. E., *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010., str. 58

11 Waltz, 1979., str. 116

većanje saveza ili slabljenje i smanjenje drugog saveza.¹² S obzirom na to da u međunarodnoj politici ne postoji sustav nametanja prava, to snažno utječe na vjerojatnost međunarodne suradnje, opseg međunarodnih ugovora i jurisdikciju međunarodnih institucija. Međunarodne organizacije, iako rastućeg broja, ili same stječu neka svojstva i sposobnosti država ili pokazuju nesposobnost da djeluju efikasno bez podrške, ili barem pasivnog pristanka, glavnih država zainteresiranih za određeno pitanje. Međunarodno pravo postoji i uglavnom se poštuje u većini slučajeva, ali se jake države podčinjavaju zakonima kada to žele, to jest krše ih kada one to odluče. „Jaki rade što žele, slabi što moraju“ – kazao je Tukidid. Odnos malih država prema poštovanju međunarodnog prava Waltz objašnjava riječima da „što ste manji, to ispravniji morate biti“.¹³ Jedini je izlaz suradnja, koja je nužni princip djelovanja država ukoliko žele biti sigurne. No međunarodnu suradnju teško je održati te savezi pripomažu u svladavanju anarhične strukture međunarodne politike koja pred države postavlja dva osnovna problema: problem neizvršenja, neispunjenja kooperativne obveze ili mogućnost prijevare (engl. *cheating, defection, non-compliance*) te problem tzv. relativne dobiti (engl. *relative gain*) ili nužnost uspoređivanja dobiti sudionika u kooperativnom aranžmanu te zabrinutost za daljnju potencijalnu upotrebu te dobiti u sigurnosne svrhe. Male i slabe države često nisu u situaciji da razmišljaju o dobiti jer samostalnim naporima ne mogu sebi jamčiti sigurnost. Waltz tvrdi da je bez obzira na rizik njihova glavna prilika uskakanje u vagon (engl. *jumping on the bandwagon*) ispunjen jačim državama.¹⁴

Uz Waltza, glavni zagovaratelji znanstvenog materijalističkog pristupa Kaplan i Gilpin¹⁵ uzimali su kao glavnu varijablu u dokazivanju ravnoteže snaga raspodjelu moći među državama.¹⁶ Smatra se kako su Gilpin i Kaplan gledali na međunarodni sustav kao na ekonomsko tržište na kojem se države poput tvrtki natječu kako bi preživjele. Time ne samo da su odbacili svaki koncept koji bi upućivao na postojanje zajedničkih normi i prava već su odbacili i mogućnost postojanja sustava koji bi se temeljio na suradnji.¹⁷ Nastojeći se držati okvira svoje teorije, Waltz ravnotežu snaga pojednostavljuje

---

12 Waltz, 1979., str. 118

13 Waltz, 1979., str. 194

14 Schweller, Randall L., „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In“, *International Security*, svezak 19, br. 1, ljeto 1994., str. 72-107, <http://www.jstor.org/stable/2539149>. Schweller se na samom početku pita je li tendencija država održavati ravnotežu s jačim državama ili se ponašati u skladu s *bandwagon*-teorijom. Vidjeti u: Waltz, K. N., „Evaluating Theories“, *American Political Science Review*, svezak 91, br. 4, prosinac 1997., str. 915

15 Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1981.; Morton A. Kaplan, *Towards Professionalism in International Theory*, Collier, Macmillan, New York, 1979., vidjeti Wendt, Alexander, *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, 2009.

16 Vidjeti u Wendt, Alexander, *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, 2009., str. 96-103

17 Waltz se nadovezao na ovo ekonomsko gledanje međunarodnih odnosa radom objavljenim u časopisu

do krajnjih granica. Pojam vidi kao koncept koji ispunjava dvije funkcije: ili gradi tzv. „unutarnju ravnotežu” (dakle unutarnje povećavanje moći države naoružavanjem) ili stvara tzv. „vanjsku ravnotežu” (država okuplja saveznike u savezništvo protiv druge države/koalicije država).¹⁸

Sažmimo: anarhična struktura međunarodne politike snažno utječe na ograničenost međunarodne suradnje, uvjetujući razloge sigurnosti, interes država za relativnu dobit i zabrinutost zbog mogućeg neizvršenja dogovorenoga kooperativnog aranžmana.

Ključne točke neorealističke perspektive jesu sljedeće:

- stvaranje ravnoteže snaga – prisutnost raspodjele moći među akterima u međunarodnom sustavu;
- anarhija, koja oblikuje specifičnu politiku između država i njihovih vlada, što međunarodnu politiku čini područjem nesigurnosti. Ravnoteža moći ostvariva je jedino onda kada postoji anarhija i kada postoje države koje teže preživljavanju;
- pritisci i ograničenja međunarodnog sustava glavne su determinante sigurnosnih ciljeva država i njihovih odnosa;
- međunarodna zajednica ograničena je suverenosti i nacionalnom zajednicom, ograničavajući suradnju i upravljanje sigurnošću;
- države su opterećene vlastitim interesom, postaju nesigurne nadmećući se za moć na koju gledaju kao na ključ sigurnosti, a to natjecanje samo stvara sigurnosne dileme;
- struktura je međunarodnog sustava distribucija moći između vodećih država;
- države teže razvijanju i održavanju odgovarajuće distribucije moći kako bi se održala sigurnost.

Nastojanja obuzdavanja međunarodne anarhije – Osnivanje saveza

Danas se može reći da napredak, jačanje i širenje euroatlantskih integracija (EU, NATO), kao i reforma UN-a te razni oblici multilateralizma, svjedoče o naporima da

Journal of International Affairs: “Realist Thought and Neorealist Theory” (<http://classes.maxwell.syr.edu/psc783/Waltz44.pdf>) u kojem ističe kako se, za razliku od ekonomije, u politici ne može sve mjeriti i brojiti, str. 28.

18 Waltz, 1979., str. 102-128. Prof. Vukadinović smatra kako ravnoteža snaga ima dvojako značenje. U praktičnom smislu, ona se može definirati kao „situacija” koja se očituje u stvarnom životu međunarodne politike postojanjem „otprilike iste snage država ili saveza država”. U teorijskom smislu, ravnoteža snaga predstavlja „simbol” politike moći, odnosno realpolitike, „koji postavlja silu kao glavnu polugu međunarodnog djelovanja” (fusnota: Vukadinović, Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, 2004., str. 210). Politika moći u teoriji i pravomjerna raspodjela moći među akterima u praksi predstavljaju glavne značajke međunarodne politike gledane očima neorealista.

se međunarodna anarhija obuzda te da se svjetska zajednica uredi na temelju racionalnih koncepata pravde i prava. Najutjecajniji predstavnik teorije o savezima do kraja Hladnog rata, Stephen M. Walt, čija se teorija o ravnoteži prijetnji može primijeniti i u današnjim okolnostima međunarodnih odnosa u članku *Stvaranje saveza i ravnoteža svjetske moći*¹⁹, koji je nastao još u vrijeme trajanja Hladnoga rata, smatra kako se stvaranje saveza povezuje s prijetnjom i s time kako se prema njoj odnose države. Prema Waltu, države ulaze u saveze na način da stvaraju ravnotežu (udružuju se s državom koja im jest ili nije prijetnja). Iz te perspektive, vrlo su jasno sagledani razlozi zbog kojih se države udružuju, ulaze u koalicije ili saveze. U svojem djelu *Podrijetlo saveza*²⁰ svoje razmišljanje Walt započinje pitajući se kada će države ući u saveze i što određuje njihov izbor saveznika. Prema strukturalnom realizmu, države su na prvom mjestu zabrinute za svoju sigurnost. Walt se tu pita: sigurnost od čega? On tvrdi da države traže sigurnost od prijetnji, a ne od drugih sila. Govori kako se teorija ravnoteže sila fokusira na mogućnosti, zanemarujući pritom ostale faktore koje državnici uzimaju u obzir pri donošenju odluke o udruživanju u saveze. Dakle prijetnja je srž zabrinutosti o sigurnosti države. Prema tome, države u susjedstvu opasnije su od onih udaljenih. Ukoliko je ono što se traži ponašanje koje teži ravnoteži, povećanje opasnosti od faktora kao što su sila, blizina, napadačke mogućnosti i agresivne težnje ohrabruje ostale države da se udruže protiv sile koja im je najveća prijetnja.²¹

Walt smatra kako se države prvenstveno udružuju zbog zajedničke prijetnje njihovoj sigurnosti u međunarodnom okruženju. Walt ne čini razliku između pojmova „savezništvo“ i „savez“ (engl. *alignment, alliance*) te definira savez kao „formalni ili neformalni aranžman između dvije ili više suverenih država s ciljem suradnje na sigurnosnom planu“.²² Walt nadalje koncepte ravnoteže i pridruživanja (uskakanja u vagon) karakterizira kao idealne tipove ponašanja država u nastojanju da očuvaju svoju sigurnost.²³

Savezi su u središtu međunarodnih odnosa, oni su glavno sredstvo vanjske politike kojim države povećavaju svoju sigurnost te su ključni za započinjanje, širenje te ishode eventualnih ratova. Neorealizam nastoji dokazati kako države ulaze u saveze kako bi

19 Walt, Stephen M., „Alliance Formation and the Balance of World Power“, *International Security*, svezak 9, br. 4, proljeće 1985., str. 3-43, <http://www.jstor.org/stable/2538540>

20 Walt, Stephen M., *The Origin of Alliances*, Ithaca/New York, 1987.

21 Walt, 1987., str. 281

22 Walt, 1987., str. 12

23 Walt govori o tri tipa ponašanja država: balansiranje – usklađivanje naspram sile koja predstavlja prijetnju kako bi se umanjila njezina moć; *bandwagoning* – uskakanje u vagon – to jest usklađivanje s dominantnom silom. Ovaj način Walt opisuje kao prinuđeni način pridruživanja koji traži povjerenje u dominantnu silu iz saveza; posljednji je oblik ponašanja država detant koji je poznat iz bliže povijesti, a radi se o dobrovoljnoj izgradnji mirnih odnosa kako bi se smanjile napetosti. Walt, 1987., str. 282

odgovorile na promjene koje se događaju na području vanjskih prijetnji.²⁴ Države provode politiku savezništva u skladu s lekcijama naučenima iz svojeg povijesnog iskustva.

Manja sila najvjerojatnije će ući u savez s velikom silom ukoliko se nađe pred prijetnjom u međunarodnom sustavu. Neorealizam predočava situaciju kako manja država smatra da će u slučaju velikog rata biti ostavljena sama te je stoga nužno da postane dijelom saveza. Takvo razmišljanje nema uporište samo u ravnoteži snaga, već i u ravnoteži prijetnji, koja govori kako geografski položaj igra važnu ulogu u odlučivanju o savezu. Iz tog razloga manja sila može biti pod prijetnjom ukoliko je susjedna zemlja želi napasti zbog lokalnih razloga, kao što je primjerice revizija teritorijalnih granica, te je postajanje članicom saveza vrlo važan korak u sigurnosnoj politici. Dakle teorija ravnoteža prijetnji pretpostavlja univerzalan odgovor na prijetnju, a koji se odnosi na udruživanje s prijetnjom ili protiv nje. Prema neorealističkoj teoriji, postojanje međunarodne anarhije uvjetuje da države žele ući u saveze jer je neki oblik prijetnje u budućnosti itekako moguć.

Gledišta predstavnika ostalih podvrsta realizma

Nekoliko je podvrsta realizma, a glavne su ofenzivni i defenzivni. Imaju i zajedničke pretpostavke: velike sile glavni su akteri na svjetskoj politici, a međunarodni je sustav anarhičan; sve države imaju vojnu moć; države nikada ne mogu biti sigurne u namjere drugih država; opstanak je primarni cilj država.

Defenzivni realisti (glavni su predstavnici Waltz, Walt i Glaser) smatraju kako stvaranje ravnoteže moći stvara siguran sustav. Za razliku od njih, ofenzivni realisti (glavni je predstavnik Mearsheimer) smatraju da velike sile akumuliraju moć kako bi bile spremne za napad budući da anarhija vodi nesigurnosti te jedino država koja je najjača može biti sigurna. A takvo ponašanje lakše vodi do rata.

Predstavnik ofenzivnih neorealista Mearsheimer²⁵ tvrdi kako se velike sile ponašaju napadački zbog strukture međunarodnog sustava, a ne zbog specifične karakteristike

24 George Modelski saveza smatra jednim od deset ključnih termina u međunarodnim odnosima. To se može vidjeti u njegovom djelu "Study of Alliances: A Review" u *Journal of Conflict Resolution*, svezak 7, br. 4, 1963:773. Prema Julianu R. Friedmanu savezi su „centralno obilježje međunarodnog političkog života“, iz "Alliance in International Politics" u *Alliance in International Politics*, ur. Julian R. Friedman, Christopher Bladen i Steven Rosen, Boston, 1970. Za Hansa R. Morgenthaua „savezi su potrebna funkcija ravnoteže moći koja postoji u multipolarnom državnom sustavu“, "Alliances in Theory and Practice" u *Alliance Policy in the Cold War*, ur. Arnold Wolfers, Baltimore, Md, 1959., str. 175. Ole Holsti pak smatra kako su savezi univerzalna komponenta odnosa između političkih jedinica, bez obzira na vrijeme i mjesto. Vidjeti u Holsti, Ole; Hopmann, P. Terrence; Sullivan, John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York, 1973., str. 2. Preuzeto iz Walt, Stephen M., *The Origin of Alliances*, Ithaca/New York, 1987., str. 1

25 Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

same države. Mearsheimer smatra kako je najbolji način da države osiguraju svoj opstanak u anarhičnom međunarodnom sustavu taj da maksimaliziraju svoje snage te se usmjere ka postizanju cilja regionalne hegemonije. Savezi su sredstva kojima se postiže određeni cilj, a koji su odgovor na agresivno ponašanje druge države.²⁶

Govoreći o međunarodnom sustavu, a što objašnjava stav Mearsheimera o savezima, nastavlja: „Ciklus nasilja koji nas je pratio u 20. stoljeću nastavit će se i u idućem stoljeću. Nade u mir vjerojatno neće biti realizirane iz razloga što se velike sile koje kroje međunarodni sustav međusobno natječu za silu. Njihov je krajnji cilj dobiti poziciju dominantne sile nad drugima jer to je najbolji način da se osigura opstanak. Snaga osigurava sigurnost, a najveća je snaga najveće osiguranje sigurnosti. Suočavajući se s takvom situacijom, zemlje su osuđene na sukob s obzirom na to da se međusobno bore za prednost pred drugima. To je tragično, no izlaza nema ukoliko se one zemlje koje kroje međunarodni sustav ne dogovore oko uspostave svjetske vlade.“²⁷

Randall Schweller, predstavnik neoklasičnog realizma, teorije koja govori kako ponašanje države u međunarodnom sustavu može biti objašnjeno sistemskim varijablama, kao što je distribucija sile među državama, zatim kognitivnim varijablama, koje su namjere drugih država i eventualne prijetnje, te konačno varijablama određenim unutar države (engl. *domestic variables*), koje označavaju institucije države i ostali akteri unutar društva, tvrdi kako je interes taj, a ne sila, koji određuje način na koji države biraju svoje prijatelje i neprijatelje.²⁸ Schweller se pita iz kojeg se razloga ravnoteža uspostavlja tako rijetko usprkos čestom neuravnoteženom odnosu sila. Drugim riječima, zbog čega države ne balansiraju dovoljno (engl. *underbalance*)? Schweller također redefinira *bandwagoning* kao udruživanje ne s najjačom, već s jačom državom. Ulazeći u definiciju pojmova o kojima Waltz i Walt raspravljaju, Schweller smatra da je

26 Mearsheimer, 2001.

27 Mearsheimer, 2001., str. xi. Mearsheimer se ne slaže da nas je kraj Hladnog rata doveo do „kraja povijesti“ jer bi u tom slučaju takva perspektiva značila da velike sile ne vide jedna drugu kao potencijalne vojne suparnike, već kao članove obitelji nacija (engl. *family of nations*), članove onoga što zovemo međunarodnom zajednicom. Osvrće se na: Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Avon Book, New York, 1992. Stoga smatra kako je misao da su natjecanje u sigurnosti i ratovi između velikih sila u potpunosti izbačeni iz međunarodnog sustava pogrešna. Naime želja za silom znači da velike zemlje stalno traže novu distribuciju svjetske sile u svoju korist (Mearsheimer, 2001:53). U članku koji je nastao u ljeto 1990. kao da predviđa događaje koji će uslijediti po raspadu bipolarnog sustava; govori kako je jedino bipolarni sustav kao jednaki vojni balans nudio mir koji je trajao punih 45 godina u Europi. Smatra kako predviđanja da dolazi novo razdoblje mira nisu ostvariva. Vidjeti u: Mearsheimer, John J., “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, *International Security*, svezak 15, br. 1, ljeto 1990., str. 5-56; <http://links.jstor.org/sici?sici=0162-2889%28199022%2915%3A1%3C5%3ABTTFII%3E2.0.CO%3B2-Y>

28 Schweller, Randall L. “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *International Security*, svezak 29, br. 2 (jesen 2004.), str. 159-201; ili Schweller, Randall L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2006.

bandwagoning puno širi pojam od definicije koju nudi Walt te smatra da nije suprotan stvaranju ravnoteže (engl. *balancing*), što bi podrazumijevalo pridruživanje državi koja predstavlja veliku prijetnju ili ima najveću moć, već je to jednostavno svaki pokušaj da se stane na stranu one države koja je jača, i to iz oportunističkih razloga.²⁹ Schweller smatra kako Walt uzima *bandwagoning* kao stratešku predaju, gledajući na njega kao na odgovor na prijetnju te zanemarujući druge motivacije za takav način udruživanja koji, prema Schwelleru, mogu biti neka vrsta profita i lakog dobitka, najčešće sigurnosti. Stoga savezi nisu samo odgovori na prijetnju, već i na razne mogućnosti dobitaka.³⁰

Sigurnosna dilema

Rivalstvo između država pojačava se činjenicom da, kada jedna država povećava svoju moć kako bi bila sigurnija, strah ostalih prirodno raste. To stvara sigurnosnu dilemu.³¹ To natjecanje i nesigurnost u međunarodnoj politici neorealisti vide kao uzrok rađanja potrebe da se ostvari najveća moguća sigurnost. U skladu s time, a prema teoriji sigurnosne dileme, država se naoružava kako bi bila sigurnija pred mogućim napadima. Čineći to, zapravo tjera druge vlade da se od straha isto naoružaju, tako da se sigurnost sviju time ne povećava, dapače, umanjuje se. S druge pak strane, ako država postane slaba, etničke skupine u državi mogu osjećati zabrinutost. Ukoliko pak izbije etnički sukob, država je preslaba da ga suzbije. Imati moć u međunarodnoj politici znači imati mogućnost prisile. Upravo to i karakterizira međunarodnu politiku – države se međusobno odnose prije svega u okvirima relativne moći, a svaka je ograničena u korištenju svoje moći prije svega suprotstavljanjem s moći drugih. Distribucija moći između malog broja najmoćnijih država pruža osnovni obrazac političkog odlučivanja oko toga na koju stranu stati, biti članicom kojeg saveza koji, na čelu s najjačim državama, poduzima akcije u međunarodnom sustavu. Pravilna distribucija moći, koja upravlja ponašanjem država, jest ona koja završava redom i stabilnošću na način da

29 Schweller, Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Walt's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, svezak 91, br. 4, prosinac 1997.

30 Schweller, Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, svezak 19, br. 1, ljeto 1994., str. 72-107

31 O sigurnosnoj dilemi više pogledati u znamenitom djelu autora Jervisa: Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, svezak 30, br. 2 (1978.), str. 186-214, Cambridge University Press. U njemu Jervis objašnjava dva bitna argumenta; radi se o tome da se sigurnosna dilema uzima kao osnova gledanja na ponašanje država s ciljevima koji se poklapaju u anarhičnom sustavu te najčešće završava ratom. Sigurnosna dilema tako nastaje kada jedna država nastoji povećati svoju sigurnost na način da se smanjuje sigurnost drugih država (Jervis, str.169). O sigurnosnoj dilemi vidjeti i: Snyder, Glenn H., "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, 1990., svezak 44, br. 1 te Glaser, Charles L., "The Security Dilemma Revisited", *World Politics*, svezak 50, br. 1, listopad 1997., str. 171-201

sprečava ratovanje i obuzdava sukobe, omogućujući tako funkcionalnu sigurnost za sustav i njegove članove.³²

Sigurnosna dilema najviše će natjerati države da formiraju savez ili da ojačaju onaj postojeći. Prema Glennu H. Snyderu,³³ dva su razloga zbog kojih se pod uvjetima sigurnosne dileme mogu stvarati savezi. Kao prvo, države koje nisu zadovoljne stupnjem sigurnosti koji imaju težit će osnivanju saveza kako bi ojačale postojeću sigurnost. Snyder nudi još jedan razlog iz kojeg se osnivaju savezi, a odnosi se na činjenicu da države ponekad nisu zadovoljne suradnjom koju imaju s postojećim saveznicima, te ulaze u postupak osnutka novih saveza. Prema Thomasu Christensenu i Jacku Snyderu, u multipolarnom svijetu dva su tipa dilema oko saveza: *chain-ganging*, koji se odnosi na to da nepristajanje na suradnju može uzdrmati sigurnost „lanca“ saveza, te *buck-passing*, što ukazuje na situaciju u kojoj se pojavljuje prijetnja, a ne stvara se odmah ravnoteža unutar saveza jer neke države pokušavaju živjeti na račun drugih.³⁴ Njihovo se ponašanje može objasniti time da ne žele podnijeti cijenu ratovanja ili pak smatraju da je u tom konfliktu bolje ostati po strani. I Christensen i Snyder pokušavaju u ovom članku krenuti od sigurnosne dileme kako bi strukturalni realizam stavili u ulogu teorije koja određuje vanjsku politiku. Snyder na saveze gleda vrlo usko, definirajući ih kao obrambene paktove te tvrdi kako je središnja teorija u svim fazama saveza pregovaranje (engl. *bargaining*). U fazi osnivanja saveza države pregovaraju o uvjetima na osnovi kojih ulaze u savez, a u fazi vođenja saveza države pregovaraju o spremnosti na suradnju. Snyder ima pristup realista, smatrajući kako savezi moraju biti shvaćeni u odnosu na kontekst sustava. Uvjeti u međunarodnom sustavu daju motive za suradnju unutar saveza te priroda saveza varira ovisno o karakteristikama sustava. Snyder uzima kao pretpostavku da su države racionalne s glavnim ciljem opstanka, nacionalne i vojne sigurnosti, a opstaju u multipolarnom sustavu s karakteristikom međunarodnog sustava kao anarhičnog s fokusom na velike sile.³⁵

Male zemlje i savezi

Male i stoga najčešće slabe države kao jedinu prihvatljivu alternativu u međunarodnom anarhičnom sustavu imaju usklađivanje i udruživanje s pobjedničkom državom,

32 Waltz, K., *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979., str. 112

33 Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1997.

34 Thomas J. Christensen; Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, svezak 44, br. 2 (proljeće 1990.), str. 137-168, World Peace Foundation and MIT, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2706792>. Na *chain-ganging* gleda se kao na savez u koji država ulazi kako bi bila u savezu s nekom zemljom jer joj je na taj način zajamčena sigurnost. *Buck-passing* događa se pak kada zemlja ulazi u savez kako bi prenijela održavanje ravnoteže moći na sam savez i ostale države u njemu.

35 Waltz, 1979., str. 140 i 141

što će u prvom redu osigurati njihov opstanak, a i mnoge druge vitalne interese. Velike države mogu primijeniti balans kao opciju ponašanja u anarhičnom međunarodnom sustavu, dok je malim državama pridruživanje velikim (engl. *bandwagoning*) opcija koju prihvaćaju u svojem pozicioniranju u međunarodnim odnosima.³⁶ Zapravo, sama priroda sustava tjera države da se ponašaju u skladu s (neo)realističkim postavkama međunarodnog sustava te da jačaju svoje sposobnosti u odnosu na druge države. Upravo iz tog razloga države koriste sva sredstva kako bi ojačale svoju poziciju. „Sredstva potpadaju pod dvije kategorije: jednu čine unutarnji naponi – koraci k povećanju ekonomskih sposobnosti, povećanju vojne snage, razvijanju boljih strategija; a drugu vanjski naponi – koraci u smjeru jačanja i širenja vlastitih savezništava ili slabljenja protivničkih savezništava.“³⁷

Male države nemaju samostalne mogućnosti utjecaja na sigurnosnu politiku. Nemaju niti dovoljno obrambenih mogućnosti jer ne mogu držati korak s evolucijom modernog naoružanja. S obzirom na to da je Hrvatska zemlja s ograničenim socioekonomskim i vojnim sposobnostima, nikada neće moći postati vojna sila koja bi bila u mogućnosti prijetiti drugim državama te joj je jedan od glavnih nacionalnih interesa uključiti se u dinamične procese euroatlantske integracije jakim članstvom u Europskoj Uniji i NATO-savezu. To rezultira manjim rizikom od nastajanja velikog vojnoga konflikta te samim time i izravne vojne prijetnje europskim državama.

Sigurnosni položaj Hrvatske određen je najviše njezinom novijom poviješću, njezinom multiregionalnom pripadnošću, pa su integracijske perspektive jedinstvena prilika za njezino jačanje u međunarodnom okruženju. Postavši članicom NATO-saveza, Hrvatska je ostvarila jedan od glavnih ciljeva svoje vanjske i sigurnosne politike. Integracijom u taj savez približila se i jedinoj svjetskoj supersili – Americi – koja kroji međunarodne odnose, a istovremeno je kao članica Europske Unije i službeno postala dijelom zapadnoeuropskog svijeta, postavši glavnim stupom stabilnosti u regiji. Iako mnogi teoretičari međunarodnih odnosa smatraju kako ne postoji bojazan izbijanja novih sukoba na području Zapadnog Balkana, situacija u praksi može postati suprotna takvim uvjerenjima. Stanje u regiji još je uvijek daleko od stabilnog i još uvijek postoji mogućnost izbijanja ratova. Prema Danu Reiteru, koji se osvrće na mišljenje J. Fearona u članku “Exploring the Bargaining Model of War”,³⁸ uvjeti izbijanja rata svode se na

36 Za *bandwagoning* može se upotrijebiti metafora iz izbornih kampanja. Naime kada izgleda da će određeni kandidat pobijediti, velika je mogućnost da će oni neodređeni ili neutralni birači izabrati toga kandidata na izbornom listiću kako bi podsvjesno bili na strani pobjednika. Oni će zapravo napraviti *bandwagoning*. Waltz, 1979., str. 126

37 Waltz, 1979., str. 56

38 Reiter, Dan, “Exploring the Bargaining Model of War”, *Perspectives on Politics*, 2003., 1, 1 – osvrt na Fearonove ideje prema kojima rat postaje moguć: Fearon, James D., “Rationalist Explanations for War”, *International Organization*, 1995., 49:3, 379-414

to da je dovoljno da samo jedna zemlja ne procijeni dobro svoje izgleda za pobjedu ili podcijeni protivnikovu snagu. Tu se smanjuju mogućnosti za *bargaining* – odnosno pregovaranje. Nestabilnost na prostoru Zapadnog Balkana vodi zaključku da je budućnost sigurne Hrvatske unutar rastuće multiinstitucionalne europske sigurnosne strukture. Sigurnosni položaj Hrvatske u anarhičnom sustavu zaštićen je vojno-sigurnosnom politikom Hrvatske okrenutom prema NATO-savezu, multinacionalnom političkom i sigurnosnom entitetu koji raspolože vojnim sposobnostima kojima se, operativno gledano, može uspješno suočiti s bilo kojom vojnom prijetnjom teritorijalnom integritetu svojih članica. Struktura NATO-saveza predstavlja kolektivnu sigurnost i nadopunjuje regionalne sustave međunarodne sigurnosti te je nezamjenjiv oblik političko-diplomatskog i vojno-strategijskog okupljanja euroatlantskih saveznika. Njegova uloga jamči mir i sigurnost, kako zemljama članicama saveza, tako i njihovim najbližim susjedima. Činjenica je kako male države u okviru NATO-a imaju priliku raspravljati i sudjelovati u rješavanju takvih pitanja (iako je stvarna situacija pokazala kako je to vrlo često ovisno o tome koliko su njihovi interesi jednaki interesima najmoćnijih članica Saveza). Također, razlozi zbog kojih zemlje ulaze u saveze nisu uvijek toliko konkretne prijetnje u određenom trenutku koliko ono što su prošli kroz svoju povijest.³⁹ Reiter smatra kako države svoje odluke o ulascima u saveze temelje na događajima iz svoje prošlosti, a ne na naučenim teorijama o ratu. Prema Reiteru, savezi su obostrane formalne obveze u pružanju vojne pomoći u slučaju da je napadnuta jedna država saveza.⁴⁰ Svoje istraživanje Reiter temelji na odlukama malih država, koje upravo i jesu temeljile svoje odluke na nacionalnim iskustvima iz prošlosti.

Zaključak

Gledajući iz pozicije (neo)realističkog teorijskog utemeljenja, nastojanje da se uđe u saveze može se objasniti uz pomoć nekoliko argumenata. Savezi su dakle reakcija na prijetnju ili na neku zemlju koja predstavlja prijetnju. „Države se radije udružuju kako bi stvorile ravnotežu prijetnjama nego samoj sili. Iako je distribucija sile jako važan faktor, razina prijetnje također ovisi o geografskoj udaljenosti, napadačkim sposobnostima te percipiranim namjerama“ (Walt, 1987., str. 5). Stvaranje ravnoteže prema potencijalnim prijetnjama nije jedini razlog ulaska u saveze. George Liska⁴¹ ističe tri

39 Reiter, D., “Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past”, *World Politics* 46 (1994.), str. 490-526

40 Reiter, 1994., str. 495

41 Liska, George, *Nations in Alliance. The Limits of Interdependence*, Baltimore, 1968. Više o savezima i o tome kako su osnova rasprave o međunarodnim odnosima vidjeti u: Holsti, Ole R.; Hopmann, Terrence P.; Sullivan, John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, Lanham/New York/London, 1973.

glavna razloga za udruživanje. To su nacionalna i međunarodna sigurnost, stabilnost te status država i režima. Teorije o ravnoteži sila i ravnoteži prijetnji ne nude dovoljno razloga za težnje novih država ka ulasku u NATO nakon Hladnog rata. Tu se uloga NATO-a pokazala jako bitnom. Naime krajem bipolarnih odnosa mnoge su male i srednje države još uvijek bile suočene s prijetnjama, vojnim ponajviše, no ne u obliku izravne prijetnje vojnom silom. Te su se prijetnje najviše odnosile na nekontrolirano širenje vojnih konflikata početkom 1990-ih, a posebno je to bilo izraženo na području bivše Jugoslavije. Tako je prijetnja globalnoga konflikta tijekom Hladnog rata bila zamijenjena regionalnim prijetnjama, a povijest je pokazala kako države koje vide prijetnju u svojem susjedstvu nastoje ojačati svoju sigurnost udruživanjem sa silama izvan regije. Istočnoeuropskim zemljama u to je vrijeme bilo bitno približiti se NATO-u jer je to bio način približavanja zapadnoeuropskim okvirima te se na NATO, osim kao na vojni savez, gledalo i iz političke te ekonomske perspektive.

U današnjem kontekstu međunarodnih odnosa, kad je globalizacija, uz mnoge pozitivne aspekte, donijela i razne rizike, koji se mogu svesti na ukidanje granica i slobodno kretanje ljudi, što otvara nova pitanja nacionalne sigurnosti, nastojanjima malih zemalja da uđu u saveze pridružuju se dodatni razlozi. Naime upravo ti rizici globalizacije postaju glavni argumenti postojanja zajedničkog euroatlantskog obrambenog saveza – NATO-a. Nakon što je rušenjem bipolarnog svijeta NATO (usprkos neorealističkim viđenjima njegova razvoja) uspio proširiti svoj geostrategijski euroatlantski utjecaj duboko u prostor europskog Istoka, predstavljena je i nova generacija ratovanja koja zahtijeva brzinu preventivne reakcije, posebno u vidu sprečavanja sukoba i upravljanja krizama. Takvi sigurnosni izazovi, te i oni vezani uz pojavu terorizma kao globalne sigurnosne prijetnje, zahtijevali su razvoj novih sposobnosti utemeljenih na umreženom udruživanju savezničke moći. Bio je to pravi kontekst za daljnji razvoj NATO-a, kako 90-ih godina u vrijeme kad se europski saveznici još uvijek nisu u potpunosti složili oko svog savezništva te nisu mogli udruženo funkcionirati u rješavanju pitanja europske sigurnosti, tako i u vrijeme globalne krize terorističkih prijetnji.

Literatura:

Knjige:

Friedman, Julian R.; Bladen, Christopher; Rosen Steven, ur., *Alliance in International Politics*, Boston, 1970.

Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Avon Book, New York, 1992.

Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

- Goetschel, Laurent, ur., *Small States inside and outside the European Union, Interests and Policies*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998.
- Holsti, Ole; Hopmann, P. Terrence; Sullivan, John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York, 1973.
- Jørgensen, K. E., *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- Kaplan, Morton A., *Towards Professionalism in International Theory*, New York: Collier, Macmillan, 1979.
- Liska, George, *Nations in Alliance. The Limits of Interdependence*, Baltimore, 1968.
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton, 2001.
- Schweller, Randall L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2006.
- Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1997.
- Vukadinović, Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- Walt, Stephen M., *The Origin of Alliances*, Ithaca/New York, 1987.
- Waltz, K., *Theory of International Politics*, Reading MA, Addison-Wesley, 1979.
- Waltz, Kenneth N., *Čovjek, država i rat*, Barbat, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 1998., prijevod prof. Damir Grubiša
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Wolfers, Arnold, ur., *Alliance Policy in the Cold War*, Baltimore, Md, 1959.

Članci:

- Christensen, Thomas J.; Snyder, Jack, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, svezak 44, br. 2 (proljeće 1990.), str. 137-168, World Peace Foundation and MIT, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2706792>.
- Glaser, Charles L., "The Security Dilemma Revisited", *World Politics* 50, br. 1, listopad 1997., str. 171-201
- Holsti, Ole R.; Hopmann, P. Terrence; Sullivan, John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, Lanham/New York/London, 1973.
- Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, svezak 30, br. 2, str. 186-214, Cambridge University Press, 1978.
- Mearsheimer, John J., "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, svezak 15, br. 1, ljeto 1990., str. 5-56; <http://links.jstor.org/sici?sici=0162-2889%28199022%2915%3A1%3C5%3ABTTFII%3E2.0.CO%3B2-Y>

Modelski, George, "Study of Alliances: A Review", *Journal of Conflict Resolution*, 7, br. 4, 1963.

Reiter, Dan, "Exploring the Bargaining Model of War", *Perspectives on Politics*, 2003., 1, 1

Reiter, Dan, "Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past", *World Politics* 46, 1994., str. 490-526

Schweller, Randall L., "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security* 29, br. 2 (jesen 2004.), str. 159-201

Schweller, Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, svezak 91, br. 4, prosinac 1997.

Schweller, Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, svezak 19, br. 1, ljeto 1994., str. 72-107

Snyder, Glenn H., "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, 1990., svezak 44, br. 1

Vayrynen, Raimo, "Small States: Persisting Despite Doubts", u: Inbar, Efraim; Sheffer, Gabriel (ur.), *The National Security of Small States in a Changing World*, Frank Cass, London, 1997., str. 41-77

Walt, Stephen M., "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security*, svezak 9, br. 4, proljeće 1985., str. 3-43 <http://www.jstor.org/stable/2538540>

Waltz, Kenneth N., "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, svezak 91, br. 4, prosinac 1997.

Waltz, Kenneth N., "Realist Thought and Neorealist Theory", *Journal of International Affairs*: <http://classes.maxwell.syr.edu/psc783/Waltz44.pdf>, str. 21-37

Summary

Globalisation and increased international interdependence have contributed to the fact that once again the interest of the impact on the structure of the international system to international relations is increased. The international system, since the end of the Cold War, is constantly going through changes. They are the most distinguished in political and security innovations. In such circumstances, the structure of the system has become the main determinant of behaviour of states that, looking through the perspective of structural realism or neorealism, act solely pursuing their own interest, in terms of an anarchic system. Given the geopolitical position and size of the country, it is extremely important for Croatia to have a firm membership within the NATO and the European Union. The context of development of security and defence thus becomes more focused on the fact that the member states of the alliance commit to assist each other in case of threats, so the stability of national security needed to enable long-term peace and stability in the country, but also the neighbourhood, is strengthened. As a central and constant phenomenon in the study of international relations, alliances are formed because the governments of all developed countries are aware that they are part of a larger entity in international politics, in which, according to the neorealist school of international relations, there are threats that cause creating alliances.

Izvorni znanstveni članak

UDK: 32.01(4)

321.01(4)

Primljeno: 20. rujna 2013.

Konstrukcija europskog identiteta – prilog prepoznavanju upitnoga konteksta

Andreja Sršen¹

Sažetak

U suvremenim se teorijama pojmu identiteta pristupa kao konstitutivnoj kategoriji, pa se tako i europski identitet u tekstu propituje kroz njegove konstitutivne elemente. U tekstu se konstrukcija europskog identiteta prikazuje kao traženje nove vrste identiteta, gdje tradicionalne nacionalne sponse, kao što su teritorij, povijest, kultura i politička tradicija, nemaju jednaku ulogu kao u identificiranju s nacijom. Stoga se i postavlja pitanje „temelja“ europskog identiteta. U članku se propituje izgradnja „novog“ europskog identiteta koji bi trebao biti utemeljen na snažnom kolektivnom identitetu koji se očituje u lojalnosti građana prema Europskoj Uniji. U tom kontekstu dosadašnje suvremene kritike, kao i analitičke primjene pojma europskog identiteta, dotiču ne samo pitanje političkog legitimiteta, već sve više uzimaju u razmatranje dublje elemente koji su vezani uz njegovu „političko-emocionalnu“ legitimaciju.

Ključne riječi: identitet, Europska Unija, globalizacija, nacija, legitimitet.

Ideja europskog identiteta – od nacije-države do europske integracije

Pojmu identiteta u suvremenim teorijama pristupa se kao konstitutivnoj kategoriji suvremenih društava. Konstitutivne elemente ideje europskog identiteta, koji ovdje razmatramo u kontekstu stvaranja „jedinственog europskog identiteta“ u procesima europskih integracija, nalazimo u europskoj povijesti 19. i 20. stoljeća, kad je dominirala nacionalna država. Budući da se nacionalna država općenito smatra jednim aspektom šireg fenomena modernosti, time se opravdava njezino vezivanje uz pojam Francuske revolucije. Otad pa sve do danas nacionalne elite, kao i svi ostali subjekti koji su bili nositelji procesa izgradnje nacije na europskom prostoru, isticali su opravdanost

---

¹ dr. sc. Andreja Sršen, Odjel za sociologiju, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu Centre for Croatian Studies of the University of Zagreb arsen@hrstud.hr

svojih prohtjeva pozivajući se na narod kao naciju.² Tako nacionalizam postaje pokretačka snaga oslobođenja, počevši od ugnjetačke feudalne tiranije pa sve do proglašenja suverenosti naroda i prava naroda da sami odlučuju o svojoj sudbini. Stoga, kad je riječ o europskom identitetu, sagledavamo ga prvotno u njegovoj povijesnoj konceptualizaciji kao povijest europske ideje koja se u svojim začecima pojavljuje sporadično tijekom nekoliko stoljeća u elitnim europskim krugovima u kontekstu širenja prosvjećenosti i civilizacije. Kasnije, od vremena Francuske revolucije, „nacionalna država“ postala je prevladavajući, a ubrzo i gotovo jedini, legitimni oblik političke organizacije i glavni nositelj kolektivnog identiteta (Smith, 2003:72). Tek se prije nekoliko desetljeća Europa pojavljuje u „novom ruhu“, nakon višestruko preformuliranih nacionalnih tradicija zapadnoeuropskih država, i to kao politički projekt motiviran gospodarskim i sigurnosnim interesima (Garcia, 1993.). Novi put izgradnje mirne i prosperitetne Europe započinje Deklaracijom iz 1950. godine, kad je ministar vanjskih poslova Francuske Robert Schuman preuzeo ideju koju je izvorno začeo Jean Monnet, pozivajući dva povijesna neprijatelja, svoju zemlju i Njemačku, na gospodarsku suradnju i solidarnost. Nekoliko godina nakon Deklaracije, uspostavljanjem Europske zajednice za ugljen i čelik, započeo je proces stvaranja novog europskoga društva, i danas sveprisutan u dinamici ekonomskih i političkih procesa Europske Unije.

Sedamdesetih godina ideja europskog identiteta postaje jednim od važnih pitanja europskih političara i birokrata Europske zajednice (usp. Stavrakakis, 2005.; Wodak i Weiss, 2004.; Torfing 2005.). Deklaracija *Concerning European Identity*, prihvaćena 1973., naglašava vladavinu zakona, poštivanje ljudskih prava i zajedničko tržište kao osnovne karakteristike Europe (Božić-Vrbančić, 2008:10). Tijekom sedamdesetih godina prevladavao je tradicionalni, neofunkcionalistički pristup integraciji, pristup koji se temeljio na pretpostavkama da će eurointegracijski procesi (utemeljeni na slobodnom tržištu i ljudskim pravima) ozakoniti mnoge instrumente koji će kasnije usklađivati različite nacionalne politike (Shore, 2004.). Međutim ni jedan od tih procesa nije uspio oblikovati jedinstvenu europsku svijest na kojoj bi trebao počivati europski identitet, pa se osamdesetih godina shvatilo da bi taj nedostatak mogao potkopati razvoj jedinstvenog europskog tržišta. Sama ideja stvaranja europskog javnog prostora (European public space) nije se našla u ciljevima europske politike sve do kasnih osamdesetih godina prošloga stoljeća. Pitanje građanstva postaje aktualno unutar europske politike tek početkom 1990-ih budući da je tada postalo jasno kako gospodarska integracija nije dovoljna za stabilnu Zajednicu. Osim toga, padom Berlinskoga zida i slomom socijalističkog sustava, sa svim njegovim regionalnim i globalnim posljedicama, došlo je i

2 Ovdje valja napomenuti da su se u posljednja tri desetljeća učvrstile tri dominantne paradigme o naciji: primordijalna, perenijalna i konstruktivistička, gdje posljednja vidi naciju kao proizvod moderne, dok je prve dvije vide kao kontinuitet kroz povijest (vidjeti Cipek, 2007.).

do raspada višenacionalnih država i nastanka novih, nacionalnih država na prostorima Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe. U tom razdoblju javlja se sve veće zanimanje za pitanja etniciteta i nacionalizma.

Svi ti procesi utjecali su na dinamiku politike Zajednice, pa se tako Sporazumom iz Maastrichta (koji je stupio na snagu 1993.), u sklopu kojeg se pravno uređuje i pitanje europskoga građanstva, potiče proces psihološke integracije koja za cilj ima integraciju građanske svijesti.

Stoga se devedesetih godina naglo razvija ideja „europske kulture“ i „europske svijesti“ koja se pokušava implementirati u gospodarske i političke ciljeve europske politike. Početak je to nove europske dinamike i intenzivnijeg stvaranja europskog identiteta koji u suvremenim društvenim procesima sve više dobiva predznak političkoga.

Ovaj zaokret prema građanstvu potaknut je dvjema tradicijama. Prva, zapadnoeuropska tradicija naciju shvaća kao „kulturno definiranu zajednicu“ s naglaskom na zakon, teritorijalnost i udruživanje, za razliku od Istočne Europe u kojoj prevladava etnički koncept s naglaskom na običaj i zajednicu podrijetla. Druga je francuska post-revolucionarna tradicija koja ne stavlja tolik naglasak na identitet zajednice (*natio* – narod), već na osobnu privrženost – *civitas* – kao organizirano političko udruživanje (Božić-Vrbančić, 2008., prema Garcia, 1993.).

U tom kontekstu bilo kakva rasprava o „europeizaciji“ kao procesu koji bi trebao izgraditi, pa onda i „osigurati“, jedinstveni europski identitet zahtijeva uzimanje u obzir višestruke naravi identiteta (Stavrakakis, 2005.). Stoga je potrebno u propitivanju konstrukcije europskog identiteta analizirati što građane Europske Unije navodi da se kolektivno identificiraju s određenim oblicima identiteta te kakve posljedice takva identifikacija povlači za sobom (usp. Howarth, 2000., 2005.; Stavrakakis, 2005.).

U tom će pogledu ovaj rad pokušati odgovoriti na dva ključna pitanja – što uopće može artikulirati europski identitet u odnosu na nacionalni identitet te koje su to političke vrijednosti i prakse koje bi trebale voditi do mobilizirajućeg europskog mita kojim bi se osigurala privrženost svih građana Europskoj Uniji?

Konstrukcija europskog identiteta u odnosu na nacionalni identitet

Europska Unija odavno ne predstavlja tek ekonomsku asocijaciju, već je ona danas prerasla u političku zajednicu kojoj se sve više nameće pitanje izgradnje europskog identiteta u odnosu na pluralnost postojećih nacionalnih identiteta. Na početku rasprave važno je prvotno razmotriti ulogu nacionalnog identiteta u tom procesu. Europska Unija danas je više od konfederacije država, ali nije ni federacija. Budući da je njezin povijesno jedinstven politički sustav neprestano evoluirao tijekom proteklih pedeset godina, ona danas predstavlja novu političku strukturu koja ne podržava tradicionalno

pravnu kategoriju. Iz te pozicije tražiti jedinstven identitet takve strukture čiju osnovu čine „nacionalne baze“ čini se metodološki neprihvatljivim. Međutim danas imamo situaciju u kojoj procesi europskih integracija sve više nameću, a time i razvijaju, teorije identiteta. Zbog toga se danas pojavljuju različiti znanstveni diskursi, kako kulturalni i sociološki, tako i politološki, koji se bave pitanjima europskog identiteta u odnosu na nacionalni. Upravo tu kompleksnost, odnos nacionalnog i nadnacionalnog, možemo sagledati i kao komparativnu prednost za društvene istraživače.

Na diskurzivnu eksploziju pojma identiteta unutar niza disciplina upozorava Stuart Hall (Hall, 1996.) koji ističe da su one na određeni način kritične prema određivanju identiteta kao integralnog, proisteklog iz jednog izvora i jedinstvenog, upozoravajući na to da ne postoji identitet sam za sebe koji se može definirati jednom zauvijek (Hall, 1996.). Upravo u tom kontekstu moramo razmatrati konstrukciju europskog identiteta budući da se radi o procesu postajanja, a ne stanja (*ibid.*). Može se pretpostaviti da će takav identitet u budućnosti biti više promjenjiv nego stabilan društveni konstrukt te više razgradljiv nego utemeljen. On će uvijek biti u traženju nekih esencijalnih načela društvene integracije. Europski identitet zbog težnje za „preživljavanjem“ u novom sociokulturnom prostoru uvijek je u sukobu sa strukturalnim elementima nacionalnog identiteta; drugim riječima, teritorij, jezik i običaji danas poprimaju obrambena obilježja koja u multietničkoj Europi sve više postaju dezintegrirajući, a sve manje integrirajući čimbenici (Sršen, Piskač, 2012:160). Europska Unija danas se sve češće susreće s problemima koji imaju uzroke u povijesnom naslijeđu zemalja članica. Nacionalni identiteti zemalja članica Europske Unije imaju različita povijesna i politička razdoblja. Po svojem *habitusu* nacionalni identitet osnažen je trajnim osjećajem jedinstva koji generira privrženost prema određenom jeziku, kulturi, običajima, a što bismo mogli nazvati nacionalnim sentimentom. Stoga svaka analiza konstrukcije europskog identiteta i pitanja nacionalnog identiteta unutar toga procesa izgradnje europskog identiteta nameće analitičku dihotomiju, dihotomiju europsko-nacionalno, što za sobom povlači i analizu elemenata koji su konstitutivno vezani uz pojam nacije. U tu svrhu trebalo bi nakratko skrenuti raspravu prema teorijama nacionalizma, ne želeći pritom ulaziti u raspravu o sukobima primordijalističkih i modernističkih teorija nacije. U tom pogledu dovoljno je uzeti u analizu one elemente na kojima počiva nacionalni identitet kako bismo mogli odgovoriti na pitanje što to europski identitet u svojoj konstrukciji može, ili bolje rečeno smije, artikulirati u odnosu na nacionalni.

Još uvijek nema jakih argumenata koji bi uvjerljivo pokazali da je nacionalna država kao povijesno konstituirana politička jedinica nešto *pasè*, nešto što se može razgraditi, zaobići u procesima širih političkih integracija (Vujčić, 2007:104). Navedeno podrazumijeva da svaki pokušaj stvaranja europskog identiteta može započeti tek stavljajući nacionalnu državu kao temeljno ishodište konstrukcije takvog identiteta. Ovdje se po-

stavlja pitanje teorijskih okvira koji bi mogli dati analitičku primjenu pojma nacionalnog identiteta u konstrukciji europskog. U mnogim teorijama koje prate procese europskih integracija postoje različiti pristupi u propitivanju odnosa nacionalnog i nadnacionalnog identiteta. Kako su ti pristupi uglavnom obilježeni diskursima razlikovne strukture, često i kontradiktorne, teorija diskursa u tom smislu daje dobar teorijski okvir za analizu europskog identiteta u odnosu na nacionalni. Razlog tomu jest taj što teorije diskursa u svojim teorijskim konceptima obuhvaćaju pojmove identiteta, hibridnosti i pripadanja (vidjeti Brah, 2000.; Brubaker i Cooper, 2000.; Delanty i Rumford, 2005.; Hall, 1996.; Stavrakakis, 2005.), što je kompatibilno s pojmovima koje koristimo kad je riječ o europskom identitetu. U okviru tih teorija pitanje identiteta ne znači to da ljudi otkrivaju ili prepoznaju svoji istinski, primarni identitet, nego da ga konstruiraju, gdje u prvi plan dolazi socijalna i politička dimenzija formiranja identiteta (Laclau, 1994:2). Teorije diskursa općenito naglašavaju procese i prakse koji oblikuju određena značenja, stvarajući „mrežu značenja“, u čijem se kontekstu i politika Europske Unije (*public policy*) može promatrati kao element šireg diskurzivnog područja čiji je cilj, između ostalog, i stvaranje europske kulture i europskog identiteta (Božić-Vrbančić, 2008:29). Da je riječ o kompleksnom pitanju s pozicije ove teorije upozorava i S. Hall (1996.) u eseju „Who Needs Identity?“. On postavlja „prirodnu“ definiciju identiteta kao stabilne jezgre *sebstva* koja ostaje statična, nepromijenjena tijekom vremena. Autor ovdje naglašava kako taj „prirodni“ identitet, unutar procesa konstrukcije europskog identiteta, pronalazimo u ulozi nacionalnog identiteta, gdje se prepoznaju zajednički korijeni, zajednička povijest i podrijetlo ljudi koji pripadaju određenoj zajednici. Nasuprot toj „esencijalističkoj“ definiciji koja učvršćuje značenje nacionalnih koncepata, različite diskurzivne teorije naglašavaju da je ideja stabilne jezgre, odnosno homogeno definiranje identiteta, privid koji u osnovi prikriva svoju pluralnost.

Naime s pozicije diskurzivne teorije konstitucija identiteta uvijek pretpostavlja isključenje određenih mogućnosti, pa su tako identiteti uvijek oni koji obilježavaju razliku, odnosno oni se pojavljuju u odnosu na Drugo, stoga su stalno destabilizirani onime što je isključeno iz njihove produkcije, pa je i njihov totalitet neostvariv (B. Vrbančić, 2008:12; prema Butler, 1993.; Hall, 1996.; Laclau, 1990.; Brah, 2000.). U okviru tog teorijskog shvaćanja identiteta postavlja se pitanje – isključuje li proces stvaranja europskog identiteta nacionalni identitet budući da ga u svojoj konstrukciji ne može održati?

Početak odgovora na to pitanje mora poći od povijesne konceptualizacije.

Nacionalni identitet proizlazi iz povijesnog identiteta, a procesu konstrukcije europskog identiteta nedostaje ona poveznica s nekim jedinstvenim povijesnim europskim identitetom. On kao takav ne postoji jer ne postoji „zajednička europska povijest“, već je povijest Europe sazdana od partikularnih nacionalnih povijesti. Za razliku od nacionalnog identiteta koji svoju osnovu gradi na zajedničkom povijesnom iskustvu i

sjećanjima, zajedničkoj kulturi te osjećaju kontinuiteta među generacijama, Europskoj Uniji kao „jedinственоj nadnacionalnoj cjelini“ ti elementi nedostaju. U tom kontekstu važno je spomenuti kako se neki autori ne slažu s tvrdnjom o neuspješnom stvaranju kolektivnog europskog identiteta zbog toga što Europa ne može stvoriti zajednički kulturni identitet. Razlog je tomu taj što se europski *ethnos* pojavljuje oko identiteta utemeljenog na isključivanju s jasnom referencijom na ne-Europljane (Delanty, 2000:115). Znakovita je i tvrdnja kako se u suvremenoj Europi unatoč usponu nacionalizma i ksenofobije koji su utemeljeni na nacionalnim kulturnim vrijednostima može tvrditi da nacionalni identiteti sve više poprimaju postnacionalni oblik (Delanty, 2000:115). Oni su kompatibilni s višestrukim identitetima i zahtijevaju identifikaciju samo s ograničenim brojem vrijednosti *demosa* (usp. Delanty, 2000.). Autor ističe kako svi diskursi o Europi predstavljaju refleksiju o kontinuiranoj transformaciji modernosti, pa se ni sadašnja situacija neće moći razumjeti ako Europu promatramo u kontekstu kulturno integrirane nacionalne države.

Stoga je važno o ideji, ali i o procesu stvaranja europskog identiteta, raspravljati kao o novoj vrsti identiteta gdje tradicionalne nacionalne spona, kao što su teritorij te kulturna i politička tradicija, nemaju jednaku ulogu kao u identificiranju s nacijom. Međutim postavlja se pitanje mogućnosti dokidanja takvih tradicionalnih spona u procesu konstrukcije europskog identiteta, kad je nacionalna država jedino „opravdano“ temeljno ishodište konstrukcije takvog identiteta. Početak je to procesa u kojem Europska Unija projekt identitetskog političkoga konsenzusa mora pretvoriti u novu „nacionalnu naraciju“. U tom kontekstu korisno je spomenuti istaknutog teoretičara sociokulturne verzije moderne nacije i nacionalizma E. Gellnera (1998.) koji smatra da će doći do promjena u stupnju suverenosti nacionalnih država u raznim političkim oblicima i strukturama. Upravo su te promjene danas znakovite za Europsku Uniju i sagledavamo ih na više razina. Najvažnija je ona koja se odnosi na problem legitimiteta, usko povezan s demokratskim deficitom Europske Unije, kao i na problem institucionalnog dizajna koji proizlazi iz toga što se Europska Unija javlja kao potpuno nov oblik međudržavne integracije koji zahtijeva nova pojmovna određenja. Upravo dosadašnje teorije legitimiteta ovaj fenomen tematiziraju isključivo vezano uz naciju-državu (Cipek, 2007:861). To bi u procesu konstrukcije europskog identiteta značilo da taj proces prvo mora poći od stvaranja jakog europskog političkog identiteta. To je pitanje bitno osnaženo nakon referendumu o Ugovoru o Ustavu EU-a u Francuskoj i Nizozemskoj, gdje se potvrdila činjenica kako građani žele povratak političkog dijaloga u kojem oni aktivno sudjeluju. Nije zanemariva ni činjenica sve većeg komunikacijskog deficita unutar Europske Unije, koji se pojavljuje na više razina. Ovdje ću navesti samo neke primjere. Tijekom postupka ratifikacije putem referendumu o jednom te istom Ustavu francuski su glasači tvrdili da će moć njihove zemlje pod Ustavom oslabjeti, dok

su Nizozemci upozoravali da će Ustav velikim državama poput Francuske omogućiti da budu još utjecajnije (Mulvey, 2005.); zatim rekordno nizak izlazak birača na parlamentarne izbore, gdje je odaziv birača 1979. godine bio 63 posto, a 2004. godine 47,85 posto (vidjeti Cipek, 2007.). Prosječni odaziv 2009. godine u svih 27 zemalja članica za Europski parlament bio je 43,24 posto (<http://www.euractiv.com>). Nadalje, uočava se smanjivanje razine povjerenja građana u europske institucije (European Commission, 2005:19-20), pada opća potpora članstvu u Europskoj Uniji i bilježi se porast negativnog mišljenja o Uniji diljem Europe (vidjeti http://ec.europa.eu/public_opinion), i to ne samo u tradicionalno euroskeptičnim zemljama poput Velike Britanije i Danske, već i u zemljama osnivačicama poput Francuske i Italije. Stoga se s razlogom postavlja pitanje na kojim osnovama treba graditi europski identitet. Konstitucionalističke teorije tu osnovu vide u stvaranju takvog identiteta kroz zajednički ustavni okvir i političku kulturu općenito, dok kulturalističke teorije tu osnovu vide u stvaranju zajedničke europske kulture koja ima svoju povijesnu ukorijenjenost. Razlikovna utemeljenost tih dvaju koncepata temelji se na razlici između konstitutivnih načela na kojima su građane nacionalne države. Neke od njih svoju su bit pronalazile u povijesnom obitavanju na određenom teritoriju i prihvaćanju temeljnih političkih načela; tako su nastale građanske nacije. Druge svoj temelj nalaze u etničnosti, koja podrazumijeva zajedničku kulturu i osjećaj povijesnoga kontinuiteta. Etničke nacije u tom su procesu bile sklone mitologiziranju, dok su građanske nacije s vremenom u svoju samoidentifikaciju uključile elemente etničnosti.

Stoga se oblik nacionalnog identiteta u okviru konstrukcije europskog identiteta mora promatrati kao oblik legitimacije političke zajednice, i to kroz njegovu dvostruku funkciju legitimacije – kulturalnu i političku. Naime danas se između države kao posebnog političkog oblika modernosti i nacije koja se u odnosu na državu javlja kao utemeljiteljski subjekt i kao objekt vladavine nacionalni identitet unutar eurointegracijskih procesa javlja u svojoj dvostrukoj funkciji legitimacije.

Prva se odnosi na stvaranje simboličke slike o zajedničkim vrijednostima koje mogu opravdati postojanje zajedničkog Mi, a druga se odnosi na funkciju suvereniteta države u odnosu na druge međunarodne subjekte.

Mreža europskog političkog i kulturalnog prostora – jezgra kreacije europskog identiteta

Diskurs o konstrukciji europskog identiteta ide i u smjeru europskog *demosa*. Dokazivanje europskog kulturnog identiteta prema nekim autorima nema svoje uporište (R. Dahrendorf, 2003:104) budući da zapravo ne postoji europski narod, europski *demosa* za europsku demokraciju. To jasno upućuje na činjenicu kako je europski kultur-

ni prostor prema svojoj definiciji pluralistički i ne sastoji se od nekog partikularnog identiteta. U tom kontekstu traganje za jedinstvenim europskim kulturnim identitetom postavlja i pitanje pojma Europljana. Ako se europski kulturni identitet promišlja prema uzoru na nacionalni, to pretpostavlja postojanje europskog *demos*a, i to onoga koji može biti proceduralan u kontekstu kolektivnog ishoda funkcioniranja institucija i mehanizama integracija. Ovdje dolazimo na poziciju zanimljive rasprave u kojoj autor Joseph Weiler govori o europskom *demosu* i konstitucionalizaciji koju smatra jedinstvenom, ali ipak hibridne naravi (usp. Weiler, 1997., 1998., 2001.). Weilerova teorijska koncepcija europske političke zajednice podrazumijeva da je ona supranacionalna zajednica utemeljena na ustavnoj toleranciji, gdje europski *demos* nije etno-kulturno-organski *demos*. On to niti ne bi trebao biti budući da bi kao takav negirao jedinstvenost eurointegracijskih procesa (Weiler, 1997:117).

Međutim postavlja se pitanje postoji li uopće narod Europljana ili ga tek treba kreirati kao „građane Europske Unije“? Uzmemo li u obzir činjenicu da se još uvijek više od pola stanovnika Europske Unije ne identificira s tom istom Unijom, dolazimo do Beckove teze da narod Europljana ne postoji jer svaki pokušaj njegove kreacije još uvijek izaziva strah građana Europske Unije, napose od nove kulturne okupacije (Beck, 2006.). Mogli bismo ustvrditi da europski *demos* koji zahtijeva visoku razinu „europske građanske svijesti“, jakog kolektivnog identiteta utemeljenog na čvrstoj strukturi civilnog društva, još uvijek nije prisutan u europskoj praksi. Pokušaje zagovaranja novog europskog identiteta pronalazimo i u nekim institucionalnim rješenjima, odnosno mreži europskog političkog prostora. U uvjetima sve veće ekonomske i socijalne internacionalizacije, umjesto izgradnje europskog *demos*a, zasad se može ostati pri postojećem aranžmanu odnosa Komisije, Parlamenta, Vijeća ministara i Suda, koji su odgovarajuća zamjena za klasičnu demokraciju većine (Petković, 2007:811). Iz te pozicije može se zaključiti kako se danas europski nadnacionalni identitet stvara oko konstitucionalnog patriotizma, odnosno identifikacije s demokratskim normama (Delanty, 2000.).

U tom kontekstu mogli bismo ustvrditi da Europska Unija ulazi u novu eru političke rekonstrukcije u pogledu stvaranja europskog političkog identiteta.

Ovdje ćemo se nakratko osvrnuti na novije diskurse o europskom kulturnom identitetu koji sve više reflektiraju kontroverziju predstavljanja toga identiteta, a čije je određenje od iznimnog značenja za izgradnju europskog identiteta općenito. Kako bi razumjeli u kojem pravcu ide izgradnja europskog identiteta, mnogi su istraživači u središte razmatranja stavili odnos „jedinstvene“ europske kulture (vidjeti Brah, 1996.; Rifkin, 2004.; Shore, 2000.; Wodak i Weiss, 2004.) naspram nacionalne kulture (Brah, 1996.; Balibar, 2004.). Spomenuti autori povezali su koncept kulture kao identiteta s povijesno promjenjivom sponom društvenih značenja, iz čega proizlazi i značenje kulture kao društvenoga konstrukta. Kultura ovdje označava proces, gdje je ona kao društveni

konstrukt uključena u stvaranje i promjenu značenja unutar članova nekog društva (Hall, 1996.). To bi značilo da kultura kao takva nije isključena iz društvenih i političkih pitanja, naprotiv, ona se konstruira unutar tih procesa. Stoga spomenuti teoretičari uvode u raspravu o kulturi pitanja političkih značenja. Međutim čini se da pitanja o „jedinstvenoj“ europskoj kulturi poprimaju drugačiji značaj kad se govori o „europskoj kulturi različitosti“. Jasno je da je Europska Unija obilježena kulturnim raznolikostima; jasno je i to da sve te razlike treba objediniti u „jedno“. To s druge strane nameće pitanje procesa u kojima Europska Unija sve te razlike nastoji asimilirati u tijelo kako ne bi postojale nikakve bojazni za „europsko mi“. Upravo to „europsko mi“ zahtijeva stvaranje zajedničkih simbola „eurojednakosti“, kao što su europska himna, europska putovnica, zastava i niz drugih simbola koji moraju postojati kako bi Europska Unija postigla svoj kulturni i politički legitimitet. Svi ti elementi daju određenu vrstu emocionalnosti europskom kulturnom identitetu. Međutim neka empirijska istraživanja pokazuju kako se građani Europske Unije još uvijek velikim dijelom identificiraju kao pripadnici svojih nacionalnih država, a tek se potom izjašnjavaju kao građani Europske Unije. U tom su kontekstu zanimljiva ona empirijska istraživanja koja pokazuju kako europski zastupnici, govoreći o europskom identitetu, govore o *svojem* europskom identitetu (Beck, 2006.; prema Footitt, 2002:111-130). Ovdje se s jedne strane pokušava stvoriti ideja jedne europske kulture kao osnovne poveznice svih kulturalnih pluralnosti koje su prisutne unutar Europske Unije. S druge pak strane istovremeno se naglašava kako Europska Unija teži očuvanju brojnih kultura i jezika, pa tako danas susrećemo različite metafore za Europsku Uniju kao što je „obitelj kultura“ primjerice.

Sve to upozorava na činjenicu da suvremeni diskursi o europskom kulturnom identitetu moraju uključiti prethodno razjašnjenje o tipu identiteta kojem bi možebitno pripadao europski kulturni identitet. Postoje različiti politološki i sociološki diskursi o tipologiji koja bi uključivala tu vrstu identiteta, od kojih ću izdvojiti samo neke, ne umanjujući važnost ostalih. O tipologiji kolektivnog identiteta piše Oliver Schmidtke, pozivajući se na Eisenstadtovu i Giesenovu teoriju identiteta, u svom članku o zaprekama i mogućnostima za izgradnju zajedničkog europskog identiteta, gdje otvara zanimljive teze o pitanju koji su identitetski kodovi otvoreni za Europsku Uniju (usp. Schmidtke, 1998.). On razlikuje tri idealna tipa kolektivnog identiteta s obzirom na njihove različite temelje (Petković, 2007:808): primordijalni, univerzalistički i tradicionalni, u čijoj klasifikaciji za prvi, primordijalni, jedini uvjet čini prirodna datost nekih nepromjenjivih osobina. On je askriptivan i na njegovoj se osnovi ne mogu u jednu zajednicu integrirati različite etničke i jezične skupine. Uz univerzalistički tip identiteta Schmidtke veže poštivanje normi i vrijednosti neke kulture. Ovdje je važna prilagodba za uključivanje u zajednicu, odnosno prihvaćanje normi, neovisno o podrijetlu, boji kože ili etnicitetu. I konačno, tradicionalni tip identiteta veže se uz poštivanje, ali i

dobro poznavanje običaja određene zajednice, te se temeljem toga može postati njezinim članom. Schmidtke smatra kako primordijalni identitet za Europu nema svoju utemeljenost, kao ni tradicionalni, budući da narodi Europe nemaju potrebne zajedničke osobine koje bi ih na taj način povezivale, odnosno nema drevnih zajedničkih simbola koji mogu zahtijevati odanost te nema zajedničke povijesti europskog *ethnosa* (Petković, 2007:809). Stoga je moguć jedino univerzalni tip identiteta kao inkluzivni identitet Europe kao zajednice političkih vrijednosti. Međutim tu tipologiju ne možemo uzeti u razmatranje kad je riječ o konstrukciji europskog identiteta budući da nacionalnu državu uzimamo kao ishodište **takve** konstrukcije, a njezino utemeljenje sagledavamo upravo u okviru tradicionalnog identiteta.

Stoga ćemo u daljnjoj raspravi razmatrati europski kulturni identitet u tipologijskom okviru koji je ponudio sociolog Srđan Vrcan (Vrcan, 2005.), gdje se taj identitet zamišlja kao konstrukt ostvaren po uzoru na tradicionalni nacionalni identitet. U svom određenju Vrcan daje odgovor na pitanje o tome kojem bi tipu identiteta potencijalno mogao pripadati europski kulturni identitet. Smatra da on proizlazi iz dva tipa kolektivnoga kulturnog identiteta – tradicionalnog i posttradicionalnog. Tradicionalni tip identiteta u pravilu se otkriva kao primordijalan, koji u vremenu prividno ostaje, u osnovi uvijek isti i istovjetan sebi bez ikakvih značajnih razlika; jasno definira što smo, odakle smo i čemu smo primarno obvezni biti vjerni. On je isključiv, a njegova osobitost leži u činjenici da se postavlja kao društveni konstrukt (Vrcan, 2005:15). Na drugoj strani imamo posttradicionalni identitet koji se u suvremenim diskursima sve više shvaća kao nejedinstven i nehomogen, refleksivne naravi, višedimenzionalan, višeslojan, pa i fragmentiran. Autor naglašava kako je takav identitet više proces nego trajno stanje. Takav identitet u svojoj prirodi u interakciji s drugim kulturama i različitim socioekonomskim i povijesnim strukturama poprima nove oblike. To je identitet koji je u osnovi individualistički jer postaje predmetom osobnih odluka.

Polazeći od teze da konstrukcija europskoga kulturnog identiteta slijedi model konstrukcije nacionalnog identiteta, potrebno je objasniti i neke aspekte konstrukcije nacionalnog identiteta.

Put nastanka i konačna konstrukcija i afirmacija modernog nacionalnog identiteta na europskom prostoru bili su prožeti nasiljem. Političko nasilje bilo je prisutno i u zapadnoeuropskom modelu konstruiranja modernih nacija, odnosno stvaranju tzv. građanskih nacija (*civic nations*), pa tako i građanskog nacionalizma, ali i onda kad se radilo o istočnoeuropskom modelu konstruiranja modernih nacija prema obrascu tzv. etnonacionalizma. Uzmemo li u obzir neke klasične primjere konstruiranja moderne nacije, kao što je konstruiranje moderne francuske ili američke nacije, vidimo da je povijesni put nastanka tih nacija imao svoj nasilnički karakter masovnih razmjera i u oba se slučaja vodio svojevrsni „kulturni rat“ oko definiranja odgovarajućih nacional-

nih identiteta (Vrcan, 2005.). Neki se kritičari slažu da Europska Unija na svom putu stvaranja zajedničke kulture izgrađuje nadnacionalni identitet koristeći se praksama sličnim onima koje su pripomogle stvaranju nacionalnih država u 19. stoljeću (usp. Laffan, 1996.; Shore, 2004.). Sve to upućuje na činjenicu da europski kulturni identitet nije konstrukt „ni iz čega“, već svoje utemeljenje nalazi u povijesnim resursima koje se danas želi mobilizirati za aktualne političke ciljeve Europske Unije. To pak otvara niz pitanja: kako taj identitet zamisliti, definirati i društveno implementirati, a da bi bio „povijesno prihvatljiv“ i politički utemeljen. Neki autori naglašavaju, pozivajući se na francuski Ustav koji jamči univerzalno pravo građanstva i konstituiraju Francusku kao zajednicu u kojoj svi imaju politička prava bez obzira na kulturno-povijesne korijene, kako Europska Unija traži političku, a ne homogenu kulturno-povijesnu legitimaciju svojih političkih odluka (Petković, 2007., prema Rodin, 2004.). Jasno je da se europski identitet još uvijek ne doživljava kao čvrst, zadan, teritorijalno vezan, već kao identitet pokreta, ili kako ga je Beck opisao, kao „tekući identitet“ (Beck, 2006.). Neki pak smatraju kako uspjeh političke ideje pretočene u politički projekt europskog ujedinjenja ovisi o tome koliko će se europska ideja uspjeti konstituirati kulturno, odnosno u kojoj će mjeri Europska Unija imati svoj poseban kulturni legitimitet, neovisan o kulturnom legitimitetu država-nacija (Shore, 2000.).

Govoreći o europskom kulturnom identitetu, mogli bismo zaključiti kako se aktualna potraga za kulturnim identitetom unutar Europske Unije može dvostruko tumačiti: prvo kao tumačenje koje bi se odnosilo na traganje za najmanjim kulturnim sadržajima potrebnima za funkcioniranje Europske Unije kao političke zajednice, a zatim kao tumačenje čija potraga za kulturnim identitetom ima za cilj nadoknađivanje svih onih negativnih učinaka demokratskog deficita koji se sve više očituju unutar institucija Europske Unije (Vrcan, 2005.). Nema dvojbe da se aktualna potraga za europskim kulturnim identitetom treba koncipirati na način koji je sličan potrazi za nacionalnim identitetom. Međutim to bi značilo da ulazimo u potragu za nečim što je već urezala europska politička i kulturna povijest, ali je palo u zaborav. Sve je očitiije da je rasprava o europskom kulturnom identitetu zapravo rasprava o konstrukt koji uključuje „čišćenje“ europske povijesti, „čišćenje europskog povijesnog pamćenja“ i „čišćenje europske kulture“ (Vrcan, 2005.). Ako i samo uvjetno prihvatimo potragu za europskim kulturnim identitetom, tu potragu možemo još uvijek sagledavati ne toliko kao potragu za korijenima, koliko kao potragu za načinom da se dođe do „korijena“ novog europskog identiteta.

Zaključak

Dosadašnji tijek razmatranja pokazao je kako se Europska Unija u pokušaju da stvori jedinstven političko-kulturni prostor, na čijim bi se temeljima trebao konstru-

irati europski identitet, suočava s dvije razine problema. Prva se odnosi na stvaranje vrijednosti koje su konstitutivne za kulturni identitet europskog društva, a druga na stvaranje vrijednosti koje su konstitutivne za politički identitet. Ako ne postoji takav legitimitet koji uključuje oba identiteta, ne postoji ni mogućnost stvaranja stabilne političke organizacije, bilo one nacionalne, bilo nadnacionalne, kao što je Europska Unija. Legitimnost i identitet međusobno su povezani budući da ovise o trajnom mehanizmu koji stvara određeno društveno institucionalno uređenje. Segmentacija institucionalnog dizajna Europske Unije zahtijeva sve veće uključivanje političkih aktera, ali i samih građana, jer su upravo oni osnova na kojoj se treba graditi konstrukcija europskog identiteta. Veze koje ljude drže zajedno u političkoj zajednici ne mogu biti samo kulturalne, već su za to potrebni politički kanali komunikacije između građana. Drugim riječima, odnos građana neke nacionalne države i neke šire političke zajednice kao što je Europska Unija mora biti posredovana ne samo kulturom, već i političkim konceptom. I konačno, u procesu konstrukcije europskog identiteta zapostavljati povijesnu dubinu fenomena koji su duboko uronjeni u povijest Europe – država-nacija svakako jest takav fenomen – značilo bi stvoriti novi generator krize identiteta u europskoj stvarnosti.

Literatura:

Calhoun, Craig, "Social Theory and the Politics of Identity", u Calhoun, C., ur., *Social Theory and the Politics of Identity*, Blackwell Publishers, Oxford, 1994.

Balibar, Etienne, *We the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*, Princeton University Press, Princeton, 2004.

Beck, Ulrich; Grande, Edgar, *Kozmopolitska Europa*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Božić-Vrbančić, Senka, „Rasprava: diskurzivne teorije i pitanje europskog identiteta“, u *Etnol. trib.* 31, svezak 38, 9-38, 2008.

Brah, Avtar, "Re-framing Europe: Gendered Racisms, Ethnicities and Nationalisms", u "Contemporary Western Europe", *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*, A. Brah, ur., 152-178, Routledge, London, 1996.

Brah, Avtar, "The Scent of Memory: Strangers, Our Own and Others", u *Hybridity and Its Discontents: Politics, Science, Culture*, A. Brah i A. Coombes, ur., 272-291, Routledge, London, 2000.

Braudel, Fernand, „Historija i društvene nauke, Dugo trajanje“, *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 2, 99-122, 1983.

Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick, "Beyond Identity", u *Theory and Society*, 29/1:1-47, 2000.

- Butler, Judith, *Bodies That Matter*, Routledge, London, 1993.
- Cipek, Tihomir, „Nacija kao izvor političkog legitimiteta”, u *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, 17-33, Alinea, Zagreb, 2007.
- Cipek, Tihomir, „Oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Primordijalni identitetski kod u ranoj hrvatskoj političkoj misli”, u *Dijalog povjesničara-historičara* 4, 59-77, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2001.
- Cipek, Tihomir, „Institucionalni dizajn i demokratski deficit Europske unije”, *Društvena istraživanja* (16), br. 4-5 (90-91), str. 851-865, 2007.
- Dahrendorf, Ralf, „Making Sense of the EU. The Challenge for Democracy”, *Journal of Democracy*, 14:4, 2003.
- Delanty, Gerard, *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*, Open University Press, Buckingham, 2000.
- Delanty, Gerard; Rumford, Chris, *Rethinking Europe: Social Theory and the Implications of Europeanization*, Routledge, London, 2005.
- Foucault, Michel, „Governmentality”, u *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, G. Burchell, C. Gordon, P. Miller, ur., Harvester Wheatsheaf, 87-104, 1991.
- Footitt, Hilary, *Women, Europe and the New Language of Politics*, Continuum, London-New York, 2002.
- Garcia, Soledad, „Europe’s fragmented identities and the frontiers of citizenship”, u *European Identity and the Search for Legitimacy*, S. Garcia, ur., 1-29, Pinter Publishers, London-New York, 1993.
- Gellner, Ernest, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.
- Hall, Stuart, „Introduction: Who Needs Identity?”, u *Questions of Cultural Identity*, S. Hall i P. du Gay, ur., 1-17, Sage Publications, London et al., 1996
- Howarth, David, *Discourse, Concepts in the Social Science*, Open University Press, Buckingham, 2000.
- Howarth, David, „Applying Discourse Theory: the Method of Articulation”, u *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*, D. Howarth, J. Torfing, ur., 316-345, Palgrave, New York, 2005.
- Laclau, Ernesto, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, Verso, London, 1990.
- Laclau, Ernesto, „Introduction”, u Laclau, E., ur., *The Making of Political Identities*, Verso, London, 1994.
- Laffan, Brigid, „The Politics of Identity and Political Order in Europe”, *Journal of Common Market Studies*, 34/1:81-102, 1996.
- Menendez, Agustín José, „A Christian or a Laic Europe? Christian Values and European Identity”, *Ratio Juris* 18/2:179-205, 2005.

Mulvey, S., *Varied reasons behind the Dutch „No“*, <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4601731.stm>> (pristupljeno 1. prosinca 2013.)

Parekh, Bhikhu, *Nova politika identiteta*, Politička kultura, Zagreb, 2008.

Petković, Krešimir, „Neke dvojbe u vezi s manihejskom mitom: Je li europski politički identitet moguć?“, *Društvena istraživanja*, god. 16, br. 4-5 (90-91), str. 805-827, 2007.

Rifkin, Jeremy, *The European Dream: How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Penguin, New York, 2004.

Rodin, D., *Predznaci postmoderne*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb, 2004.

Schmidtke, O., „Obstacles and Prospects for a European Collective Identity and Citizenship“, u U. Hedetoft (ur.), *Political Symbols, Symbolic Politics. European Identities in Transformation* (str. 44-64), Ashgate, Aldershot, 1998.

Shore, Christian, *Building Europe: The Cultural politics of European Integration*, Routledge, London, 2000.

Shore, Chris, „Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisited“, u *European Journal of Social Theory* 7/1: 27-44, 2004.

Spajić-Vrkaš, Vedrana, „Rasprava: diskurzivne teorije i pitanje europskog identiteta“, u *Etnol. trib.* 31, svezak 38, 9-38, 2008.

Sršen, A.; Piskač, D., „Hrvatski nacionalni identitet i Europska unija“, u *Slavia Meridionalis* (12), SOW, Varšava, 2012.

Smith, A. D., *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, FPZ, Zagreb, 2003.

Stavrakakis, Yannis, „Passions of Identification: Discourse, Enjoyment, and European Identity“, u *Discourse Theory in European Politics: Identity Policy and Governance*, D. Howarth, J. Torfing, ur., 68-92, Palgrave Macmillan, London, 2005.

Stavrakakis, Yannis, „Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet“, *Politička misao*, svezak XLII, br. 3, 89-115, 2005.

Torfing, Jacob, „Discourse Theory: Achievements, Arguments and Challenges“, u *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*, D. Howarth, J. Torfing, ur., 1-30, Palgrave, London, 2005.

Vrcan, Srđan, „Europski identitet – neke ključne dileme“, *Revija za sociologiju*, svezak XXXVI, br. 1-2, 7-12, 2005.

Vujić, Vladimir, *Nacionalizam, građanstvo i strategije integracije u Europsku uniju*, Anali hrvatskog politološkog društva, 2007.

Weiler, Joseph, *Un Europa cristiana*, Rizzoli, Milano, 2003.

Weiler, Joseph H. H., „The Reformation of European Constitutionalism“, *Journal of Common Market Studies* (35) 1:97-131, 1997.

Weiler, Joseph H. H., "Europe: The Case against the Case for Statehood", *European Law Journal* (4) 1:43-62, 1998.

Weiler, Joseph H. H., "European Democracy and the Principle of Constitutional Tolerance: The Soul of Europe", u Cerutti, Furio i Rudolph, Enno (ur.), 2001. (a): *A Soul for Europe*, svezak 1, *A Reader*, Peeters Leuven – Sterling, Virginia

Wodak, Ruth; Weiss, Gilbert, "Visions, Ideologies and Utopias in the Discursive Construction of European Identities: Organising, Representing and Legitimising Europe", u *Communicating Ideologies: Language, Discourse and Social Practice*, M. Pütz, T. van Dijk, ur., 225-252, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2004.

Mrežni izvori:

Fontaine, P., *Europa u 12 lekcija* <http://www.euic.hr> (20. 01. 2011.)

Mulvey, S., *Varied reasons behind the Dutch No*, 2005. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4601731.stm>

European Commission, *Public opinion in the European Union*, Report 64, 2005.

http://europa.eu.int/comm/public_opinion

Euroactive

<http://www.euractiv.com>

Eurobarometar

http://ec.europa.eu/public_opinion

Summary

The concept of identity in modern theories is studied as a constitutive category, so the European identity in the text is explored through his constitutive elements. Construction of European identity is displayed in the text as a search for new kinds of identity, where traditional national bonds such as territory, history, culture and political traditions have the same role as the identification with the nation. Therefore raises the question of “foundations” of European identity. The article examines the construction of the “new” European identity, which should be based on a strong collective identity, and which is reflected in the loyalty of the citizens of the European Union. So far, context of contemporary criticism, and analytical application of the term European identity, is dealing not only with a question of political legitimacy, but increasingly take into consideration the deeper elements that are related to the “political and emotional” legitimacy.

Keywords: identity, European Union , globalization, nation, legitimacy.

Pregledni znanstveni članak

UDK: 316.723:796>(497.1)

796.073:323.15>(497.1)

32.019.5:796>(497.1)

Primljeno: 10. rujna 2013.

The Language Of Hatred In Sports As A Means Of Political Propaganda Overview Of The Case In Ex-Yugoslavia

Mustafa Ibrahimimi*, PhD

Summary

In the recent years sports workers and researchers as well as sports audiences are focused on the issue of fans associations and solidarization on aggressive basis with the extreme right. According to Didier Pages, “there are groups of fascists who operate on the football grounds and terrains”. He goes on to say that all European teams have their fascist fan groups. According to the crime investigator Kris van Limbergen, “The vandalism in football is a very good opportunity for the recruiting of fans-vandals working for the extreme right.” Limbergen goes on to describe, first of all, the situation and the circumstances in Belgium, saying, “The football scenes in Belgium are characterized with extreme racism, sexism, regionalism and anti-Semitism.”

In the communist countries there existed a belief that sport is a very powerful means of political propaganda, and finally of war that may burst. This was the way how sport was seen in ex-Yugoslavia, as well as nowadays in multicultural countries like Macedonia, Bosnia, Serbia, etc.

The idea that supporting and doing all for sport, making the countries morally stronger and more ready to fight in a war (if needed), has unfortunately been found in Yugoslavia during the time the country was ruled by Tito and after his death. This was symbolized by so many songs and poems in various sports matches, which used to generate strong hatred and nationalism on ethnical basis, which as such finds its market in today’s Bosnia, Macedonia and Serbia.

Key words: language of hatred, vandalism in sport, political propaganda, ex-Yugoslavia, the language status, the official language.

---

* Mustafa Ibrahimimi, PhD, Faculty of Languages Cultures and Communication University of South East Europe in Tetova, Republic of Macedonia, m.ibrahimi@seeu.edu.mk

Introduction

Recently, sport as a popular and alternative culture has become a secret/magic power, which makes millions of people get into trouble for using vulgar words, staying outside on the streets and causing conflicts, which gives them a condensation of emotions that could not be found in their daily lives, causes excitement or rejoice, and often rage that stops normal life (Pajaziti, 2011). This rhetoric and behaviour continue even today everywhere in the world, where international relations and the existence of the state itself are endangered by this hooliganism and language of hate based on national and religious hatred.

Nationalism is more reflected in sport in multicultural societies. Exaggerated nationalism also implies the inevitable hate speech. "Escalation of nationalism in sport is conditioned by the influence and action of extreme ideological currents in the society and their attempts at nationalist passions at all costs to be expressed in sport" (Štakić, 1996).

By analysing the states of the twentieth century, it is confirmed that their interest in sport and physical education was the same as they are part of paramilitary training. This applies mostly to countries with totalitarian traits and countries prepared for war. Before the beginning of the First World War, Henry Degranzh, director of the sports magazine *Auto*, also founder of the famous bicycle race "Tour de France", defends the thesis that "war in general is only sport, a great match between two nations". In his place, physical education had been under the care of the Ministry of war until 1926. Historian Erik Hobsbawm says that "the idea of creating a national sports idol and relation to sports clubs sympathizers can be used in the moment when psychological or military mobilization of citizens is needed". He further states that "between two wars, international sport becomes a national war, whereas the sportsmen as representatives of the nation or representatives of their country, even the fan, become part of their nation" (Hobsbawm, 1993:156).

Italy is considered to be the first fascist country that instrumentalised soccer for political purposes. For this purpose, the second world championship in soccer was used by Mussolini, which was held in Italy in 1934. On this occasion, the Italian national team players were called by Mussolini the "soldiers in the service of the nation" (Milza, 1990:1964).

Recently, the investigators of sport and sports audiences, especially of violent behaviour of the fans in soccer matches, which in the 1980s led to many bloody incidents, where the most severe incidents with greater number of victims occurred at the Heysel stadium in Brussels (on May 29, 1985, 39 people died) and Hillsborough stadium in Sheffield (on April 15, 1989, 95 dead people), attract the attention of the groups of most aggressive fans in Europe with the extreme right wing. According to Didier Pages, "fas-

cist groups often operate in soccer areas". All European soccer teams have their own fascist groups. These fascists have understood very well that soccer is the same activity as war, and they experience it with enthusiasm. Every week, stadiums are full of potential fascist candidates, where spectacle offers hatred towards others. Soccer is war and soccer stadiums are areas for training young Nazis who dream of wide areas (Pages, 1990:137-139).

Kris van Limbergen, expert in the field of criminology, says that "soccer vandalism is a suitable field for recruiting members of the extreme right wing". Limbergen describes soccer situations in Belgium: "Soccer scenes are characterized by racism, sexism, regions and anti-Semitism" (Limbergen, 1990:80-81).

Also, in the communist countries people believed that sport is the most powerful tool of political propaganda and preparing for war. The idea that preparation for war is made by sport supporting (if needed) was also found in former Yugoslavia during and after Tito's death. Many songs that were sung in sports matches urged hatred and ethnic nationalism, which was later proved in the wars of the 1990s, where many groups of fans became paramilitary groups.

Hooligans or Patriots?

The most fanatic fans, especially soccer fans, belong in the family of world fans – the so called hooligans. According to examples of European fans, especially Italian and English fans, we find out that fans of a country attract their attention by their violent and aggressive behaviour. Extreme "amigoism" is a phenomenon that infiltrated certain areas where you can meet a group of sports maniacs who call themselves "hordes of evil", "bad blue boys", "crackbrained", "maniacs", "devils", "hooligans", etc. These names were used in Macedonia as well, by giving them national nuance, such are fans of the Macedonian side with their names such as "Komits", "Lions", "Vojvodi" (dukes), "City Park Boys", "Çkembaret", while on the Albanian side there are the following fans: "Ballistët", "Illyrs", "Smugglers", "Eagles", etc.

The behaviour of these "communities" can be noticed by the names they choose. They are planters of the seed of evil, they confront the players and fans of the opposing teams, they break and burn, even becoming murderers sometimes. Almost before every important soccer match, security bodies confiscate significant amounts of tools and devices that put human life in danger (pocket knives, knives of different sizes, explosives). Inside sports buildings and outside them as well, hooliganism is a very difficult issue, which threatens the real spirit of people's friendship in sport.

The majority of fan folk supporters consist of songs with character of "hooliganism", respectively songs which fans sing for provocative reasons, accept asocial roles, social

renegades, alcoholics, the crazy. For example, here is how the challenge between Crvena Zvezda (Red Star) and Partizan (Partisan) looks like:

*As long as the earth goes around the sun
The hooligans of Zvezda won't calm down*

*One million Grobar Hooligans
For Partisan will give their life
(Čolović, 2000:336)*

The fans of Hajduk love this song more:
*The entire north dead drunk
Quite drunk, quite drugged
We are rooting for Hajduk
(Čolović, 2000:336)*

There will be riots tonight,
There will be madness tonight
*Here they come, the hooligans
Along the street of Belgrade, Zagreb, Split
(Perasović, 1988:19)*

In Macedonia, the group of fans called “Komits” from Skopje sing the song:
*No I can't stay here
I can't see Albanian
Bring us now alcohol to drink
Then let's go outside and beat up Albanians*

Sport and Nationalism

Today, individuals and societies, amongst others, present themselves in the sports fields as well. A publicist once said that different sports competitions are a reflection of war competitions of ancient times. The tragedy of killing the opponents has turned into emotional tragedy and personal satisfaction. This applies to both individual and collective aspects. Therefore, the presentation of these fans is done mainly “under the care of false patriotism, national hatred and intolerance, which threaten the peace and safety of the country, which might lead to severe conflicts in multi-ethnic societies, such is our society”.

Chauvinism and barbarous elements are often included in sport. There are fresh photographs of conflicts of ultranationalist Serbian and Croatian fans across stadiums and fitness centres, bad overture in the bloody war of the 90s between these two nations. Vocabulary used by hooligans for fighting the opponent comes from the language of violence and death, together with pornographic words and cursing. Even though “killing and cursing” are not the same, they are still of the same importance for hooligans.

Thus, a group of fans of Zvezda (Red Star) call themselves “Zulu Warriors”, so their fight is based on nationalism; they fight against the strange ones, also against fans of rival clubs of the city:

Oh Grobar, oh Grobar

You are now zero compared to us

You will pass like frogs

Against Liverpool

There were 38, 39 dead people

Go home, go home

Or the same number of people will die now again

(Čolović, 2000:337)

Among other songs of such vulgar and violent nature dedicated to the opponent is the song of “Komits” that sings about fans of “Ckembars” from Bitola:

Coffins are floating along the river Vardar

Komits are slaughtering Ckembars

In Macedonian sports arenas nationalist hysteria is present as well, where, in order to be the kindest fan, other nations should be insulted. The most commonly used insult word is the word “death”. This usually happens in soccer matches in Tetovo, where the guests are teams of Teteks (a Macedonian club) and Shkendija and Renova (Albanian clubs). In these matches they usually offend each other’s nations, religions and races. African players are usually offended for the colour of their skin, for being ape-like, while Albanian and Macedonian fans are offended for their nation and religion. Paradox and madness do not stop just there, because Macedonian fans curse Albanians in Belgrade as well, during soccer matches between Yugoslavia and Macedonia, even though they are not playing against Albanians.

Fans from Skopje, known as “Lions” and “Komits”, in order to express their anger of many defeats that occurred in Skopje, usually curse Albanians by saying: “Gas

chambers for Albanians”, “Good Albanian only dead Albanian”, “Only Brodets for you”, “Let the damn Albanians know that Macedonian name will never die”, and many other insulting chants.

The main cheer of Albanian fans is: “Karpalak” while, the fans “Vojvodi” (dukes) call them “Mountain Storm”.

During the cheers of rival fans, there are cheers that contain pornographic words. “Ballists” – fans of the club Shkendija from Tetovo – sing the song “Macedonian girl” to their opponent, but by making some changes: “Macedonian girl, big slut”.

Fans of the group “Komits” sing this song:

I'm happy when I beat up Albanians

I'm happy when he is shaved

The fans “Vojvodi” of the rival club Teteks of Tetovo made some changes to the song. Instead of “let the damned fascist understand”, they sing “let the damned Albanian understand”.

They offend each other so much that they even start to offend their notable historical figures as well. So, Albanian fans often cheer by saying “Toše fagot”, offending their music icon Toše Proeski, who died in a car accident, which irritates the opposing fans. The opposing fans make it up to them by shouting “Avio Impex”, reminding them of two airplane crashes of this company, where many Albanians died.

In the folklore of sympathizers in the Balkans, but also themes of the songs, slogans, signs, flags, emblems etc., are taken over from ethnic identities, which coincides with campaigns of political parties, where the fans also want to introduce themselves as representatives of their nation. Sometimes the two groups of fans of the same nation join together against opposing clubs and sympathizers that they see as representatives of some other enemy nation.

Thus, fans of Crvena Zvezda, especially when they are at the stadiums of the opposing teams, present the relationship with their country – Serbia – while during the 90s they presented their relationship with their leader Milosević and with Partisans as well:

We are heroes of Serbia

Get out on the terrace, salute the Serbian race

From Kosovo to Knin, everything is Serbia

Oh Sloba, oh our Serbian, Serbia is with you

(Čolović, 2000:339)

Sympathizers of both Croatian clubs Hajduk and Dinamo, who forget the hostility between them, also reply to this solidarity by singing:

*Dinamo and Hajduk are consanguineous
It's not important who will be the first one
Dinamo and Hajduk are two fraternal teams
Croatia is proud of them*

(Perasović, 1988:18-19)

Insults towards Albanians in Macedonia have a political character as well; Macedonian fans usually mention the name of the former interior ministry Ljuben Boškovski, who is considered a hero because of the war of 2001, and “Tetovo Makedonski Grad” (Tetovo – The City of Macedonians). On the other side, Albanian fans sing patriotic songs such as: “United States of Albania”, especially in Tetovo. They sing songs dedicated to provinces and cities of Macedonia, Kosovo and Albania; they usually sing the famous song “Ilirida, Chameria (Çamëria), Malësia (Highland)”, they sing these songs as well as “Promise, promise, I make the promise”, cheering “Ethnic Albania” by presenting the sign “Don’t you FYROM, call my Ilirida”.

Violence in Sports Arenas

Hate speech, violence and intolerance are part of the daily life and part of all modern societies as well. As a result of this, every discussion related to violence is a discussion of the society itself. Because of the rapid progression of science and technological achievements the violence is becoming more massive and devastating, with unpredictable consequences for the society (Miljuš, 2010:348).

Sports fans, in order to show their personal patriotism, often burn the flag of their opponents. This happened during a basketball match between Rabotnički and Liria in Skopje. During the second half of the game, the fans of “City Park Boys” burned the Albanian flag. News agency INA reported that fans of this club were shouting all the time, cheering: “Good Albanian, dead Albanian”, “Gas chambers for Albanians”, as they did a few months before in Roma – Serbian fans burned the Albanian flag in front of thousands of people.

The most unnerving issue is that, almost before every important soccer match, security bodies confiscate significant amounts of devices and tools that put human life in danger (pocket knives, big knives, explosives, etc.).

Outside the sports arenas damage caused by violence of the hooligans is huge. They attack, beat up people, break windows, vandalizing across different streets of the cities. It was like this in 2009, in the neighbourhood of Nerez in Skopje, populated mainly by Albanians, when many people of the neighbouring areas were attacked and injured and many houses were damaged; the victims had nothing to do with the “extremist fans”.

Even more symptomatic was the declaration of the group “Komits” who immediately after the violent behaviour through the streets of Nerez promoted themselves as “the only and final defenders of the Macedonian national honour and dignity in this country”.

Another unpleasant event was the collision and manifestation of violence that happened in 2011 between “Smugglers” and “Komits” at the fortress of Skopje. This was not the first incident, nor the last one. Sometimes a question is asked, how many incidents are politically motivated? In particular, there are serious indications that the disappointment of fans is in most cases politically motivated and organized in advance.

Political Influence on the Violence of Sports Events

Politicians have nothing to do with sport; they are there to achieve their political or nationalist goals. Sports events provide a good opportunity for them to promote their political goals, due to large numbers of people attending these events and the presence of the sports fans and the media. It is otherwise rather difficult to gather such large numbers of people. During electoral campaigns politicians perform special activities, so that sports arenas come to be used for promoting party pamphlets. As the electoral year passes the nationalist tensions grow, as an opportunity for certain parties to gather new adherents. The most appropriate places for this are the arenas where the sports events take place; in such places it is easier to promote pamphlets that contain nationalist views. Such behaviour of sports fans and the political influence on the sports clubs often lead to the escalation of violence in sports events, accompanied by material damage and injuries. More frequent are the fights between fans of the clubs from different ethnic environments; there are also fights between the fans of different clubs that come from the same ethnic environment, for example in Skopje, Bitola, Sarajevo, Mostar, Zagreb, Split, Belgrade, etc. – all these happen as a result of political influence.

Media Attitude towards Hooliganism in Sport

Based on the writings of the sports press, violent behaviour of fans very often turns into resentment, incidents or fighting, all these being based on nationalism. Fans show higher aggressiveness towards teams and fans that belong to different nationalities and come from different surroundings. As a reminder, the years preceding the outbreak of wars in the former Yugoslavia saw events in sports arenas, and more often at soccer stadiums, in which fans presented signs with political messages, portraits of national leaders and saints, national emblems and flags, sang songs about Chetniks, demonstrated the Ustaša initials and greetings, etc. (Čolović, 2000:322).

Fans that developed strong hatred were punished anonymously by the press. In the Macedonian media, both Albanian and Macedonian, there were comments that gave

warnings about the risk that was causing these chauvinistic desires at sports stadiums, these comments also appealed to the country to take measures against such kind of actions. The titles of several articles, published between 2009 and the first quarter of 2011, illustrate this: "Macedonian nationalism on the stairs of the stadiums of Macedonia", "The reproaches of fans", "Language of hate, an integral part of the vocabulary of fans", "The one who sings does not have evil thoughts", "Boys of the stadiums", "Fans will sing", "What party team the fans play for", etc.

In their texts moral attitudes, didactic attitudes and ideological evaluations dominate. One journalist asks: "I have to ask – why does the government spend so much money on the campaign in order to strengthen the national consciousness and dignity? Are national consciousness and dignity of fellow citizens with different ethnic origins protected by the language of hate and language of violence?" (Dnevnik, 2009). Some university professors think that because of the fans involved in brutal ethnic and racist insults, the risk of match violence is high, but this is worrying when they are instrumentalised by the political parties for political motives. This is better illustrated by the analyst Čolović, who claims that, during the war in former Yugoslavia, "aggressiveness of fans for the state becomes precious capital of hate, while fans are used as a living shield" (Čolović, 1993:93-98); usually the state does not need to ruin the violent and aggressive behaviour of the fans, on the contrary, the state is concerned that the "capital of hatred is to be used in achieving military purposes" (Čolović, 2000:349).

Measures to Stop the Violence

The solution to this issue would be as follows:

- sports clubs and sports federations should avoid the political influence of the politicians whose desire is to accomplish their political goals;
- political pamphlets should be forbidden in sports events;
- pamphlets that contain nationalist ideologies and the speech based on nationalism should be forbidden as well;
- collaboration and the friendship between sports federations and sports clubs should be expanded;
- meetings with the representatives of the sports fans should be organized;
- tensions between sports fans should be settled down via the media;
- preventive measures, besides sports clubs and sports federations, should also be taken by the highest legislative and executive authorities of the state;
- the country should adopt such laws that will prevent the expansion of violence;
- persons who commit criminal acts should be sanctioned.

The British authorities adopted stricter laws for banning soccer fans from entering the stadium (1986), also the British authorities banned the hooligans from the stadiums (1989), they expended the penalty list against those who threw things onto pitches, against those who participated in incidents and racist chanting (1991). Since 1999, the ban of hooligans was necessary; since 2001, no matter whether the game was played outside or inside the country, for those who participate in incidents there would be measures of revoking their passports temporarily. The police, by possessing the proof based on video recordings, can arrest the participant even after many years after the incident occurred (Miljuš, 2010:351).

Conclusion

There are opinions that this syndrome is applicable to us as well, which occurred in some sports matches across Europe, like in Italy and Russia, which does not contribute to coexistence in this country. The general opinion of the Macedonian media is that nationalist and racist fans should be punished. On the contrary, this kind of action would encourage others as well to take the same actions against those who ruin the coexistence in Macedonia.

Due to some measures that were taken so far, for example, the ban from entering the stadium, or the determination to negotiate with the perpetrator, considering them as isolated cases, made these phenomena to be repeated more frequently. So such actions are repeated continuously one after another every time when there is a soccer match. Thus nationalist violence becomes a ritual in and out of the stadiums. Fans of Crvena Zvezda (Red Star) say that war means to become a “Hero”, then a “Tiger” – which is a case for final victory of the hooligan rebellion – the continuation of the destruction of the values of civil society. Hooligan subculture is going to become a dominant culture of the social elite, since the leaders of the hooligan fans are becoming national heroes. These hooligan groups have been a nest for promoting criminals during the war in Bosnia and Herzegovina in the 1990s, then later in Kosovo as well. Similar scenario is being repeated nowadays. History knows many similar cases: “When Macedonian students organized protests in front of the Macedonian government several years ago, led by the student Filip Petrovski, who has become a big democrat of the united right wing.” At that time, the anti-Albanian fascist words were used for the first time by Macedonians: “Gas chambers for Albanians”, “Death for Albanians”, etc., anti-Albanian and fascist slogans began to be heard in many sports events.

There is the final question, whether zero tolerance should be practiced towards the language of hate and the language of violence by all hooligan fans that use every chance to pretend as if they were the biggest patriots and believers. Will there always be a doubt that conflict promotion based on ethnicity and religion responds to those politici-

ans who declare the moratorium on interethnic relations, or will hooligans be allowed to make their revolutionary dream come true?

References:

- Božović, R., *Agresija i nasilje u sportu*, Filozofski fakultet u Nikšiću, Nikšić, 2001
- Čolović, Ivan, *Bordel ratnika*, Belgrade, 1993
- Čolović, Ivan, *Politika simbola*, Biblioteka XX. vek, Belgrade, 2000
- Erceg, T., *Kako se boriti protiv govora mržnje i jasno motiviranog nasilja*, Centar za ljudska prava, Zagreb, 2004
- Evropska konvencija za borbu protiv rasizma i netolerancije*, March 22, 1994
- Hobsbawm, Eric J., *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Novi liber, Zagreb, 1993
- Ibrahimi, Mustafa, *Fjalor i zhargoneve dhe eufemizmave shqiptare*, Interlingua, Shkup, 2009
- Kej, Mishel, *Ideologija sporta u Francuskoj*, 1989
- Kovačević, Ivan, „Futbalski ritual“, *Gledišta*, br. 5/6, Belgrade, 1987
- Lalić, Dražen, „Nasilništvo nogometnih navijača. Geneza fenomena u Jugoslaviji“, *Kultura*, br. 88-90, Belgrade, 1990
- Limbergen, Chris, „Fudbalski vandalizam“, *Kultura*, br. 88-90, Belgrade, 1990
- Marković, Vera, „Zašto su samo navijači u napadu?“, *Kultura*, br. 88-90, Belgrade, 1990
- Miljuš, Miroslav, „Govor mržnje i nasilje u sportu“, *Govor mržnje* (Book of proceedings), Banja Luka, 2010
- Milza, Pierre, *Le soccer italien*, Ignacio Ramonet, „*Le soccer, c'est la gurre*“, Paris, 1990
- Pages, Didier, *Soccer: Ceux qui vont mourir te saluent ou a qui profite le crime*, Paris, 1990
- Pajaziti, Ali, *Prerje nga sociologjia e sportit*, 2011 (www.alipajaziti.net).
- Perasović, Benjamin, „Sportsko huliganstvo kao subkulturna pojava“, *Pitanje*, br. 5/6, Zagreb, 1988, Petrović, Krešimir, „Nasilje i sport“, *Kultura*, br.88-90, Belgrade, 1990
- Štakić, Đ., *Sociologija fizičke kulture*, Belgrade, 1996
- Tripković, M., *Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu*, Udruženje defektologa RS, no. 10, 2001
- Tufegdžija, Mirko, „Govor mržnje i nasilja na sportskim događajima“, *Govor mržnje* (Book of proceedings), Banja Luka, 2010

Sažetak

U posljednjih nekoliko godina sportski djelatnici i znanstvenici, kao i sportska publika usmjereni su na pitanja navijača sportskih klubova i njihovom solidarizacijom na agresivnoj osnovi s ekstremnom desnicom. Prema Didier Plageu, "postoje skupine fašista koji rade na nogometnim terenima". On želi reći da sve europske momčadi imaju svoje fašističke navijačke skupine. Prema kriminalističkom istražitelju Kris van Limbergenu, «vandalizam u nogometu je vrlo dobra prilika za regrutiranje navijača-vandala koji rade za ekstremnu desnicu.» Limbergen to prije svega opisuje situacijom i okolnostima u Belgiji, pa kaže: «Nogometna scena u Belgiji obilježena je ekstremnim rasizmom, seksizmom, regionalizmom i antisemitizmom.»

U komunističkim zemljama postojalo je uvjerenje da je sport je vrlo moćno sredstvo političke promidžbe što na kraju može dovesti do rata. Na taj je način sport bio promatran na području bivše Jugoslavije, a i sada prevladava slično razmišljanje u multikulturalnim zemljama poput Makedonije, Bosne, Srbije, itd.

Ideja da podupiru i rade sve za sport čini zemlje moralno jačima i spremnijima za borbu u ratu (ako je potrebno), što je na žalost potvrđeno u Jugoslaviji u vrijeme vladavine Tita i nakon njegove smrti. To simboliziraju brojne pjesame s različitih sportskih utakmica, koje se koriste za stvaranje snažne mržnje i nacionalizma na etničkoj osnovi, koja kao takva nalazi svoje mjesto u današnjoj Bosni, Makedoniji i Srbiji.

Ključne riječi: jezik mržnje, vandalizam u sportu, politička promidžba, bivša Jugoslavija, službeni jezik

“Democratic War”: Democratic Peace Theory and the War in Former Yugoslavia

Miljenko Antić and Jadranka Vlahovec¹

Summary

This article analyses the democratic peace theory which holds that democracies do not fight each other. It tries to investigate whether the war in former Yugoslavia supports or rebukes this theory. The investigation of Mansfield and Snyder best explains the conflict in Yugoslavia. It was a conflict between democratizing states, which does not rebuke democratic peace theory, but it does challenge it because events in former Yugoslavia show that democratic elections – and they are *conditio sine qua non* of democracy – do not prevent wars.

Key words: democratic peace, Yugoslavia, war, elections, democratization.

“When will this democracy pass, so that we can live like human beings once again?” (graffiti in Sarajevo during the War)

Introduction

According to Levy (1989:88), the proposition that democracies seldom, if ever, go to war against one another is “the closest thing we have to an empirical law in the study of international relations”. Similarly, according to Muravchik (1991:8), “the more democratic the world, the more peaceful it is likely to be. Various researchers have shown that war between democracies has almost never occurred in the modern world”. If above statements are correct, the democratic peace theory has practical significance. If democracies never go to war with one another, then the best prescription for international peace may be to encourage the spread of democracy. Yet, the war on the territory of former Yugoslavia started just after the first democratic elections in the country. Was it by accident? Did democratization contribute to the outbreak of wars? Were the countries which were established on the territory of former Yugoslavia prior to the war

---

¹ Miljenko Antić izvanredni je profesor na Građevinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; Jadranka Vlahovec nastavnica je engleskog jezika pri XII. gimnaziji u Zagrebu.

democracies or not? Did people actually vote for war? Or was this a war for democracy against those who wanted to prevent democratization on the territory of former Yugoslavia? These are the main question that should be addressed in this article. In other words, this article should answer the following question: do events in the former Yugoslavia confirm or rebuke the theory of democratic peace?

Democratic Peace Theory

The democratic peace proposition is not new; in fact, it can be traced back as far as Immanuel Kant's famous essay "Perpetual Peace" (1795). What he essentially says is that people would never vote to go to war unless they had to defend themselves. Therefore, if all the nations were republics, there would be no war. According to Kant, there are three important elements crucial to lasting peace, and today they are interpreted as international institutions, democratic governance and international commerce. In order to make peace perpetual, all of the three elements must be in place.

Kant's theory was further developed in Dean Babst's work "A Force for Peace" (1972). He was the first person to carry out statistical research on this topic. After that there were many proponents of the theory of democratic peace. Most researchers support the dyadic peace, which means that democracies do not fight each other, as opposed to monadic peace, which simply claims that democracies are more peaceful in general.

A large number of studies find support for the existence of democratic peace.² Among those who were in favour of the democratic peace theory was Michael Doyle (1996), who in his article "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs" states that liberal states are likely to regard non-liberal states as possible aggressors because of their failure to uphold liberal principles at home and in major wars. Liberal states tend to fight on the same side. According to Doyle, republics are polities with market economies, the equality of citizens, and representative government with a separation of powers. States with republican constitutions find it more difficult to declare war than monarchies. Liberal states will only fight for liberal reasons. If war happens, it is often seen as a crusade to spread liberal values. Therefore the continuing spread of liberal regimes will bring global peace in the future.

Bruce Russett (1993, 1995) also argues that democratic culture affects the way leaders resolve different conflicts. Democratic leaders are accustomed to negotiation and compromise. He holds that these social norms emerged toward the end of the nineteenth century. According to him, democracies were not prone to fight each other, which was strengthened when democratic culture and the degree of democracy increased. Increasing democratic stability allowed partners in foreign affairs to perceive certain

---

² See, for example, Bremmer (1992, 1992), Chan (1997), Dixon (1994), etc. The most important articles are presented below.

nations as reliable democracies. Furthermore, the alliances between democracies during the two world wars and the Cold War also strengthened democratic norms.

Michael Mousseau in his two articles, "Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace and Cooperation" (2000) and "Comparing New Theory with Prior Beliefs: Market Civilization and the Democratic Peace" (2005), argues that it is market-oriented development that creates the norms and values that explain both democracy and peace. In less developed countries individuals often depend on social networks that impose conformity to in-group norms and beliefs, and loyalty to group leaders. However, voters in marketplace democracies accept only impartial "liberal" governments, and constrain leaders to pursue their interests in securing equal access to global markets and in resisting those who distort such access with force. Thus marketplace democracies share common foreign policy interests. When disputes do originate between marketplace democracies, they are less likely than others to escalate to violence because both states perceive greater long-term interests in the supremacy of law over power politics. Therefore, market-oriented democracies support the democratic peace theory.

According to Ish-Shalom (2007-8), the democratic peace theory relies on political platform which consists of three major premises. Firstly, expanding democracy will enlarge the zone of peace and overcome the threats of civilization wars, global terrorism, and rogue states. Secondly, democracy should be understood structurally rather than culturally and morally. Thirdly, building the structures of democracy is also possible in civilizations whose cultures and moralities are incompatible with those of the democratic West. The three premises explain neoconservatives' preoccupation with promoting democracy abroad, particularly in the Middle East, even by force if necessary.

John M. Owen (1994) argues that liberal ideas cause liberal democracies to tend away from war with one another. Liberal democracies are those states with a visible liberal presence, which feature free speech and regular competitive elections. Individuals everywhere should have freedom, and wars should be fought in the cause of peace and freedom. Owen examines historical cases where perceptions question the democratic peace theory. If its peer states do not believe that one country is a liberal democracy, leaders may be pushed towards war. Thus illiberal states are viewed *prima facie* as unreasonable and potentially dangerous. For example, France did not consider Germany a fellow liberal democracy before World War I. Furthermore, in 1861, southern slavery prevented liberals in the Union from considering the Confederacy a liberal democracy. Liberals will trust states they consider liberal and mistrust states they consider illiberal. When liberals observe a foreign state becoming liberal by their own standards, they will expect pacific relations with it. Joseph Stalin became "Uncle Joe" when Americans needed to justify fighting alongside the Soviet Union against Germany in World War

II. Therefore, if leaders want war, they simply define the rival state as despotic; if they want peace, they define it as a friend. Owen concludes that the instances of threats by one liberal state against another do not invalidate the democratic peace proposition, because such threats are made when liberal states do not recognize each other, or when illiberal leaders are in power.

Supporters of realism are some of the greatest critics of the democratic peace theory. They generally argue that it is not democracy or the absence of, but considerations and evaluations of power, that cause peace or war. Layne (1999), Spiro (1996), Oren (1995), Farber and Gowa (1996) and Gowa (1999) jointly conclude that the relationship between democracy and peace is coincidental and, therefore, they argue against the democratic peace proposition. In “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace” Christopher Layne (1999) selects four crises in which democracies came close to war. His review of the historical record concludes that in those cases democracies avoided war, but there is no evidence that they did so because they shared democratic norms. The indicators that should have been present were absent. Instead, the democracies behaved in a manner predicted by realism: they acted on the basis of calculations of national interest and used threats when vital interests were at stake. Layne also argues that looking at cases where war was possible is a better way to test the democratic peace theory. Layne also questions whether there have been wars involving democracies. He classifies the War of 1812 and the U.S. Civil War as wars between democratic states. Furthermore, he claims that in 1914 Germany was as democratic as France and Britain, and that World War I should also be regarded as a war between democracies. From his empirical analysis, Layne cautions at making promotion of democracy an aim of U.S. foreign policy. If there is no empirical support for the democratic zone of peace, it would be a mistake to try to create a democratic world. Therefore, attempts to spread democracy to volatile regions would raise risks of war.

David Spiro’s “The Insignificance of the Liberal Peace” (1996) argues against the democratic peace theory by stating that the apparent absence of war between democracies is statistically insignificant. For most of international history before 1945, there were few democracies and little chance for them to fight each other. Spiro also suggests that institutional explanations of democratic peace are weak, because institutional constraints on a government’s ability to wage war would make democracies less war-prone. The data, however, reveal that democracies frequently go to war against non-democracies. Spiro also criticizes studies of democratic peace for failing to define democracy clearly. Moreover, he states that shifting definitions of war have also made democratic peace appear more significant than it is. Many supporters of the democratic peace exclude the U.S. Civil War, Spanish-American War of 1898, and Finland’s World War II alliance with the Axis powers against the Western democracies. Therefore, Spiro

suggests that the number of wars between democracies is higher than claimed by the proponents of democratic peace proposition.

Ido Oren's "The Subjectivity of the 'Democratic' Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany" (1995) analyses how statesmen change their definitions of democracy. Oren holds that pairs of countries do not remain at peace because they regard one another as democracies. Instead, countries that have an interest in remaining at peace tend to define one another as democracies. Oren argues that American leaders have tried to interpret democracy to mean "countries like the U.S.". Oren criticizes the literature on democratic peace for overlooking how the meaning of democracy changed over the course of U.S. history. To support this argument, Oren focuses on how some prominent American scholars classified Imperial Germany. Before World War I they regarded Germany as "the most genuinely democratic" state. However, after the War they changed their view and referred to the pre-war Germany as an autocratic state. Oren briefly mentions two additional cases: Russia and Japan. He points out that the United States regarded them as more similar to the United States whenever U.S. interests called for a closer relationship with them.

In "Politics and Peace" Henry Faber and Joanne S. Gowa (1996) assess the analytical and empirical grounds of the democratic peace theory. They suggest that the primary norm identified in the literature on democratic peace is the norm of peaceful conflict resolution. However, this norm, they argue, is not unique to democracies. All types of states are likely to accept such a norm, because wars are costly ways of resolving disputes. Faber and Gowa also state that the democratic peace theory is undermined by the well-known propensity of democracies to wage wars against non-democratic states. Furthermore, they argue that there is a lack of a statistically significant difference in the probability of war between pairs of democracies and between pairs of other types of polities, except in the years since 1945. They claim that absence of war between democracies during that period reflects their common interest in allying against the Soviet Union. Therefore, they conclude that democratic peace seems to be an artefact of the Cold War.

In "Democratization and the Danger of War" Edward Mansfield and Jack Snyder (1995) argue that democratizing states become more likely to go to war. They do not dispute that democratic peace exists between mature, stable democracies, but they suggest that immature democracies are more war-prone. Mansfield and Snyder present data indicating that democratizing states are more likely to be involved in war in the years immediately after the start of their democratization. This increase becomes greater one, five and ten years after the beginning of democratization (i.e. inclusion of competitiveness of participation, executive constraints and openness of executive recruitment). They find that increases in these measures also increase the probability of

war. Compared to states that stay or become autocracies, states that make the transition from autocracy to democracy are more than twice as likely to be in war during the decade after democratization. Mansfield and Snyder also note that great powers have become more warlike as they have democratized.³ According to Mansfield and Snyder, there are several reasons why new democracies get into war, but the basic problem of democratizing states is that they lack stabilizing institutions of mature democracies.

The First Democratic Elections in Former Yugoslavia (1990) and the Outbreak of War

The war in ex-Yugoslavia is sometimes mentioned as an example where democratic states did fight each other.⁴ Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, and Montenegro held free elections before the war. Therefore, they fulfilled the first criterion for one country to be considered a democracy. However, proponents of democratic peace theory usually exclude Yugoslav Wars from the list of “democratic wars”, claiming that above mentioned countries (with exception of Slovenia) had authoritarian governments.⁵ In order to clarify whether countries of former Yugoslavia were democratic before the outbreak of war (and during the war), the next section provides a brief overview of the first democratic elections in countries which were involved in these wars.

Croatia

A multiparty system was established in Croatia on February 5, 1990, when oppositional parties were legalized (Đurić et al., 1990). The first round of elections (based on majoritarian electoral law) was held in April, followed by a second round in May 1990. The winner of the election was the oppositional Croatian Democratic Union (HDZ), which received 40 per cent of votes (in the first round) and 58 per cent of seats. Former communists (SDP), together with SDP-backed joint candidates, received 28 per cent of votes and 30 per cent of mandates. The Coalition of People’s Accord received 11 per cent of votes and 6 per cent of seats. Finally, the Serb Democratic Party (SDS) received 2 per cent of votes and 1 per cent of seats.⁶ It is important to stress that elections were completely free and fair, without major incidents, and that all parties had equal oppor-

3 They prove their hypothesis by the data gathered by Human Security Watch that represent the countries that have experienced international armed conflicts from 1946-2003.

4 See, for example, Schwartz and Skinner (2002:160) and Tarzi (2007).

5 See, for example, Lenhard (2010:5).

6 Source: Grdešić et al. (1991)

tunity to present their programmes. No one party challenged the results; the ruling former communists accepted the results and transferred the power to the winners of the election (HDZ). In a word, Croatia had completely free and fair elections before the outbreak of the war.

Bosnia and Herzegovina

The first democratic elections in Bosnia and Herzegovina took place on November 18, 1990. The Party of Democratic Action (SDA) – supported mainly by Muslims – received 36 per cent of seats. The Serbian Democratic Party (SDS) received 30 per cent of seats and the Croatian Democratic Union (HDZ) 18 per cent of seats. Communists – who received only 6 per cent of seats – accepted the electoral defeat and peacefully transferred power to the three above mentioned national parties (Tomić and Herceg, 1998:77). According to the authors, “the first democratic elections were very democratic on all election levels and were held in a very tolerant atmosphere” (p. 84).

Slovenia

The first democratic elections in Slovenia took place in April 1990. The electoral system was very complicated and combined plurality electoral law for the Chamber of Workers, majoritarian electoral law for the Chamber of Municipalities and proportional electoral law for the Chamber of Political Organizations. Former communist party lost the elections and the clear winner of the elections was Demos, a coalition of oppositional parties that received approximately 60 per cent of mandates (see Krivić, 1990). The Communist Party in this country also accepted electoral results and transferred power to the winners of the elections.

Serbia and Montenegro

Situation in Serbia and Montenegro was different than in other republics of former Yugoslavia. In Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina (and Macedonia) oppositional parties won the first democratic elections. However, the Serbian Communist Party (that only changed its name to Socialist Party) and its leader Milošević won not only the first elections but also continued to rule the country until the year 2000. This means that throughout the period of war the former communist party was in power. In the first multiparty elections (December 1990), the Socialist Party of Serbia (SPS) won 46.1 per cent of votes and 77.6 per cent of mandates. Furthermore, the Socialist Party candidate, Milošević, handily won the elections in the first round with 65.3 per cent of votes (Goati, 2001:209-10).

Of course, one may claim that people in Serbia were not able to predict in advance that by voting for Milošević and his party they would actually support the war. However, they continued to support him even after Serbia attacked Slovenia, then Croatia and finally Bosnia and Herzegovina. In the presidential election of December 1992, Milošević won in the first round with 53.24 per cent of votes. His party (SPS) also won in the 1993 elections receiving 36.7 per cent of votes and 49.2 per cent of seats (Goati, 2001:216-7). This means that the policy of “Great Serbia” had popular support. In a way, Milošević only fulfilled voters’ preferences. According to Goati (2001:90), “Slobodan Milošević received, in these elections, support for his policy... The support meant that the majority of citizens, implicitly, agreed with Serbian isolation from the international community.” Furthermore, oppositional parties also supported the policy of “Great Serbia”. According to Goati (2001:64), there was a consensus among all the main Serbian political parties that the borders between former republics (that became independent states) ought not be respected. Since other countries did not want to relinquish their territories and were willing to defend them, it was obvious that all the main political parties and voters who voted for the main parties actually supported the war. In addition, the civil society also supported the war policy. Serbian Academy of Sciences and Arts, in its Memorandum, wrote a pretext for Milošević’s policy. Serbian Orthodox Church was also in favour of the “all Serbs in one country” policy. Milošević received support from the most important Serbian intellectuals, including the greatest writers (for example, Dobrica Ćosić, who later even became the President of Yugoslavia). The spirit of these days was skilfully explained by Zakaria (1997:29):

On December 8, 1996, Jack Lang made a dramatic dash to Belgrade. The French celebrity politician, formerly minister of culture, had been inspired by the student demonstrations involving tens of thousands against Slobodan Milosevic... Lang wanted to lend his moral support to the Yugoslav opposition. The leaders of the movement received him in their offices ... only to boot him out, declare him ‘an enemy of the Serbs’, and order him to leave the country. It turned out that the students opposed Milosevic *not for starting the war but for failing to win.* (italics – M. A.)

A very similar situation was that in Montenegro, where the ruling communist party (Savez komunista Crne Gore) won the first multiparty elections winning 56.2 per cent of votes and 66.4 per cent of mandates. In addition, the party candidate, Momir Bulatović, was elected President of Montenegro with 76.1 per cent of votes (Goati, 2001:210, 212). Montenegro also participated in the aggression on Croatia in 1991, which means that both Montenegro and Croatia had democratically elected governments during the war.

From this analysis it is clear that all the countries held multiparty elections prior to the war. Furthermore, governments of these countries had electoral legitimacy. So, is

the war on the territory of former Yugoslavia proof that the “democratic peace” theory is wrong? The question will be answered in the next section.

Does the War in Former Yugoslavia Support or Rebuke the Theory of Democratic Peace?

There is an ongoing debate in the literature regarding criteria for the list of wars between democracies. Therefore, this section provides a short explanation of two basic terms – war and democracy.

According to Small and Singer (1982), “to be counted as participant, each state involved in an interstate war must have suffered at least 100 fatalities or sent at least 1,000 troops into active combat. States involved in wars against non-state actors must have sustained (in combination with any allies) at least 1,000 deaths in battle during each year of the conflict”. On the basis of this definition, conflicts in Croatia and Bosnia and Herzegovina were wars but that in Slovenia was not.⁷

The term democracy is derived from the Greek word *demokratia*, which actually means the rule of the people. Plato (1995:291) defined democracy as a form of government based on the power of the multitude. For Aristotle (1950:1279a), democracy represents sovereign power exercised by many. Modern definitions of democracy apply this term with elections and protection of civil liberties. According to Mainwaring, Brinks and Pérez-Liñán (2001:41), “without respect for the core civil liberties, traditionally associated with democracy, a regime is not democratic in today’s understanding of the word. Without protection of civil liberties, the electoral process itself is vitiated”. Therefore, the authors use their own definition. “We define democracy as a regime (1)

⁷ Democratic peace theory deals with both interstate and intrastate wars. However, it might be important to clarify whether the war in Yugoslavia was a civil war or an interstate war. The claim that the war was a civil war – as the Republic of Croatia was not internationally recognized at the time of the outbreak of war – is very convincingly refuted by Srđa Popović (capital letters and italics as in the original): “The recognition of the other subjects of international law does not establish statehood, but accepts the *ALREADY EXISTING* legal fact (that is indicated in the word ‘recognition’) which *PRECEDES* the recognition. This recognition operates, therefore, *ex tunc*, i.e. backwards from the date of the occurrence of the state. Thus, the Republic of Croatia was an independent state at the time it was attacked because it declared its independence before the war. However, it is less known that Serbia had also declared its independence with its Constitution on September 28, 1990, a year before the independence of Slovenia and Croatia. Article 2 of the Constitution says, “The Republic of Serbia regulates and provides: sovereignty, *independence* [italics – M. A.], and territorial integrity of the Republic of Serbia and its international position and relations with other countries and international organizations ... (and) the defence and security of the Republic of Serbia.” According to Article 8, “the armed forces in peace and war are managed by the President of the Republic of Serbia.” Thus, says Popović, “the international character of the conflict stems from the fact of the existence of a sovereign and independent Serbia from the very beginning of the conflict”. (*Feral Tribune*, May 21, 1994)

that sponsors free and fair competitive elections for legislature and the executive; (2) that allows for inclusive adult citizenship; (3) that protects civil liberties and political rights; and (4) in which the elected governments really govern and military is under civilian control.”

According to Przeworski, democracy is a regime “in which those who govern are selected through contested elections”. Furthermore, Przeworski uses another criterion for classification: “whenever in doubt, we classify as democracies only those systems in which incumbent parties actually did lose elections” (Przeworski et al., 2000:15, 18).

Vanhanen (1990, 1997) measures democracy on the basis of competition and participation. According to the author (1997:34), “we should try to formulate intersubjectively usable and reliable measures of democracy based on available quantitative data... Quantitative measure of democracy would be more useful for scientific purposes than various measures based on subjective evaluations”. In Vanhanen’s books, competition is measured by subtracting the largest parties’ share of the vote from 100 and participation is measured by voter turnout.

According to Przeworski’s definition, Slovenia and Bosnia and Herzegovina did fulfil, prior to the war, the main criterion for democracy – change in power as a result of elections. However, Serbia and Montenegro did not. Nevertheless, if Vanhanen’s criterion is used, there is no doubt that a dramatic change occurred in all countries of former Yugoslavia, including Serbia and Montenegro, where opposition also entered parliament for the first time after decades of communist dictatorship and communist monopole of power. In a word, there is no doubt that no one country of former Yugoslavia (especially not Serbia and Montenegro) established full-fledged, consolidated democracy after the first democratic elections. However, there is also no doubt that all of them made the crucial step towards democracy, enabling a multiparty system and enabling oppositional parties to run in the elections for all levels of government. Furthermore, as it was mentioned above, in 4 out of 6 republics oppositional parties won the elections and took power as a result of those elections. In addition, and this is very important to stress, *even in Serbia and Montenegro former communists won because of the will of the people rather than as a result of an electoral fraud*. In all republics of former Yugoslavia communists had an advantage over the opposition. Communists had monopoly of power for 45 years, a well-developed party infrastructure, abundant financial resources, control over media and control of all other state institutions. Therefore, the main question is not why former communist won the elections in Serbia and Montenegro but rather why they lost the elections in 4 out of 6 republics. The answer is simple – because in those four republics people wanted change in power. In Serbia and Montenegro they did not. According to Goati (2001:39):

Majority of experts and international observers concluded that the December 1990 elections in Serbia and Montenegro were 'free'. They concluded that it was not possible to eliminate totally, in such a short period, all the remnants of almost half a century of dominance of the communist parties. As a matter of fact, these remnants (abundant financial resources, cadres in media and electoral administration) were obvious in the elections in Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina and Macedonia. However, in these four republics former communist parties were defeated (in spite of all the advantages they had). Yet, they handily won in Serbia and Montenegro.

It might be useful to make a comparison between the elections in former Yugoslavia in 1990 and the presidential elections in the USA in 2000. According to Ó Tuathail (2006:123), "George W. Bush was elected president of the United States after the U.S. Supreme Court ordered the termination of vote recounts in the state of Florida in December 2000 (if all votes had been counted, later analysis showed, the Democratic candidate Al Gore would have won Florida and thus the presidency)". In other words, during the period between 2001 and 2004 the USA did not fulfil the minimum requirement for democracy: that the government was elected in fair elections. Still, the USA was labelled a "free" country during this period. The main point is the following: in spite of some democratic deficits, people in former Yugoslavia elected political leaders in relatively free and fair elections. Furthermore, they freely expressed their political preferences. The policy of "Great Serbia" was not just a programme of political elites. According to a survey (quoted in Goati, 2001:64), just 18.3 per cent of supporters of the Socialist Party of Serbia (SPS), 21.4 per cent of supporters of the Serbian Radical Party (SRS) and 28.1 per cent of supporters of DEPOS (democratic opposition) were in favour of the recognition of borders between republics as international borders between newly established countries. The changing of borders should have been made in favour of Serbia. In other words, a great majority of people in Serbia voted in favour of the policy of "Great Serbia." Since a great majority of people in other republics (Croatia and Bosnia and Herzegovina) did not want to give territories of their countries to Serbia and since Serbia was willing to achieve "Great Serbia" using force, the war was inevitable. In short, people in Serbia voted for the policy of "Great Serbia" and people in other republics voted for politicians who promised to protect the territorial integrity of their countries, even if that meant war. Consequently, the war in former Yugoslavia was a "democratic war", i.e., following preferences of their voters, politicians did not have a choice but to accept war. Politicians in Serbia who did not want to change the borders and who were against the aggression on other republics had very weak support among voters and politicians who were for the changing of borders, even by force, got overwhelming support. Similarly, only those politicians who promised to protect sovereignty and territorial integrity of attacked countries had chances to win elections in

Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina (excluding the representatives of Serbs in the latter two countries). Briefly, people in Serbia, Montenegro, Croatia, Bosnia and Herzegovina and Slovenia voted, consciously or unconsciously, for war and this fact seriously challenges the theory of democratic peace.

However, is it possible to claim – since in two republics the communist retained power and in four of them the opposition won – that this was actually a war between non-democratic and democratic countries? There is no doubt that one of the reasons for war was an attempt of the old communist elite to prevent oppositional parties to take power. Since communists won the elections in Serbia and Montenegro, it was only logical that the members of the old nomenclature – especially the military establishment – gave their full support to Slobodan Milošević and Momir Bulatović, the only communists that won the elections. In addition, members of this old elite (mainly Serbs) supported the aggression on Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina, hoping that military defeat of those republics might prevent the communists' loss of power even in those three countries. In addition, there is no doubt that communists manipulated the elections in Serbia, where the opposition did not have full access to the media and where some politicians and journalists were assassinated (Stambolić, Ćuruvia, Drašković). So, can we conclude that war in Yugoslavia was actually a civil war between communists on one side and oppositional parties that won elections in Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina on the other side?

The answer to this question cannot be affirmative because communists in Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina gave their full support to new, democratically elected governments (with the exception of communists of Serbian nationality). Furthermore, oppositional parties in Serbia also supported the aggression on Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina. In other words, the war on the territory of former Yugoslavia was a war between republics rather than a war between communists and the opposition.

Here we come to the main question of this chapter: do events in the former Yugoslavia confirm or rebuke the theory of democratic peace? Firstly, there is no doubt that the events in former Yugoslavia do not rebuke the claim that *consolidated* democracies do not fight each other. To put it simply, no one country became a consolidated democracy just after the first democratic elections and the war in former Yugoslavia erupted just a few months after the first multiparty elections. However, there is also no doubt that the war in former Yugoslavia *does* challenge some important elements of the democratic peace theory.

After analysing the first democratic elections in Yugoslavia we will now return to the "democratic peace theory" in order to check it once again. Immanuel Kant is usually considered father of democratic peace theory and overviews of this theory regularly start with his name. Kant argues (2010:13-4):

According to the Republican Constitution, the consent of the citizens as members of the State is required to determine at any time the question, 'Whether there shall be war or not?' Hence, nothing is more natural than that they should be very loath to enter upon so undesirable an undertaking; for in decreeing it, they would necessarily be resolving to bring upon themselves all the horrors of war. And, in their case, this implies such consequences as these: to have to fight in their own persons; to supply the costs of the war out of their own property; to have sorrowfully to repair the devastation which it leaves behind; and, as a crowning evil, to have to take upon themselves at the end a burden of debt which will go on embittering peace itself, and which will be impossible ever to pay off on account of the constant threatening of further impending wars.

From the above analysis it is clear that the events in former Yugoslavia rebuke Kant's prediction. People in Serbia were willing "to bring upon themselves all the horrors of war" and "to fight in their own persons" (even though many of them escaped drafting, a sufficient number of Serbian citizens were willing to participate in the aggression on Croatia). In addition, they were willing "to supply the costs of the war out of their own property". During the war, Serbia was under UN sanctions, inflation reached 16,500,000,000,000 per cent, salaries were (in 1993) around 21 DEM (Markovich, 2004:119). Still, people in Serbia continued to support Milošević and his party as well as oppositional parties that were in favour of the policy of "Great Serbia" (especially the Radical Party of Vojislav Šešelj, which was the strongest oppositional party in Serbia during the War). In other words, the war on the territory of former Yugoslavia shows that people are willing to pay the cost of war, even aggression on other countries.

Similarly, Doyle (1996) was not right to claim that it is difficult for democratically elected leaders to start war. On the contrary, when tanks went from Belgrade towards Croatia a crowd of people in Serbia threw flowers at them. War had popular support in Serbia even when the United Nations imposed sanctions on new Yugoslavia (Serbia and Montenegro). Furthermore, contrary to Russett's prediction (1993), the democratization of Yugoslavia, at least in the beginning, did not enhance political culture in the country. On the contrary, during the period of communism, communist elites were accustomed to making compromises. However, when democracy was established, "strong" leaders – who were not willing to make compromises – become popular, especially in Serbia (Milošević) and among Serbs in Bosnia and Herzegovina (Karadžić). Both leaders were later indicted for war crimes in The Hague.

Likewise, contrary to Owen's prediction (1994), freedom of speech did not decrease the likelihood of war. People who delivered inflammatory speeches (who promised that national goals will be achieved by all means) became popular. During the period of communism, many of them (Šešelj, Tuđman and Izetbegović, for example) were imprisoned because of their ideas. Simply saying, communism was a dictatorship. However,

democratization enabled their ideas to become popular. Šešelj wanted “Great Serbia”. Democracy gave him the opportunity to disseminate this idea that eventually caused war. Tuđman argued that Croatia should get a part of Bosnia and Herzegovina.⁸ It is not difficult to find a connection between his ideas, which become popular among Bosnian Croats, and Croatian aggression on Bosnia and Herzegovina (in 1993). In short, the war in former Yugoslavia does not support the main theses of the democratic peace theory.

Realist theory actually better explains war in Yugoslavia than democratic peace theory. Indeed, in accordance with Layne (1999), the newly established democracies on the territory of former Yugoslavia behaved in a manner predicted by realism: they acted on the basis of calculations of national interests and used threats when vital interests were at stake. Furthermore, Oren’s analysis (1995) is also useful. After NATO’s bombing of Serbia, it was important to label Milošević a dictator even though he won several multiparty elections prior to the NATO intervention.

However, Edward Mansfield and Jack Snyder (1995) are authors of a theory that best explains events in former Yugoslavia. Differentiation between new and old democracies is essential for the democratic peace theory. Empirical evidence suggests that consolidated democracies rarely, if ever, go to war against one another. Nevertheless, new democracies face even higher risk of going to war. Here, democracy by itself does not guarantee a peaceful solution of conflicts. In contrast, according to the authors, “democratizing states are much more war-prone than those that have undergone no regime change” (Mansfield and Snyder, 1995:224).

Indeed, if one thinks that democracy prevents war, one should answer the following question: does the fact that today both countries – the Republic of Serbia and the Republic of Kosovo – have democratically elected governments make a sufficient guaranty that war between those two countries (without the presence of international troops) will not happen?

Conclusion

In Serbia, the process of democratization mobilized people who clearly supported the policy of “Great Serbia”. Only politicians who were in favour of this policy had a chance to gain seats in the parliament. In other words, Serbian people voted for war. People in Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina had three options: one, to abandon independence of their countries; two, to accept the occupation of huge parts of their territories; and three, to resist the Serbian policy militarily. They voted for politicians who were willing to resist the Serbian policy by all means, including war. In

---

8 See, for example, Tuđman’s interview for *Slobodna Dalmacija*, 31/12/1991.

other words, people in former Yugoslavia voted for war. As a result, the war in former Yugoslavia can be labelled a “democratic war” and this fact seriously challenges some of the main assumptions of the democratic peace theory.

References:

- Aristotle, *Politics*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1950
- Babst, Dean V., “A Force for Peace”, *Industrial Research*, 14:55-58, 1972
- Bremer, Stuart A., ”Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816-1965”, *The Journal of Conflict Resolution*, (36), 2:309–341, 1992
- Bremer, Stuart A., ”Democracy and Militarized Interstate Conflict, 1816-1965”, *International Interactions*, (18) 3:231–249, 1992a
- Brown, Michael E.; Lynn-Jones, Sean M.; Miller, Steven E., *Debating the Democratic Peace (International Security Readers)*, MIT Press, Cambridge and London, 1996
- Chan, Steve, “In Search of Democratic Peace: Problems and Promise”, in *Mershon International Studies Review*, 41:59-91, 1997
- Dixon, William J., “Democracy and the Peaceful Settlement of International Conflict”, *American Political Science Review*, (88), 1:14-32, 1994
- Doyle, Michael W., “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, in Brown et al. (ed.), 1996:3-57, 1996
- Đurić, Dragan; Munjin, Bojan; Španović, Srđan, *Stranke u Hrvatskoj*, NIRO Radničke novine, Zagreb, 1991
- Faber, Henry; Gowa, Joanne S., “Politics and Peace”, in Brown et al. (ed.), 239-262, 1996
- Gowa, Joanne S., *Ballots and Bullets: The Elusive Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1999
- Goati, Vladimir, *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.: Volja građana ili izborna manipulacija*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Belgrade, 2001
- Grdesić Ivan; Kasapović, Mirjana, Šiber, Ivan; Zakošek, Nenad, *Hrvatska u izborima '90*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1990
- Ish-Shalom, Piki, “‘The Civilization of Clashes’: Misapplying the Democratic Peace Theory in the Middle East”, *Political science Quarterly*, (122), 4:533- 554, 2007-8
- Kant, Immanuel, *Zum ewigen Frieden: Ein Philosophischer Entwurf*, F. Nicolovius, Königsberg, 1795
- Kant, Immanuel, *Perpetual Peace*, Slought Foundation, Philadelphia and the Syracuse University Humanities Center, 2010
- Krivić, Matevž, “Izbori u Sloveniji 1990”, *Politička misao*, (27), 2:1-28, 1990
- Layne, Christopher, “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, in Brown et al.

- (ed.), *Theories of War and Peace*, MIT Press, Cambridge and London, 176-220, 1999
- Lenhard, Johannes, *Kant and the Liberal Democratic Peace Theory*, GRIN Velag, Nordstedt, Germany, 2010
- Levy, Jack S., “Domestic Politics and War”, in Rotberg, Robert I. and Theodore K. Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1989
- Mainwaring, Scott; Brinks, Daniel; Pérez-Liñán, Anibal, “Classifying Political Regimes in Latin America, 1945-1999”, *Studies in Comparative International Development*, (36), 1:37-65, 2001
- Mansfield, Edward D.; Snyder, Jack, “Democratization and the Danger of War”, *International Security*, (20), 1:5-38, 1995
- Markovich, Slobodan G., “The political and Economic Heritage of modern Serbia: Two centuries of convergence or divergence between Serbia and Western Europe?”, in Markovich, Slobodan G.; Eric Beckett Weaver; Vukasin Pavlovic (ed.), *Challenges to New Democracies in the Balkans*, Cigoja Press, Belgrade, 89-124, 2004
- Mousseau, Michael, “Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace”, *Journal of Conflict Resolution*, (44), 4:472-507, 2000
- Mousseau, Michael, “Comparing New Theory with Prior Beliefs: Market Civilization and the Democratic Peace”, *Conflict Management and Peace Science*, (22), 1:63-77, 2005
- Muravchik, Joshua, *Exporting Democracy: Fulfilling America’s Destiny*, American Enterprise Institute Press, Washington DC, 1991
- Ó Tuathail, Gearoid, “Introduction to part three”, in Ó Tuathail, Gearoid; Simon Dalby; Paul Routledge (ed.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London and New York, 2006
- Oren, Ido, “The Subjectivity of the ‘Democratic’ Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany”, *International Security* (20), 2:263-301, 1995
- Owen, John, “How Liberalism Produces Democratic Peace”, *International Security*, (19), 2:87-125, 1994
- Plato, *Statesman*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995
- Przeworski, Adam, Michael E. Alvarez; Jose Antonio Cheibub; Fernando Limongi, *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2000
- Russett, Bruce M., *Grasping the Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1993
- Russett, Bruce M., “The Democratic Peace – And Yet It Moves”, in Brown et al., 1996:337-350, 1996
- Small, Melvin J.; David Singer, *Resort to Arms: International and Civil Wars, 1816-1980*, Sage Publications, Beverly Hills, California, 1982

- Spiro, David, "The Insignificance of the Liberal Peace", in Brown et al. (ed.), 1996:202-238, 1996
- Schwartz, Thomas; Skinner, Kiron K., "The Myth of Democratic Peace", *Orbis*, Winter, 159-172, 2002
- Tarzi, Shah M., "Democratic Peace, Illiberal Democracy, and Conflict Behavior", *International Journal of World Peace*, (24), 4:35-60, 2007
- Tomić, Zoran; Nevenko Herceg, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 1998
- Vanhanen, Tatu, *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1850-1979*, The Finish Society of Sciences and Letters, Helsinki, 1990
- Vanhanen, Tatu, *Prospect of Democracy: A Study of 172 Countries*, Routledge, London and New York, 1997
- Zakaria, Fareed, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs* (76), 6:22-43, 1997

Sažetak

Članak analizira teoriju o demokratskom miru koja tvrdi da demokratske države ne ratuju međusobno i istražuje daje li rat na prostoru bivše Jugoslavije empirijsku potvrdu ili negaciju navedene teorije. Glavni zaključak rada jest da Mansfieldova i Snyderova teorija najbolje objašnjava rat na teritoriju bivše Jugoslavije: to je bio sukob između država u procesu demokratizacije. Drugim riječima, rat na prostoru Jugoslavije ne pobija u potpunosti teoriju o demokratskom miru, ali negira neke od njezinih temeljnih postavki jer pokazuje da demokratski izbori – koji su *conditio sine qua non* demokracije – ne sprečavaju izbivanje rata.

Ključne riječi: demokratski mir, Jugoslavija, rat, izbori, demokratizacija.

recenzije,
prikazi,
konferencije

Raghuram G. Rajan
**Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten
the World Economy**

Princeton University Press, New Jersey, 2011., 270 str.

Kriza na financijskom tržištu iz 2007. godine zaprepastila je mnoge, milijune ljudi ostavila bez posla, pokrenula pitanje provođenja reformi, dok su istovremeno brojne knjige pokušale objasniti kako je došlo do postojeće situacije. Jedna od rijetkih koja ne nudi samo opis već i detaljnu te vrlo zanimljivu analizu jest knjiga indijskog ekonomista Raghurama G. Rajana, *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Rajan je bivši glavni ekonomist pri MMF-u i profesor na poslovnoj školi Booth Sveučilišta u Chicagu, a trenutačno obnaša funkciju guvernera Indijske središnje banke s ciljem liberalizacije bankarskog sektora i jačanja državne valute, rupija. Osim što je u vrijeme kad je započeo svoj rad na čelu MMF-a bio najmlađa osoba ikad na toj poziciji te prva osoba koja ne dolazi sa Zapada, Rajan je jedan od rijetkih koji je predvidio dolazak financijske krize, i to još 2005. godine.

Naime iako je 2005. na domjenku koji je služio kako bi se prikazala sva postignuća za vrijeme Alana Greenspana, tzv. Greenspanove ere, koji je na čelu Fed-a proveo čak 18 godina, Rajan najprije namjeravao održati govor o pozitivnoj korelaciji između razvoja financijskih tržišta i financijske sigurnosti, grafovi su pokazali drugačije. Ustvrdio je kako banke ne posluju sigurnije, nego upravo suprotno. Rajan otkiva kako je sekuritizacija bankama omogućila da uklone rizične zajmove sa svojih bilanci te je time načinjena spona između Sjedinjenih Američkih Država kao potrošača u nuždi (engl. *consumer of last resort*) i ostatka svijeta koji je potrošnju SAD-a financirao izvozom kapitala. Osim toga, razvoju postojeće situacije pridonijelo je obilato korištenje tzv. *credit default swapa*.¹ Rajan koristi frazu iz geologije te metaforički prikazuje krizu kao rezultat međudjelovanja tektonskih ploča koje pri interakciji i trenju stvaraju golemu količinu potresa. Već i sama metafora daje naslutiti kako će Rajan u svojoj knjizi dati pregled iz globalne perspektive te pokušati uzeti u obzir sve aspekte. Služeći se ovom stilskom figurom, autor iznosi svoju glavnu tezu – da kao *fault lines*, koji

¹ *Credit default swap* označava instrument osiguranja od nemogućnosti naplate zajma/kredita, koji se ostvaruje kupnjom/prodajom rizika nekog izdavatelja za određenu premiju.

su svojim međudjelovanjem doveli do krize, identificira izrazitu i rastuću nejednakost u Sjedinjenim Američkim Državama te neadekvatnu sigurnosnu mrežu, propuste banaka, kao i samog Fed-a, trgovinsku neuravnoteženost te koliziju različitih tipova financijskih sustava. Rajan naglašava općepoznatu tvrdnju kako je svaka kriza „dijete“ prošlih kriza pa je tako Fed tijekom usporavanja ekonomije uzrokovanog pucanjem *dot-coma* srezao kamate, a taj je ekspanzivni monetarni potez doveo do toga da je sve više ljudi uzimalo kredite koje si nisu mogli priuštiti, zatim su kupovali kuće i ostale nekretnine te tako pridonijeli stvaranju novog financijskog mjehura koji je neminovno morao puknuti. Ovdje je očito kako još jedna poteškoća proizlazi iz interakcije između politike i financijskog sektora te postavlja vječno pitanje: kako izbalansirati ulogu vlade i onu tržišta? Rajan historijskim pristupom dolazi do zaključka kako je od 1970-ih godina utrka između tehnologije i obrazovanja zakazala budući da se naglo povećala potražnja za visokoobrazovanim kadrom, a njegova je ponuda nedostatna. Tu dolazi do problema nedostatka ljudskoga kapitala, a analogno tome dolazi i do porasta premije na stupanj obrazovanja između onih sa sveučilišnom diplomom i onih bez nje. Kako bi taj problem riješili te Amerikancima dali privid ostvarivanja „američkog sna“, koji u svakom slučaju zasigurno uključuje i posjedovanje vlastite kuće, političari su se odlučiti na omogućivanje lakih kredita budući da se koristi kredita odmah manifestiraju, dok svi troškovi leže u budućnosti. Hipotekarne agencije Fannie Mae i Freddie Mac sponzorirane od strane Vlade bili su očiti kanali za provedbu plana koji je svoj vrhunac doživio za vrijeme Georgea W. Busha. Cijene kuća dizale su se između 1999. i 2007., a detaljne studije koje Rajan objašnjava pokazuju kako je spekulativni mjehur na tržištu nekretnina bio drugačiji od drugih jer su cijene kuća više porasle za segment populacije koji ima niske prihode te analogno i više pale 2007. iako je ta volatilnost obično karakteristična za segment populacije koji ima više prihode.

Ono što Rajan identificira kao glavni problem jest globalna trgovinska neravnoteža: kad se neka zemlja snažno orijentira na izvoz te više izvozi nego što uvozi, dolazi do suficita na vanjskotrgovinskoj bilanci (kao što je to u posljednjih tridesetak godina slučaj s Njemačkom ili Japanom). Takve zemlje tada tragaju za tržištima, odnosno za zemljama koje će uvoziti njihove proizvode. U zemljama u razvoju stupanj razvijenosti financijskog sektora često je nizak, a bankama je nerijetko rečeno kome posuđivati. Takve zemlje često se moraju zaduživati budući da troše ili investiraju previše u odnosu na kapacitet svoje ekonomije. Pritom dolazi do toga da vlade moraju preuzeti ulogu financijskog sektora, kao što je to bilo za vrijeme meksičke krize, koja se može identificirati kao tipična kriza prevelikog trošenja. S druge strane kriza u Istočnoj Aziji rezultat je pretjeranog investiranja. To pretjerano investiranje financirano je kratkoročnim zaduživanjem, što je u opreci sa zlatnim pravilom financiranja, te s dodatnim rizikom jer se zaduživalo u stranoj valuti. Osim toga, navedene investicije bile su preambiciozne, a u nekim slučajevima i besmislene, dok je konačnom padu pridonijela deprecijacija

japanskog jena. Te krize mogu biti upozorenje za buduće ponašanje vlada i financijskog sektora. Iz opisa potonje krize razvidno je kako je u njoj došlo do kolizije različitih tipova financijskih sustava, što Rajan navodi kao još jedan *fault line*. To je ponukalo zemlje zahvaćene krizom da se vrate staroj strategiji njegevanja suficita na vanjskotrgovinskim bilancama, a s druge strane SAD da nastavi s prijašnjom ulogom „potrošača u nuždi“.

U petom poglavlju Rajan kritizira politiku Fed-a i njegovo spuštanje kamatnih stopa sve do lipnja 2003., što je s obzirom na postojeće stanje bilo u suprotnosti s Taylorovim pravilom.² Kada je napokon u lipnju iduće godine počeo dizati kamatne stope, pala je potražnja za nekretninama, dok su cijene prestale rasti. Rajan ne krivi isključivo Fed jer je svjestan činjenice kako su njegove odluke često bile donošene pod pritiskom Kongresa, no kritizira Greenspanovu misao vodilju kako Fed ne može znati kada će rastuće cijene nekretnina početi formirati spekulativni mjehur pa ih zanemaruje i čeka da mjehur pukne kako bi mogao „pokupiti“ ostatke. Vrlo je zanimljiva Rajanova kritika Fed-a u kojoj iznosi kako je Fed obećao pomoć u slučaju pada tržišta, na taj način ohrabrivši bankare da posuđuju kratkoročno dok su u isto vrijeme izdavali dugoročne zajmove, te tako nehotice potaknuo pojavu moralnoga hazarda. Dakle bankarima je dano do znanja da će, ako dođe do krize, Fed biti tu kako bi intervenirao.

U tom kontekstu Rajan promatra krizu djelomično kao rezultat loše monetarne politike Fed-a, a drugim dijelom kao rezultat pogrešnih odluka Vlade te pogrešaka u privatnom sektoru. U privatnom sektoru problem leži u činjenici da su zaposlenici bili obilato nagrađivani za uspjehe kompanija, no istovremeno pri lošim rezultatima nije došlo do sankcija. Odličan primjer pruža hipotekarna banka New Century, drugi najveći zajmodavac hipotekarnih kredita *sub-prime*, koja je posredno mnoge obitelji smjestila u domove koje si nisu mogli priuštiti, a da oni toga ni sami nisu bili svjesni. Ono što je sve to omogućilo jest moderni financijski sustav i svi njegovi instrumenti, kao i loša diverzifikacija rizika koja je davala privid sigurnosti portfelja kada iste nije bilo. Mnogi su na sebe preuzimali rizik kojeg nisu bili svjesni.

Rajan smatra kako je kriza poziv na reformu te na popravljavanje sustava. Poziva na utilitaristički pristup te smatra kako je svrha reformi postići ono najbolje u financijama za najveći broj ljudi, dok se u isto vrijeme minimalizira rizik nestabilnosti. Potrebne su inovacije i natjecanje, no s druge strane potrebni su i regulatori koji moraju izvanredno razumjeti te iste regulacije kako se ne bismo doveli do nove krize. Nove regulacije, prema autoru, trebaju biti razumljive, javne, kontingentne te troškovno učinkovite. O vječnom pitanju o ulozi vlade i tržišta, Rajan smatra kako je vlada previše umiješana

2 Taylor smatra da, budući da kamatna stopa izravno utječe na potrošnju, središnja banka treba razmišljati o izboru kamatne stope, a ne o nominalnoj stopi rasta novca. Prema Taylorovu pravilu, središnja banka trebala bi primjenjivati sljedeće: $i_t = i_t^* + a(\pi_t - \pi^*) - b(ut - un)$. Dakle Taylorovo pravilo sugerira kako Fed povećava kamatne stope u razdoblju inflacije i obratno.

u hipotekarno posuđivanje te kako je takve intervencije potrebno smanjiti jer si vlade ne smiju dopustiti da se na njih gleda kao na aktere na koje se uvijek može računati, koristeći ih kao izgovor za neodgovorno ponašanje.

Nadalje, Rajan zadire duboko u strukturne probleme američkog društva te zaključuje kako u SAD-u osim ekstremne nejednakosti velik problem predstavlja i slaba sigurnosna mreža. On uspoređuje prosječnu tvrtku u SAD-u, temeljenu na principu *arm's lenght*, u kojem tvrtke puno manje ulažu u ljudski kapital budući da je radna snaga lako smjenjiva, sa sustavom *relationship* koji prevladava u kontinentalnoj Europi te u Japanu, gdje je tržište rada rigidnije, a poslodavcima je teže otpustiti radnika s obzirom na postojeće regulative. S druge strane potonji u slučaju vladine intervencije kao negativnu karakteristiku ima to da se često mnogo resursa ulaže u nešto što će ionako propasti, a primjer predstavlja kriza u automobilskoj industriji koja je nastupila 2009. godine. Osim toga, SAD i dalje nema univerzalnu zdravstvenu zaštitu iako troši čak 15 posto BDP-a na zdravstvo, u odnosu na Veliku Britaniju ili Japan primjerice koji troše 8 posto BDP-a, tj. više od bilo koje druge razvijene zemlje. Problem leži u činjenici da slaba sigurnosna mreža potiče političare na pogrešne fiskalne i monetarne mjere, a može dovesti i do *rent-seekinga*.

Kako bi se stanje u SAD-u poboljšalo, *conditio sine qua non* mora biti poboljšanje pristupa mogućnostima. Svako dijete treba imati priliku za uspjeh. Rajan se s pravom fokusira na djecu budući da u SAD-u dijete koje dolazi iz donje petine najsiromašnijih obitelji u dobi od 4 do 5 godina već zaostaje 21,6 mjeseci za onima koji dolaze iz gornje petine najbogatijih obitelji. U Kanadi ta razlika iznosi 10,6 mjeseci. Reforma školstva neminovna je ukoliko američko društvo želi napredovati; učionice trebaju biti manje, tehnologija korištena u nastavi, a svima koji za to posjeduju predispozicije, ne samo onima u povoljnoj financijskoj situaciji, treba omogućiti postizanje fakultetske diplome. Ova tvrdnja svakako stoji: vjerojatnost da će učenik višeg socijalnog statusa otići na fakultet dvostruka je veća od vjerojatnosti koju imaju učenici iz obitelji nižeg socijalnog statusa. Rajan se inače ponajviše fokusira na nejednakost u SAD-u, koja je oduvijek karakterizirala američko društvo, iako veći problem vjerojatno predstavlja smanjena socijalna mobilnost. Naime vjerojatnost da američko dijete iz najnižeg kvintila migrira u najviši kvartil iznosi 1:13, dok taj omjer u Britaniji ili u Finskoj iznosi 1:8. Nadalje, Rajan predlaže poboljšanje sigurnosne mreže, tj. osiguranje duže potpore za ljude koji su izgubili posao kako ne bi došlo do stvaranja javne panike koje često može dovesti do naglih i pogrešnih monetarnih i fiskalnih odgovora. Primjerice SAD previše koristi monetarnu politiku kao odgovor na pojavu recesije, a time pospješuje stvaranje novih spekulativnih mjehura te svaka nova recesija traje duže u smislu normalizacije makroekonomskih indikatora poput nezaposlenosti. Tako je recesije koje su se pojavljivale u razdoblju od 1960. do 1991. karakteriziralo prosječno razdoblje od 8 mjeseci potrebno

da se zaposlenost vrati na predrecesijsku razinu, dok se za recesiju iz 1991. isto razdoblje povećalo na 23 mjeseca, a za onu iz 2001. na čak 38 mjeseci. Stanje je poražavajuće uzevši u obzir činjenicu da potpore za nezaposlene u SAD-u traju 6 mjeseci. To je zasigurno nešto što bi kvalitetniji automatski stabilizatori mogli spriječiti. Osim toga, vrijeme je za uspostavljanje univerzalne zdravstvene zaštite, kao i za osvješćivanje građana o važnosti štednje budući da Amerikanci svojim iracionalnim trošenjem neprestano povećavaju vlastiti, kao i deficit same države.

U posljednjem poglavlju Rajan daje kratki pregled trenutačne situacije, svoju kritiku ekonomske politike Kine te identificira potencijalne aktere koji bi trebali preuzeti vodeću ulogu kako bi se prebrodili ili barem ublažili globalni ekonomski problemi te postigao ekonomski rast. Kako je neophodno da zemlje koje su u deficitu počnu štedjeti, tako je potrebno i da Kinezi povećaju svoju domaću potrošnju. Prema Rajanu, Kina nema drugog izbora nego prestati se oslanjati na globalnu potrošnju i pretjerano kupovati vrijednosnice denominirane u američkom dolaru kako bi spriječila aprecijaciju renminbija, odnosno provoditi steriliziranu intervenciju. Rajan kao rješenje predlaže prepravljavanje međunarodnih institucija i način njihove interakcije sa suverenim državama. No problem s multilateralnim institucijama jest taj što su one uvijek bile ili isključivo jake ili neovisne, a nikad oboje,³ dok osim toga problem leži u tome što su trenutačni disbalansi rezultat duboko ukorijenjenih strategija pojedinih država. Smatra kako bi multinacionalne institucije trebale više koristiti *soft power*, promijeniti svoj pristup te se više fokusirati na javnost i pojedince, a ne samo na vlade i ministre. Iz ovoga je razvidno da se Rajan zalaže za primjenu pristupa *bottom-up*. Osim toga, potrebno je regrutirati zaposlenike iz cijelog svijeta, a ne samo iz SAD-a i Europe, kakva je dosad bila praksa. I dok se Rajanovo rješenje o potrebi za većim ovlastima multinacionalnih institucija čini zanimljivim, istovremeno djeluje utopistički. Nerazvijene zemlje i one u razvoju još se uvijek sjećaju posljedica Vašingtonskog konsenzusa, dok američki rivali neće pristati na povećavanje moći institucija poput MMF-a u kojima SAD raspolaže sa 17 posto glasova. Sve to ide u prilog činjenici kako je malo vjerojatno da će doći do prenošenja dijela suvereniteta na multinacionalne institucije. U tijeku je rasprava o nužnosti reforme struktura globalnog upravljanja, kojom bi se kvote i glasačka prava zemalja poput Kine povećala (koja i dalje ima manja glasačka prava u odnosu na Japan unatoč obujmu ekonomije) te kojom bi Kina imala više utjecaja na donošenje odluka. Iako bi to s jedne strane omogućilo promicanje interesa Kine, neminovno bi dovelo do većeg neslaganja u MMF-u, češćeg korištenja veta i težeg postizanja konsenzusa.

Rajanov stil jasan je i slikovit, knjiga je podijeljena u deset poglavlja kojima prethodi uvod, a slijedi epilog. Izdanje iz 2011. sadrži i komentar autora napisan godinu dana

3 U slučaju kada nekolicina zemalja ili jedna, primjerice SAD, uspijevaju ostvariti hegemoniju te se time lakše donose i implementiraju odluke.

nakon prvog izdanja. Unatoč tomu što je optužen za kontradikciju jer kao predstavnik čikaške škole nalaže vladino ospješivanje sigurnosne mreže, Rajan sebe opisuje kao pragmatičara te s te pozicije postavlja svoje teze. Na početku nekolicine poglavlja koristi indukciju, a na kraju svakog nalazi se sažetak. Knjiga je lako čitljiva i zanimljiva, a iako se od čitatelja očekuje poznavanje osnovne ekonomske terminologije, ni to nije nužno budući da Rajan objašnjava gotovo sve ekonomske pojmove koji bi mogli biti nepoznati prosječnom čitatelju. Osim podjele na poglavlja, čitajući knjigu može se uočiti i gruba podjela na prvi dio knjige, koji se bavi analizom financijske krize, ponajprije njezinim strukturnim uzrocima, te na drugi dio knjige, u kojem Rajan objašnjava koje su reforme, u njegovom mišljenju, neophodne.

Knjiga je dobitnica mnogih nagrada, od kojih su najvažnije one *Financial Timesa* te Goldman Sachsa za knjigu godine na području biznisa, što je još jedan indikator njezine kvalitete. Za razliku od sličnih knjiga, primjerice Sorkinove uspješnice *Too Big to Fail* u kojoj autor na dvostruko više stranica svoj fokus stavlja na aktere i procese te na opis samoga tijeka krize, Rajan se usredotočuje na objašnjavanje strukturnih problema koji su doveli do krize, kao i na potencijalna rješenja koja bi pomogla stabilizaciji i prosperitetu svjetske ekonomije, te njegova knjiga kao takva zaslužuje biti pročitana.

Ana Budimir

Intervjui Ninoslav Kopač: Svjedok histerije

*Srpski demokratski forum – SDF biblioteka, Alfacommerce,
Zagreb, 2012., 421 str.*

Zbog filma *Invictus*, što prevedeno s latinskog znači „nepobjedivi“, autor knjige kasnio je na dogovoreni razgovor s profesorom Livadam. Film se prikazivao na televiziji, a posvećen je Nelsonu Mandeli, čovjeku koji je 30 godine proveo u zatvoru zbog borbe protiv aparthejda, segregacijskog zakona kojim su crnci u Južnoafričkoj Republici smatrani nižom rasom. Mandela je godinu dana nakon što je pomilovan i izašao iz zatvora postao prvi demokratski izabrani predsjednik Južnoafričke Republike te na genijalno jednostavan način, ne pokazujući ni trunku mržnje prema onima koji su ga ponižavali, uspio sportom izmiriti crne i bijele i od svoje zemlje učiniti primjer ljudske tolerancije i prosperiteta. Autor kaže da mu je to dalo razmišljati kako je moguće da jedan čovjek svojim primjerom učini gotovo nemoguće – izmiri rase dok smo se mi ovdje na Balkanu, koji smo svi iste rase, gotovo pa jedan narod koji govori istim jezikom, uspjeli toliko zamrziti i zakrviti, a sport kojim je Mandela Južnoafrikance uspio ujediniti kod nas se shvaća kao ratni pohod, kao osveta za nešto što se dogodilo prije 20 godina i nikako se ne možemo do kraja izmiriti. „To se smatra trijumfom uma“, kaže Svetozar Livada i dodaje: „Kod Andrića postoji jedna priča o mravu koji kreće na sveti put mira oko svijeta i svi ga pitaju, ‘Kamo ti tako malen misliš stići?’ Mrav je na to odgovorio: ‘Ali bit će zabilježeno da sam krenuo!’“

Nakon sadržaja slijedi predgovor, „Knjiga koja razbija mitove“, „Pravim pitanjima do pravih odgovora“ i „Epoha za kalo, rastur i lom“ te 74 intervjuua. Sastavni dio svakog intervjuua poseban su naslov, naziv časopisa (najčešće *Novosti* i *Identitet*) te datum objavljivanja, biografija i slika brojnih sudionika razgovora javnog života različitih dobi, profesija, političkih i kulturnih svjetonazora. Na prednjem omotu knjige nalazi se politička karikatura Predraga Koraksića Coraxa, grb bivše države gdje je šest baklji u rukama nasmijanih ljudi koji potpaljuju vatru na žitu i plavoj vrpici s datumom konstituiranja. Na zadnjem omotu knjige nalazi se kraća bilješka o autoru sa slikom autora.

Suhoparan osvrt zadovoljio bi se ležernom pretpostavkom da nema pokazanog interesa za upoznavanje javnosti, uz možebitnu uzgrednu obavijest nekolicini prijatelja o upravo objavljenoj knjizi Nine Kopača. Ta vrsta površnosti i podatak da ljudi sve manje

čitaju potkrepljuje društvenu obrazovnu nebrigu i duhovnu zapuštenost. Ona je naravno samo jedan od atributa naše stvarnosti u kojoj se sve manje pozornosti posvećuje obrazovanju, raspravama i istinskom razumijevanju onoga što se događa. Pitamo li se ponekad kako izgleda naša stvarnost? Propitujemo li svoja uvjerenja? Jesmo li spoznali uzroke pojava koje nismo razumjeli? Knjiga koja je pred nama pruža obilje informacija koje nam mogu poslužiti u proučavanju određenog fenomena, osobnih iskustava, kako sudionika razgovora, tako i autora, te u određivanju stupnja spoznaje kolektivnog iskustva, konkretno javnoga mnijenja o istraživanom fenomenu. Igra riječi sadržana u naslovu knjige *Svjedok histerije*, u odnosu na naslov s uvjetno rečeno rutinerski očekivanim „svjedokom historije“, pokazuje kritički stav prema naizgled neupitnim i očiglednim činjenicama. O nastanku knjige razgovarali smo nekoliko godina ranije. Kako sam radila na temi raspada Jugoslavije, smatrala sam da su razgovori s brojnim sudionicima jedna od metoda koja pomaže sagledavanju ukupne slike i spoznajnom procesu na način da se upotpunjuje dotad spoznato te sam podržavala izdavanje knjige. Naime novinar iznosi na vidjelo znanje i ono najbolje iz svojih sugovornika. Sistematiziranje i kategoriziranje određenih činjenica te prepoznavanje vladajućih zakonitosti omogućuje nam da spoznajom uzroka razumijemo i pojavu koju istražujemo. U tom je smislu ova knjiga hvatanje konaca onoga što nam se događalo, ona je pionirski korak u opažanju, pronicanju i poimanju sličnosti i razlika realnosti koje smo živjeli.

U pokušaju boljeg razumijevanja onoga što nam se događa izdvojila sam činjenice kojima su sugovornici provjeravali istinitost određenih tvrdnji, temu raspada Jugoslavije, prirode rata, spomenika, Srba u Hrvatskoj, Bosne i Hercegovine, srpsko-hrvatskih odnosa, nove socijalne kategorije izbjeglica, važnosti učenja, znanja, kulture i sporta, sadašnje situacije i mogućih rješenja.

Sadašnje stanje stvari sugovornici odgovorima i autor pitanjima opisuju sljedećim riječima: uništen srednji stalež; posijana pandemija mržnje; pokidani kulturni krugovi; uništene institucije države i društva; u svakom novom državnom organizmu bivše jugoslavenske države ostalo je nešto što je vrlo slično jezgri sukoba i proturječnosti u cijeloj bivšoj Jugoslaviji; postojanje defetizma koji nas lišava samostalne uloge; vrlo duboko nepovjerenje; ustrajanje na povijesnoj mržnji za koju nema podloge; stvaranje psihoze u kojoj se javio sindrom *historijskog pamćenja*, umiranje na „jevrejski način“, bez otpora; povrijeđeni i poniženi; nastajanje velike ravnodušnosti; paraliza javnog i političkog mnijenja; prividno je normalno; siromašno smo društvo, frustrirano, iskompleksirano; lijenost; stvaranje sustava diobe milodara u kome je država postala središte distribucije tih milodara, sve veći broj onih koji traže milodare umjesto da se okrenu stvaralačkom poslu, a za taj stvaralački posao trebalo bi im dati mogućnost; razne društvene skupine i danas imaju vrlo određene interese u tumačenju toga razdoblja – da sebe predstave u najboljem svjetlu ili da one koje smatraju protivnicima prikažu negativno, i u tome leži čitav problem, nema dovoljno ljudi koji se time ozbiljno bave; bahata vlast smatra da

nikome ne mora odgovarati, da nikome ne treba polagati račune, sve može bez sadržaja; primitivizam je velika opasnost; jedna trećina teritorija preorana je kao mjesečeva površina, potpuno – nema ljudi, nema nadgradnje, nema institucija; pretvorba nas je vratila u prvobitnu akumulaciju kapitala u kojoj je grabežom većina nacionalnog bogatstva došla u ruke manjeg dijela stanovništva,

Tema raspada Jugoslavije može se pratiti od razgovora autora i Mate Meštrovića (1930.), sina svjetski poznatog kipara Ivana Meštrovića, u New Yorku nakon Titove smrt, Živorada Kovačevića (1930. – 2011.), jugoslavenskog diplomata koji je nakon otvorenog kritiziranja politike Slobodana Miloševića 1989. opozvan s mjesta ambasadora SFRJ u SAD-u, Raifa Dizdarevića (1926.), predsjednika Predsjedništva SFRJ od 1988. do 1989. godine, Jovana Vejnovića (1943.), podsekretara i savjetnika za vanjsku politiku posljednjeg predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Ante Markovića, Josipa Manolića (1920.), predsjednika Vlade Republike Hrvatske od 1990. do 1991. godine, Jadranke Reihl-Kir (1957.), saborske zastupnice, hrvatskog povjesničara Tvrtka Jakovine (1972.), profesorice Mire Bićanić (1971.), poznate po osvajanju iznosa od milijun kuna na kvizu „Tko želi biti milijunaš“, Gžegoša Latušinskog (1933.), poljskog pisca, do Gorana Babića (1944.), književnika. U razgovoru sa Živoradom Kovačevićem izdvaja se dan 21. lipnja 1991. godine, kad je James Baker došao u Beograd noseći sa sobom potpise šefova i vlada 36 zemalja okupljenih u OEBS-u, kojima je podržan integritet Jugoslavije, došao je s izvjesnim nadama. Toga dana održao je 11 sastanaka, po dva s Miloševićem, Tuđmanom i Antom Markovićem, i došao do zaključka da se više ništa ne može učiniti. U svojim memoarima Baker piše da je to najveća frustracija u njegovoj cjelokupnoj diplomatskoj karijeri. Shvatio je da su svi protiv svih i da su samo u jednom složni, a to je protivljenje vladi Ante Markovića. Svom zamjeniku i bivšem ambasadoru u Beogradu Lawrenceu Eagleburgeru rekao je: „Ovdje nemamo više što tražiti! Prepuštamo štafetnu palicu, odnosno vrući krumpir Europi!“ O pitanju raspada Jugoslavije svakako je poseban stav Jovana Vejnovića o tome da je raspad rezultat unutarnjih procesa, prije svega nesposobnosti tadašnje vladajuće garniture na jugoslavenskom vrhu da se izbori za demokratsku transformaciju te države bez obzira na to u kojem bi pravcu ta transformacija mogla ići. To je jedan od snažnih dezintegrirajućih čimbenika, čega su se vrlo „uspješno“ dočepali jugoslavenski nacionalizmi, gdje prije svega misli na srpski. Poseban je i opis događaja oko bombardiranja Banskih dvora u Zagrebu u listopadu 1990. godine. Vejnović je bio dežuran u kabinetu predsjednika Vlade kad je zazvonio telefon. Javio se Ante Marković iz Zagreba i od njega zatražio da napravi vijest za TANJUG, koju mu je izdiktirao. Između ostalog, naveo je da za bombardiranje Banskih dvora odgovornim smatra saveznog sekretara za narodnu obranu generala Kadijevića te da se neće vratiti u Beograd dok se to ne razjasni. Imajući u vidu da će to izazvati potpuni raspad, raskol svega, Vejnović navodi da je pokušao smiriti stvar, predlažući da Marković i Kadijević prije svega osobno raščiste taj problem. Marković

je bio uporan i zatražio je da se vijest složi za TANJUG, što je onda i učinjeno, vijest je poslana i TANJUG ju je objavio. Nakon određenog vremena Vejnoviću je na razgovor došao talijanski ambasador. Nakon dugog sastanka, kad ga je pratio do lifta, on mu je sa smiješkom rekao: „Što bi Markoviću da je nasjeo na štos?“ Na pitanje na što misli, odgovorio je da je onaj udar na Banske dvore bio čista montaža iznutra. „Bez ikakvog komentara saslušao sam ga, odmah se uputio u kabinet predsjednika Markovića i to mu prenio. I danas je to za mene enigma, ali evo iznio sam taj detalj.“

O pitanju prirode rata izdvojena je važnost ispitivanja njegove prirode jer, dok ne kažemo koji su bili uzroci, a ne postoji samo jedan uzrok rata; dok se ne suočimo s ogromnim razmjerima posljedica, nećemo jako dugo moći otkloniti opasnost od novih sukoba. Latinka Perović (1933.) smatra da se međunarodna zajednica zavarava ako misli da je to moguće bez ovog temeljnog rada. Na pitanje u čemu je razlika između građanskog i domovinskog rata Svetozar Livada (1928.) odgovara da, ako je rat zaista domovinski, on ne bi napadao građane i građanske vrijednosti unutar ovoga prostora. U „Oluji“ je uništeno 24.000 stambenih objekata. Nakon „Oluje“ srušeno je 13.000 gospodarskih objekata, 182 društvena doma, 56 zdravstvenih ambulanti, 29 muzeja, 181 groblje, 325 trgovina, 113 vodovoda, 96 trafostanica, šest industrijskih pogona, sve bez rata. Ne kao kolateralna šteta, nego točno ciljano, da Srbi nestanu. To znači da je jedan građanin onog drugoga građanina htio onemogućiti prema etnicitetu.

Posebna je priča o spomenicima, o velebnom spomeniku *Ustanak naroda Slavonije* u Kamenskoj kraj Požege, o spomeniku *Bjelovarac*, poznatom po tome što je bio simbol partizanskog ustanka u Jugoslaviji. Velika većina spomenika akademskog kipara Vojina Bakića, jednog od najvećih graditelja koji ih je godinama stvarao, vandalski je uništena u ovom posljednjem ratu. Bakićev dugogodišnji prijatelj Dušan Matić (1926.) izvršitelj je neimarove oporuke i borac za to da se djela koliko je to moguće sačuvaju i konzerviraju. Nakon izlaska Bakićeve monografije, apela podrške 70 uglednih znanstvenika, povjesničara i građana te trećeg apliciranja Ministarstvu kulture dana su sredstva za obnovu spomenika *Bjelovarac* koji je 2010. godine ponovno vraćen u Borik kraj Bjelovara, a ne u središte grada, gdje se prije nalazio. Dušan Matić izdvaja da je spomenik *Ustanak naroda Slavonije* u Kamenskoj kod Požege rušen nekoliko puta jer je imao oko 30 uporišta i bio visok 35 metara. U Valjevu u tvornici Krušik u posebnim tunelima za ispitivanje aerodinamike aviona ispitivali su dijelove tog spomenika i proučavali kako ga stabilizirati da ga vjetrovi i oluje ne obore. Rušenje toga spomenika naredio je Miljenko Crnjac, general HV-a, komandant 123. brigade HV-a. „Kažu da je ‘tek’ u devetom pokušaju uspjelo rušenje toga gigantskog spomenika. Sve donedavno to nije bila zahvalna tema. A bilo je i nekih smiješnih priča o tome da su ga Mome srušile, da ga je vjetar srušio.“

Na temu Srba u Hrvatskoj navodi se da je u Hrvatskoj nekada bilo 1.006 naselja u kojima su Srbi bili većina. U većini tih naselja Srba ili uopće nema, ili ih ima samo nekoliko. Damir Kajin (1962.) kaže da je primjerice u bjelovarskom kraju srušeno oko 600 zgrada, što je paradoksalno nakon izmjene Zakona o obveznim odnosima iz 1996. godine, kad je tim ljudima jednostavno rečeno: „Vi ste izvan ratnih zona i država vam zbog toga nije dužna naknaditi štetu niti obnoviti zgrade.“

Što se Bosne i Hercegovine tiče, Marko Oršolić (1943.) kaže da je u konstelaciji državica koje su nastale raspadom Jugoslavije Bosna i Hercegovina osigurana. „Ona nije nacionalna država, a jest povijesna tvorevina. Samo je pitanje njezina uređenja. Ona ne može opstati onakva kakva trenutačno jest i sa susjedima kakvi su joj donedavno bili, ali može opstati zbog međunarodne podrške koja joj je osigurana. Ljudi hoće nešto preko noći, a to se u BiH ne može. Mnogi ljudi ne znaju da je u politici, kao i u životu, najveća pogreška napraviti drugi korak prije prvog.“ Vezano za „Monoteistička troglasja“, koja svake godine na dan ZAVNOBiH-a organizira humanitarna organizacija IMIC (Internacionalni multireligijski centar), Oršolić navodi da su tom manifestacijom organizatori htjeli reći da BiH uz političke ima i duhovne temelje te da su oni itekako potrebni i prisutni. Mirko Šarović (1956.) izdvaja da optimizam postoji ukoliko se ključni politički faktori u BiH okrenu pravim pitanjima. U prvom redu ekonomskom napretku zemlje, a ako se postigne ekonomski napredak zemlje, postići će se i opći napredak svakog čovjeka pojedinačno.

O pitanju srpsko-hrvatskih odnosa Simo Rajić (1941.) navodi da srpsko-hrvatski odnosi moraju biti stabilni, da čitav Balkan o tome ovisi. Ako se izgradi taj most, onda će se i na Balkanu lakše disati. O znamenitim skulpturama poznatog kipara Ivana Meštrovića Mate Meštrović (1930.), kiparov sin, izdvaja da je *Povijest Hrvata* klesanu u bijelom mramoru kupio kralj Aleksandar osobno. Tu poznatu skulpturu slavnoga kipara Ivana Meštrovića, čija je zagrebačka brončana replika daleko lošija od mramornog originala, kralj je platio svojim novcem, isto kao što je platio i *Spomenik neznanom junaku* na Avali. Te skulpture nisu državno vlasništvo.

Problem izbjeglica jedan je vrlo važan problem koji će postati mjerilo za prirodne odnose koji će se na ovom prostoru stvarati. Latinka Perović ukazuje na to da političke, vladajuće elite još uvijek nedovoljno čine kako bi se taj problem riješio. Biljana Kovačević Vučo (1952. – 2010.) navela je da su izbjeglice uvijek bili i ostali moneta za izravnavanje računa. Zapravo nitko taj tvrdi orah, koji je stvarno najveći problem, nije stvarno uzeo u razmatranje. Ni jedan političar nije se specijalizirao za tu vrstu pitanja i ni jedan političar u svojim govorima nikad se ne poziva na izbjeglice, osim kada treba prikazati srpsku žrtvu, pod znacima navoda u tom smislu. „Ono što mi kao nevladina organizacija znamo jest to da izbjeglice, osobito oni iz Hrvatske, žive jako loše. Velik broj njih još uvijek živi po kolektivnim centrima, neobaviješteni su iako postoji velik

broj organizacija koje se time bave, ili ih je pak strah od povratka. Još uvijek žive u nekoj 1996. godini i to je zaista teško.“ „Pitanjem izbjeglica trebalo bi se baviti ozbiljno, ali da ne zvuči cinično, izbjeglicama se nitko nikad na ovom svijetu nije bavio na pravi način jer izbjeglice nikad nisu bili glasačka mašina, niti će to biti. Pa se političari udvaraju glasačima, nevladine organizacije bave se stvarima koje su bitne za političare, kao korektiv neke politike, a izbjeglice su uvijek bili i ostali na margini, i nakon ubijenih zaista su najveće žrtve svih ratova, osobito ratova na ovim prostorima.“ O položaju izbjeglica u Jugoslaviji Svetozar Livada izdvaja da je njihov položaj onaj na ničijoj zemlji. „Prvo, nemaju status izbjeglica. Nemaju apatridni pasoš, nemaju dokumenata. Dvojno državljanstvo nije riješeno, država ondje ne funkcionira i oni su posljednje pariye u Europi. Neregistrirani su, neki su se snašli. Srbija je dobila znatno bolju strukturu od one koju je imala, i u tehničkoj kulturi i u tehnološkim sredstvima koja su donijeli te u obrazovanju, ali za to ona ne mari. Oni su njih planirali kao dio ucjene i mobilizacijsku masu. Prvi koji je poginuo na Kosovu bio je Krajišnik. Sad ih domicilno stanovništvo, uglavnom krajiško, ali druga ili treća generacija, eksploatira radno, fizički, seksualno. Iznajmljuje im nadstrešnice za velik novac. Neki su imali ušteđevine, neki sada dobivaju penzije i enormno plaćaju za substandardne uvjete, a oni imaju gostinjske sobe uređene u njemačkom ili mađarskom stilu. Sve je zaposjednuto. Kako nemaju dokumente, izbjeglice ne mogu ići u treće zemlje. To je pravo umijeće opstanka. Njihovom MUP-u plaćali su velika sredstva da odu na Zapad. Sada kad dođeš na primjer u Chicago, imaš točno po regijama Kordunaše i Banijce koji su iz Srbije prebjegli, ali su *oguljeni do gola*. Neki su hrvatskim agencijama prodavali nekretnine za toliko koliko daju. Prodano ih je ravno 280. Postoji spisak ljudi i najveća cijena koja je postignuta za jedan stan od 600 metara kvadratnih stambene površine s jasenovim intarzijama koja je iznosila 30.000 maraka, a vlasnik je dobio 20.000. To je bio inženjer koji je radio u Celulozi. Inače je to bio kraj bogat šumom.“ „Sada u Jugoslaviji žive substandardno. Mnogo rade, malo zarađuju, ali su obespravljeni i zato su predmet ogromnih zloupotreba i manipulacija.“ „Kako nemaju pravne osnove, pretvoreni su u broj. Hrvatskoj to odgovara, Srbiji ne. Najveća bogatstva koja su Srbi ovdje ostavili sama je zemlja. Ja sam im to govorio putem televizije: ‘Nisu vas očevi opunomoćili da arčite! Jer su argatovali u Americi, u Belgiji, u Francuskoj po rudnicima, zemlju kupovali, vas dizali da bi vi sada to u besćenje prodali!’ Hrvatska kupuje po obliku *leopardove kože*, i to se vidi kako osvaja. Kupi na jednom rubu kuću, pa kupi na drugom rubu. Sad su već dva Hrvata, sigurniji su. Njih policija čuva. Državna agencija koja otkupljuje te nekretnine ima ograničenja i velike se vrijednosti dobivaju u besćenje. Evo primjera: 30 kilometara od središta Zagreba čovjek ima šest hektara šume i kuću, i to je prodao za 22.000 maraka. Kuća je zidana i ima barem stotinjak kvadrata.“ „Odvit će se dvije bolne asimilacije srpskoga korpusa. Jedna u Hrvatskoj, prenominacijom nacionaliteta, strahom, rigidnim zatiranjem i onemogućavanjem braka, uništenim srpskim korpusom u gradovima kao cvijetom preo-

stalag srpskoga korpusa, a druga time što su urbani Srbi iz Hrvatske u Srbiji gurnuti na marginu sezonske poljoprivredne radne snage. Dakle povrijeđeni i poniženi. Možeš zamisliti, sveučilišni profesor iz Hrvatske u Jugoslaviji bere jabuke, kopa krumpir, okopava kukuruz.“ „U toj anarhiji i s jedne i druge strane, i u Srbiji i u Hrvatskoj, postoji neki dogovoreni sustav – da se žrtvuje jedan narod. I zato ja kažem da će historija pitati Hrvate što su napravili svojim Srbima, kao što danas pita Amerikance što su napravili svojim Indijancima.“ Igor Galo (1948.) priča o filmu o izbjeglicama s prostora bivše Jugoslavije koji je radio u Njemačkoj kroz Njemačku vizuru. Nijemci se u tom filmu nisu htjeli uplesti u “vrzino kolo” i odlučiti čija je sudbina gora ili tko je tko, Bošnjak, Srbin, Hrvat, nego ih je više zanimao problem izbjeglog djeteta raseljenog negdje u Europi te njegova tragedija. Ivo Josipović, predsjednik Republike Hrvatske, izdvaja da se ljudi teško vraćaju, da stradaju i pate. Nekima je već i treća generacija u izbjeglištvu.

Na temu važnosti učenja, znanja, kulture i sporta Adolf Dragičević (1924. – 2010.) navodi kako je svaki svoj veliki zaokret u povijesti čovječanstvo skupo platilo. Dvadeseto stoljeće najznačajnije je u razvoju čovječanstva, ali i najkrvavije. Nikada prije nije bilo toliko masovnih zločina i krvoprolića, sa svirepim načinima obračunavanja. Ali je ujedno podarilo čovječanstvu znanstvenu civilizaciju. „Tko je kriv čovječanstvu što ne umije elegantnije izvršiti taj ‘prevrat’? Ostvaruje ga sukobima i pratećim zločinima velikog broja negativnih suputnika: terorista, korupcionaša, švercera, pljačkaša i drugih. I ta se negativna djelovanja globaliziraju, pa i to potiče ujedinjavanje naroda.“ Dragičević je dao konkretan prijedlog vezan za Akademiju, kako ga bez potresa izvesti, a koji je prouzročio još veći sukob s predsjednikom Mogušem. Uz reprezentativnu Akademiju znanosti i umjetnosti, trebalo bi osnovati još jednu ili čak dvije djelatne akademije: onu za znanost i kulturu te za glazbu i umjetnost. Umrežavanjem i timskim djelovanjem inicirale bi se i predvodile društvene promjene. Rascjep u Akademiji ponajviše otud i proizlazi – iz stava većine da ne treba ništa mijenjati, trajno ostajući na položajima prateće znanosti, te stava manjine koja smatra da su, kao i društvu, nužne korijenite promjene u organizaciji i djelovanju (nove) vrhunske znanstvene ustanove. „Zato sam je i nazvao, u prijedlogu upućenom Predsjedništvu, Akademijom znanosti 21. stoljeća. Prijedlog je odbačen bez ikakve rasprave.“ Luciano Moše Prelević (1953.) izdvaja da je u židovstvu nepismenost nepoznat pojam. „U društvu ne možete postići nikakav status ako nemate znanje. Uglavnom se inzistira na znanju! To je uzrokovalo i način života koji se sastojao od stalnih progona i otimačina prema Židovima, a znanje nitko ne može oteti.“ Nikola Plećaš (1948.) ukazuje na to da je u državi kaos. „Kaos u političkom pogledu, kaos u privrednom pogledu, kaos u sportu! Prekrasno je za bilo kakve rezultate, i žalosno je da se jedini kvalitetni rezultati ostvaruju u individualnom sportu. Znači da rezultate ostvaruju sportaši čiji roditelji omogućuju da im se djeca bave sportom. To ne valja!“ Plećaš kaže da smo u njegovo doba, kad su škole bile pune djece, imali

sjajne rezultate u svim sportovima. Danas nema dovoljno adekvatnih dvorana, nema dovoljno bazena ni atletskih staza, satovi sportskih aktivnosti u školama svedeni su na jedan sat tjedno, a i to se smanjuje, školske dvorane koriste rekreativci koji na taj način povećavaju školske budžete, djeci se ne posvećuje dovoljna pozornost te sport propada. Zlatko Petrović Pajo, član Kraljeva ulice, izdvaja da je ta glazbena skupina koja svira po ulicama, trgovima i parkovima zauzela stav da glazba nema nacionalno opredjeljenje. Dodaje da bi osobno podijelio glazbu na lijepu i na onu koja nije lijepa, drugo ga ništa ne zanima. Napomene radi, s ovog je našeg područja i Tesla, čovjek koji je čitav svijet obogatio svojim izumima i praktički ga elektrificirao, a njegovi najbliži zemljaci više od 150 godina od njegova rođenja žive u tami u 21. stoljeću, bez struje. Recimo i to da su filmovi *Most* i *Valter brani Sarajevo* najpopularniji i najgledaniji filmovi u Kini, a Igora Gala (1948.), koji je prije nekoliko godina boravio u Kini, salijeću ljudi na svakom koraku, tražeći autograme, slikaju ga i pjevuše mu talijansku partizansku pjesmu „Bella ciao“, koja je lajtmotiv filma *Most*. Australski turisti, začuđeni medijskom pozornošću i svitom koja ga je okruživala, pitali su Kineze tko je taj čovjek, a odgovorili su im, „najpopularniji strani glumac u Kini“. Dodajmo još, naš prvi crtani film, *Veliki miting*, prvi animirani autorski umjetnički film na kojem se radilo punih godinu dana, premijerno je prikazan u kinu Balkan uoči 1. maja kao predigra igranom filmu *Bakonja fra Brne*. Dara Janeković (1924.), za vrijeme dok je bila predsjednica Društva novinara Hrvatske i potpredsjednica Saveza novinara Jugoslavije od 1972. do 1978. godine, uspjela je Društvu vratiti Novinarski dom u Zagrebu. Prema predlošku Vladimira Tadeja (1925.) čuveni Hanna i Barbera stvorili su svjetski poznate likove Kremenka i Kamenka. Tadej izdvaja da mu je u razgovoru za kinesku nacionalnu televiziju prije nekoliko godina, „jer ondje počinje prikazivanje serije filmova o Winnetou, novinarka kineske televizije rekla da oni imaju 800 milijuna pretplatnika, a između ostalog zanimalo ih je, budući da je naša zemlja ‘glumila’ Ameriku, kako su reagirali Amerikanci kada su vidjeli gotov film. Odgovorio sam im da su se Amerikanci čudili kako je Amerika lijepa zemlja.“

Moguća rješenja sugovornici opisuju riječima: stvaranje ozračja zajednice, svi smo građani ove države, da se u društvo integriramo svojim identitetom i svojim kulturnim naslijeđima; poticanje na polemiku, to je jedini ispravan put, jasno, osim govora mržnje; da svi kao unutarnji zakon uzimaju ono što Kant kaže, „moralni zakon u meni, a zvjezdani na nebu“, da se tom sintagmom stvori jedno društvo tolerancije; Arhimedova točka oslonca za sve zemlje u regiji, a to je zajednička europska perspektiva.

Urednik unutarnje politike u političkom tjedniku *Danas* (1982. – 1992.), najmlađi konzul SFRJ u New Yorku, urednik tjednika *Novosti*, danas novinar nezavisnog magazina *Identitet*, Ninoslav Kopač, u knjizi *Svjedok histerije uz razgovore s brojnim svjedocima vremena* sagledavao je dimenzije buke i bijesa koje smo na raznorazne načine preživljavali. Brojnim pitanjima i odgovorima pružena je mogućnost analiza i istraži-

vanja histerijskog razdoblja. „Samo zdravim razumom“, kako kaže Pekić, „Engleska se uspjela sačuvati od skakavaca koji su pretili da obrste njenu istorijsku istinu. Zdrav razum blago je koje nismo mogli iz zemlje iskopati, s drveta obrati, s oranice požnjati ili iz skladišta izvaditi ako ondje prethodno nije zakopano, posađeno, posejano i sklonjeno. Da bi se razum imao, decenijama ga je potrebno gajiti i negovati u glavama građana. I onih koji upravljaju i onih kojima se upravlja.“ Ova knjiga intervjua mali je prilog razumijevanju da je zdrav razum najveće nacionalno bogatstvo. Knjiga *Svjedok histerije* tkana je riječima i mislima koje su u konačnici pokazale važnost snage duha kojom se svladavaju raznorazne životne oluje. Budući novinarski naraštaji bez sumnje će koristiti ovu malu riznicu snage vjere i znanja, urešenu plemenitim vezom njezina tkanja.

Vesna Ivanović

Radovan Vukadinović: Politički profil Pabla Picassa: filatelistička interpretacija

STAJER-GRAF, Zagreb, 2013., 296 str.

Tema političkog Picassa zahtjevna je i posebna. Podrazumijeva poznavanje djela velikog slikara, vremenskoga konteksta u kojem je stvarao i njegovih političkih uvjerenja. Picassov opus i životni put opisani su u više od 3.000 knjiga i monografija, s tim da su njegova politička uvjerenja, privrženost idejama i članstvo u Komunističkoj partiji Francuske ostali gotovo izostavljeni te u velikoj mjeri nepoznati. Tek nedavno objavljena knjiga autorice Gertje Utley „Picasso – komunističke godine“ i velika izložba „Picasso – mir i sloboda“ održana u galeriji Tate u Liverpoolu 2010. godine skreću pozornost na političkoga Picassa. Prikazivanje političkog Picassa kroz filatelističku interpretaciju još je zahtjevnije. Izdvajajući samo ono što se odnosi na Picassov politički angažman podrazumijeva znanje o Picassovu radu kao izravnom odrazu međunarodne politike, uz sistematiziranje i proučavanje poštanskih dokumenata. Odabranom temom autor Radovan Vukadinović pokazuje raznolikost i slojevitost tematske filatelije kao dokumenta svoga vremena, izlaže ljepotu umjetničkih minijatura, što je uz obrazovnu, zapravo filatelistička, povijesna i kulturna vrijednost.

Knjigu uz sadržaj i riječ autora čini 18 poglavlja: „Pariške godine“, „Građanski rat u Španjolskoj i ‘Guernica’“, „Okupacijske godine“, „Ulazak u KP Francuske“, „Picasso u partijskim redovima“, „Picassov ‘novi realizam’“, „Početak Hladnog rata“, „Kongres intelektualaca u Wrocławu“, „Svjetski pokret za mir“, „Bijela golubica mira“, „Masakr u Koreji“ i „Rat i mir“, „Staljinov portret“, „XX. kongres KPSS-a i posljedice“, „*Détente* i slabljenje partijske aktivnosti“, „Prijepori oko političkog Picassa“, „Picasso i Španjolska“, bibliografija te sažetak na engleskom jeziku. Poglavlje naslovljeno „Umjetnik i politika“ prethodi bibliografiji, a nije obuhvaćeno u sadržaju.

Usporedno s tekstom, *Politički profil Pabla Picassa* može se pratiti kroz 542 izložene poštanske marke iz obuhvaćenih razdoblja, cijele kuverte i pisma s markama, žigovima i adresama, poštanske marke u cjelini po dvije, četiri ili šest zajedno te popratne slike. Na poštanskim markama Picassove su slike, od *Jelovnika* koji je Picasso izradio 1900. godine, slika iz tzv. plave faze i prvi pariški atelje u Rue Ravignan na Montmartreu,

koji je Max Jacob nazvao *Le Bateau Lavoir* – brodom praonica, portreta Picassovih velikih prijatelja, žena, modela i ljubavnica, akromatskih boja (bijeleg, crne i sive) slike *Guernice*, preko uspjeha bijele golubice, simbola Pokreta za mir, slike kontrasta *Rata i mira*, portreta Staljina, partijske aktivnosti, prikaza osoba i važnih događaja iz vremena Hladnog rata, izložbi slika, do svjetske filatelističke izložbe u Malagi, rodnom gradu originalnog umjetnika. Zbog netipičnosti pristupa praćenja osobnog i političkog profila Pabla Picassa kroz tekst i minijaturne umjetnine, izbora motiva i filatelističke vrijednosti, kroz fineze Picassovog rada, mogu se na bolji način razumijevati međunarodni odnosi u 20. stoljeću, osobito razdoblje Hladnog rata.

Autor je izdvojio preduvjete koji su utjecali na Picassovo političko sazrijevanje i mračne i siromašne pariške kutke u kojima je stanovao. Na tzv. plavi ciklus u kome su prikazani tužni, zamišljeni i gotovo beznadno ispunjeni likovi prosjaka, usamljenih, nemoćnih, ostavljenih na rubu života (*Siromašni na obali mora*, 1903.) nastavlja se tzv. ružičasta faza, sa svojom slatkastom kvalitetom kao dragocjenošću i prihvaćanjem nadrealizma, novog umjetničkog pravca. Tražeći nove izraze, usvaja pomodni dadaizam kao punu negaciju tradicionalnih umjetničkih vrijednosti i izlazi iz umjetno nametnutih striktnih građanskih pravila ponašanja i življenja. Autor navodi da je promjene Picassove goleme palete stilova i izraza moguće sagledati samo u svjetlu njegova privatnog života, ljubavi i braka, obitelji i novih ljubavnih veza. Iako je postigao zavidnu umjetničku reputaciju, bio cijenjen i financijski neovisan, za dio francuske elite uvijek je bio samo stranac, bez obzira na duge pariške godine. Umjetnički izraz u kubističkoj fazi, kao i nadrealizam, bili su jasni i razumljivi kao dio njegova nemira, nezadovoljstva, ali i stalnog novog traganja.

Osobni protest protiv Francisca Franca, vođe nacionalističkih snaga u Španjolskoj, Picasso izražava izrađujući 18 crteža na dva lista pod naslovom *Francova obmana i laž* početkom 1937. godine. Crteži su bili reproducirani u limitiranoj tiraži od 1.000 primjeraka i prodavani u korist Španjolskog fonda za izbjeglice. Slijedilo je stvaranje *Guernice* na 27 kvadratnih metara platna, gdje vjerojatno leži najsnažniji dokaz da je u izboru između fašističkog zla, koje se pojavilo u Španjolskoj i polako nadvilo nad Europu, i druge antifašističke strane Picasso jasno izabrao svoju opciju koju će formalno prihvatiti nekoliko godina kasnije. Oslobođenje Pariza dana 26. kolovoza 1944. godine Picasso je dočekao na vrhuncu slave. Dan prije otvorenja izložbe u Jesenskom salonu, nazvanom Salon oslobođenja, u kojem je izložio 74 platna i pet skulptura, Picasso je postao član KPF-a. Navodeći razloge ulaska, Picasso je rekao: „Dok čekam da me Španjolska primi natrag, Francuska komunistička partija moja je domovina. U njoj nalazim ponovno svoje prijatelje: velike znanstvenike Paula Langevina, Frédérica Joliot-Curiea, velike pisce poput Louisa Aragona i Paula Éluarda i mnogo drugih lijepih lica branitelja Pariza. Ja sam ponovno među braćom.“ Prva narativna kompozicija koju

je izradio nakon rata bila je *Le Charnier (Grobница)*. Sukob između partijske discipline i slobode umjetničkog stvaranja Picasso je teško proživljavao. Izrađuje nekoliko crteža za prijevod *Jame* hrvatskoga književnika Ivana Gorana Kovačića, za knjigu *Tombeau* u nakladi od 110 primjeraka, što je danas rijetko bibliografsko djelo. Iz razdoblja hladnoratovske podjele svijeta i sve većeg političkog vezivanja Francuske uz SAD datira slika nazvana *Silovanje Europe* u kojoj se na poseban, pikasovski način prikazuje djevojka na leđima bika. Sudjeluje na velikoj prvomajskoj paradi 1949. godine, stojeći iza plakata na kome je izraženo protivljenje ulasku Francuske u NATO. Otkriva i litografiju kao tehniku koja ga je potpuno zaokupila. Dobiva poziv na sudjelovanje na Svjetskom kongresu intelektualaca u Wroclawu koji se održavao od 23. do 28. kolovoza 1948. godine, što je bio početak velike akcije organiziranja pokreta mira. Svjetski kongres pobornika mira održan je u velikoj sali Pleyel od 20. do 24. travnja 1949. godine, a paralelni kongres održavao se u Pragu. Picasso je imao aktivnu ulogu u pripremi Kongresa, a njegova bijela golubica promicana je kao službeni znak Pokreta za mir. Prema istraživanjima Gertje Utley i dokumentima FBI-a, koje je dobila djelomično deklasificirane, ravnatelj FBI-a John Edgar Hoover još 1945. godine zatražio je informacije o Picassu. Unatoč naoko beznačajnim izjavama i informacijama koje je FBI imao o Picassu, on je u dosjeu FBI-a optužen za špijunažu u korist Sovjetskog Saveza. Američku odbijenicu za izdavanje viza delegaciji Svjetskog pokreta za mir Picasso je komentirao na svoj specifičan način, govoreći kako netko mora biti stvarno glup da se boji golubice. Značenje golubice mira postalo je toliko snažno da se čitava politika istočnog bloka identificirala s golubicom. To je najbolje došlo do izražaja u Panmunjomu gdje su 1953. godine trebali započeti pregovori između zaraćenih strana – snaga UN-a predvođenih SAD-om i predstavnika NDR Koreje i NR Kine. Škrtnim bojama – sivom, zelenom, žutom i crnom – Picasso je izrazio dramatiku događaja Korejskog rata započetog 1950. godine, no slika nije izazvala previše pozornosti. Uslijedila je ponuda općinskih vlasti Vallaurisa da oslika romaničku kapelu devastiranu još u vrijeme Francuske revolucije. Dva velika panela izrađena su u obliku dvaju murala – rata i mira. Picassov *Staljinov portret*, predstavljen likom mladog Gruzijca visoko začešljane kose i gustih brkova, prouzrokovao je žestoke napade na Picassa i Aragona. Iako se na zapadu očekivalo da će sukob poprimiti daleko veće razmjere te da će se Partija i Picasso razići, do spora s Partijom nije došlo. Povodom otvaranja izložbe 60 Picassovih slika u Moskvi u Puškinovoj galeriji povodom njegova 75. rođendana Picasso je rekao: „Davno sam rekao da sam do komunizma došao kao do izvora i isto tako da me moj rad doveo do te točke.“ Krajem 1950-ih kreće u kopiranje velikog majstora iz prošlosti – Velasqueza. Muzej moderne umjetnosti u New Yorku nije htio zaostati za Picassovom izložbom u Moskvi. Velika izložba održana je godinu dana kasnije, no svejedno u okviru proslave Picassovog 75. rođendana. Kubanska raketna kriza iz 1962. godine dobila je Picassov odgovor. Posegnuo je za temama starih slikara Poussina i Davida, stvarajući seriju crteža i slika na

temu otmice Sabinjanki. Motivi s te slike bit će korišteni na jednom filmskom plakatu koji je izradio Picasso (izradio je samo dva filmska plakata: za Buñuelov i Dalíjev film *Andaluzijski pas* i Bulajićeve *Bitku na Neretvi*). Kao honorar za filmski plakat *Bitke na Neretvi* Picasso je zatražio 12 boca vina iz svih dijelova Jugoslavije. Napomene radi, nakon katastrofalnog zemljotresa koji je pogodio Skopje 1963. godine Picasso je bio među prvima koji je ponudio pomoć, a muzeju u Skopju poklonio je svoju *Glavu žene*.

Ne robujući dogmama i nametnutim klišejima, postao je simbol svoga vremena. U svom golemom opusu oslikao je vlastiti život, vlastite doživljaje i vlastita iskustva, što je na određeni način i najbolje svjedočanstvo života i kretanja u uzburkanom prošlom stoljeću. No jedan segment nikada se nije izgubio: vezanost uz Španjolsku i njegovo španjolsko podrijetlo. Što se KPF-a tiče, činjenica da je Picasso bio u partijskim redovima i da je ostao vjeran Partiji do kraja života imala je ogromnu političku vrijednost. A koliki je to bio kapital u vrijeme Hladnog rata najbolje svjedoči izjava Toma Bradena, jednog od šefova CIA-e iz 1950-ih godina, da je glavna bitka u Europi bila ona za „Picassovu misao“. Autor navodi da je Picasso pristupio Partiji s oduševljenjem i idealima, no obje kvalitete prilično su nepraktične u politici i to posebno u vrijeme kad je ona bila vrlo gruba. Zahvaljujući svom ugledu, materijalnoj neovisnosti, ali i činjenici da je živio u demokratskom društvu, Picasso je mogao uspravno ustrajati u svom uvjerenju, ne napuštajući stranu koju je izabrao. Čehoslovačka marka s *Guernicom* bila je prva marka koja je prikazivala monumentalno djelo u obliku poštanske minijature 1967. godine. Ni *Grobnica* ni *Spomenik Španjolcima poginulim za Francusku* nisu još našle svoje mjesto na poštanskim vrijednosnicama. *Golubica* nikada nije našla svoje mjesto na poštanskim izdanjima zapadnih zemalja, kao što je nije bilo ni u nekim monografijama posvećenim Picassu. Svakako su Picassove ideje i stilizirani crteži potvrdili dugoročnost i univerzalnost poruke mira i pokazali da je, bez obzira na vrijeme u kome je stvarao svoje golubice, Picasso podržao pravu i trajnu temu mira, slobode i neovisnosti naroda.

Ova knjiga zanimljiv je prikaz političkog profila umjetnika koji je u vremenu u kome je živio i stvarao jednostavno rečeno bio drugačiji. Usporedno prikazujući tematiku međunarodnih političkih odnosa i bogatu predmetnu tematsku filateliju, autor je pregledno i jasno predstavio izdašne podatke o osobama i događajima koji su na svoj način djelovali i utjecali na međunarodne političke odnose u 20. stoljeću. Pojedine pogreške u godinama i imenima valja pripisati obilju podataka. Knjiga *Politički profil Pabla Picassa: filatelistička interpretacija* Radovana Vukadinovića preporučuje se za upotpunjavanje saznanja kako o stvaratelju Pablu Picassu, smionosti njegovih remek-djela, smionosti čovjeka kome je životni credo bila i ostala ideja osobne i kolektivne slobode, njegovom zalaganju za mir, o izvornosti političkog pristupa u međunarodnim političkim odnosima, dokumentima vremena, o njegovu odnosu prema ovim našim prostorima, tako i o pomalo zaboravljenoj temi kreativnosti, odvažnosti, samostalnosti i nesputanosti.

Ernest Petrič: Foreign Policy From Conception to Diplomatic Practice

Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2013., 300 str.

Knjiga prof. dr. Ernesta Petriča, diplomata, ustavnog suca i stručnjaka za međunarodno pravo, djelo je koje sustavno razmatra teoriju i praksu vanjske politike. U nje-mu autor definira teoriju vanjske politike obrazlažući je u kontekstu međunarodnog okruženja te procesa donošenja odluka uz pomoć prakse koju je stekao u svojoj dugogodišnjoj diplomatskoj karijeri kao veleposlanik Republike Slovenije i radom u više međunarodnih organizacija.

Knjiga je podijeljena u pet poglavlja. U prvom poglavlju, posvećenom teoriji vanjske politike, dane su osnovne definicije i pojmovi vanjske politike brojnih autora. Autor zaključuje da je svima zajedničko to što pokušavaju definirati kompleksan fenomen u vrlo kratkoj formi, što može dovesti do pojednostavljenja pojma vanjske politike umjesto do njegova objašnjenja u punoj složenosti. Nadalje, većina autora, istražujući pojam, započinje s pojednostavljenom i sažetom definicijom te nastavlja s analizom odvojenih dijelova ove kompleksne aktivnosti države i njezinih tijela. Iz mnogobrojnih definicija vanjske politike moguće je pobrojiti osnovne komponente, zaključiti da pojam „vanjska politika“ zapravo označava aktivnost države i aktivnosti njezinih dužnosnika u poduzimanju i provedbi vanjskopolitičkih odluka te da „vanjska politika bilo koje države ovisi o njezinom geopolitičkom položaju, njezinoj moći, njezinoj unutarnjoj organizaciji i stabilnosti, o javnom mišljenju, o pritiscima skupina i njihovih interesa te isto tako ovisi o njezinoj unutarnjoj političkoj situaciji“. Autor primjećuje da raste interes za znanstveno proučavanje vanjske politike te, iako je ona sastavni dio međunarodnih odnosa, istovremeno je i specifičan fenomen koji zahtijeva poseban pristup. Postoje uvjerenja da je vanjsku politiku potrebno razmatrati odvojeno od međunarodnih odnosa, ali na način da se isto tako percipiraju i teorije međunarodnih odnosa kako bi se bolje istaknule i naglasile specifičnosti vanjske politike. Odvojeno razmatranje ili posebne studije vanjske politike pridonose boljem razumijevanju globalnih pitanja u međunarodnim odnosima, a isto tako imaju i određene prednosti, poglavito zato što istovremeno uzimaju u obzir teorije međunarodnih odnosa, međunarodnoga prava i moderne povijesti te povijesti diplomacije.

Osnovna poruka koju autor odašilje jest da u vanjskoj politici (kao uostalom i na drugim područjima) događaji nisu kaotični ni slučajni, već postoje teorijske osnove i znanja. Razumijevanje teorijske osnove od neprocjenjivog je značaja u vanjskopoličkoj praksi. Bez teorijskog znanja razumijevanje aktualne vanjske politike ograničeno je i često pogrešno – „vanjska politika koja je samo rezultat improvizacija ili trenutačne inspiracije, pod pritiscima javnog mišljenja, političkih i drugih lobija, trenutačnih političkih odnosa u državi ili čak osobnih preferencija lidera često je osuđena na neuspjeh“. Pri razmatranju vanjske politike potrebno je uzeti u obzir proces donošenja odluka, posebno zato što vanjska politika podrazumijeva donošenje takvih odluka koje su određene brojnim čimbenicima i interesima, a koje imaju dalekosežne posljedice. Širok je spektar onih koji utječu na oblikovanje vanjskopoličkih odluka, a ravnoteža političkih snaga unutar zemlje jedan je od najvažnijih čimbenika. Održavanje ravnoteže snaga ima stratešku važnost za vanjsku politiku svake države, a posebno velikih sila. Vanjskopolička strategija – ciljevi i aktivnosti srednjih ili malih država, čiji je utjecaj u međunarodnim odnosima ograničen, moraju biti prilagođeni na dugi rok kako bi njihovi nacionalni interesi, posebno sigurnost i prosperitet, bili zaštićeni.

U drugom poglavlju knjige autor se bavi razmatranjem međunarodnog okruženja i vanjske politike. Prvi odjeljak drugog poglavlja knjige definira modernu međunarodnu zajednicu i navodi da se pridjev „moderna“ koristi za razdoblja nakon 1945. godine i nakon 1990. godine, pri čemu su tri aspekta temeljna: pravna i institucionalna struktura, aktualni procesi i odnosi među državama, uključujući ravnotežu snaga. Pravna i institucionalna struktura moderne međunarodne zajednice, utemeljena nakon 1945. godine Ujedinjenim narodima i drugim međunarodnim organizacijama i institucijama te međunarodnim pravom, nije se bitno mijenjala do 1990. godine. Temeljne promjene u međunarodnoj zajednici nastupile su nakon raspada bipolarnog sustava. Ukratko obrazlažući osnovne probleme koji su se pojavili u međunarodnoj zajednici, autor navodi kako se sve to odražava na vanjsku politiku malih država i kako je nužno da one razumiju postojeće inicijative i procese te ih inkorporiraju u vlastite poglede i interese. Naglašava da male države moraju osvijestiti kako će koristiti svoju vanjsku politiku kako bi na najbolji način iskoristile nove mogućnosti, izbjegavajući opasnosti i rizike, ili pak pridonijele rješavanju pitanja zajedničkih čitavom čovječanstvu.

Nadalje, autor objašnjava koje su promjene nastale u ravnoteži snaga nakon raspada bipolarnog sustava pa do uspostave novog međunarodnog poretka, ulogu SAD-a, položaj EU-a kao dijela moderne međunarodne zajednice te uspostavu novih središta moći. U odjeljku koji se bavi odnosima između svjetskih sila u narednom razdoblju razmatra odnos Rusije i Zapada te naglašava činjenicu da Rusija ponovno postaje jedan od najvažnijih međunarodnih aktera, stječe status velike sile i postaje jednim od središta multipolarne međunarodne zajednice u nastajanju. Kina postaje ekonomska, politička i vojna sila te ujedno dugoročna prijetnja američkoj prevlasti. Europska Unija bila je na

dobrom putu da postane jednim od središta svjetske moći, no događaji posljednjih godina usporili su je u tome. Partnerstvo EU-SAD razvija se jačanjem ekonomskih veza i suradnjom na drugim područjima. S obzirom na aktivnosti i određene interese, dugoročno gledano Europska Unija nije samo partner SAD-a, već na neki način i suparnik. Usprkos tomu, strateški, politički i sigurnosni interesi, zajedničke vrijednosti, tradicija i uspješna euroatlantska suradnja stvorili su čvrstu bazu za dugoročno partnerstvo. Povišena suradnja na sjevernoatlantskom području ostat će i dalje osnova budućeg razvoja u svijetu i temelj sigurnosti, političkih i ekonomskih interesa zapadnog svijeta. Prema mišljenju autora, zajedništvo SAD-a i EU-a nastaviti će igrati jednu od najznačajnijih uloga u životu međunarodne zajednice još desetljećima.

Na početku trećeg poglavlja, koje je čitavo posvećeno procesu donošenja odluka u vanjskoj politici, autor daje opće informacije o tom procesu, navodeći teorije i autore koji se time bave. Donošenje odluka u vanjskoj politici vrlo je složeno, obuhvaća više razina – to je dinamičan proces koji se neprekidno odvija, a zahtijeva i poštivanje određenih normi u kojima moraju biti izrečene odluke. Utjecaji u tom procesu dolaze i iz vanjskog međunarodnog okruženja i iz unutarnjeg okruženja, odnosno države same. Kako kaže autor, osnovna maksima u procesu donošenja vanjskopolitičkih odluka dobar je (pravi) omjer u odnosu između ciljeva i sredstava. Postavljanje ciljeva vanjske politike, mogućnost njihovog ostvarivanja u aktualnoj međunarodnoj situaciji i situaciji unutar države, jednako kao i procjenjivanje raspoloživih i pogodnih resursa, bit je procesa donošenja vanjskopolitičkih odluka. Isto tako, bitna je i uloga javnog mišljenja, a najvažnije je za donositelje odluka pronaći optimalnu ravnotežu – voditi računa o javnom mišljenju, ali ne ovisiti o njemu. Uz uvažavanje javnog mišljenja, odlučuje se u skladu s profesionalnim principima. Prihvaćanje kompromisa nužno je u postizanju dugoročnih ciljeva iako se ponekad kratkoročno može činiti da kompromis nije moguć. Kompromis može imati i taktičko značenje kako bi se smanjile tenzije između suprotstavljenih strana. Odabir ciljeva vanjske politike važno je pitanje za svaku državu. Osim općih ciljeva, gdje svaka država nastoji očuvati ili unaprijediti svoju poziciju u međunarodnim odnosima, postoje i posebni ciljevi svake države koje ona nastoji ostvariti putem različitih aktivnosti. Dugoročni ciljevi države obično su i strateški, od posebne su važnosti u smislu očuvanja temeljnih vrijednosti i interesa, dok se taktičkim ciljevima i odlukama smatraju oni koji se odnose na kraće vremensko razdoblje i od manje su važnosti. U vanjskoj politici često je teško razlikovati strateške i taktičke odluke jer ponekad u opsežnom procesu donošenja odluka mnoge taktičke odluke u konačnici vode do ostvarenja strateških ciljeva. Postizanje strateških vanjskopolitičkih ciljeva zahtijeva postizanje konsenzusa unutar svake države oko strateških ciljeva i aktivnosti te taktika koje je u tu svrhu potrebno provoditi.

Među najvažnije teme vanjskopolitičkih analiza i teorija međunarodnih odnosa svakako ulaze nacionalni interesi, koji su zapravo središnji interesi svake države. Daka-

ko da postoji mnogo definicija nacionalnih interesa, pa je autor ovdje iznio samo one najznačajnije. U današnjem globaliziranom svijetu povezanom globalnim tržištem, u kojem funkcioniraju odredbe međunarodnog prava, manje se pozornosti posvećuje klasičnoj koncepciji nacionalnih interesa. Autor ističe da se nacionalni interesi sagledavaju u kontekstu rješavanja suvremenih problema s kojima je suočena cjelokupna međunarodna zajednica, kao što su klimatske promjene i terorizam, siromaštvo i ograničeni prirodni resursi, poštivanje ljudskih prava, te da jedino uspješna suradnja čitave međunarodne zajednice može osigurati sigurnost i prosperitet svake pojedine zemlje. Prema riječima autora, nacionalni interes u modernom svijetu zapravo je izgubio svoju „nacionalnu“ komponentu koja je tradicionalno povezana s „moći“ te je poprimio međunarodnu dimenziju. U današnje vrijeme najvažniji je aspekt nacionalnih interesa svih zemalja biti dijelom procesa međunarodnog razvoja i integriranja, imati utjecaj na međunarodne probleme koji izravno ili neizravno utječu na sigurnost i prosperitet svake zemlje. Ovaj zaključak autor potkrepljuje razmatrajući dva primjera međunarodne suradnje – EU i NATO. Integracija vlastitih dugoročnih interesa sa zajedničkim stajalištima EU-a i NATO-a podrazumijeva i inkorporaciju nacionalnih interesa zemalja članica, kojima su na taj način dugoročno osigurani prosperitet i sigurnost.

Obrazlažući odnos između unutarnje i vanjske politike, autor je iznio neke osnovne zaključke koji su utemeljeni na teorijskim razmatranjima i praćenju vanjskopolitičke prakse. Interakcija između unutarnje i vanjske politike kontinuirani je dvosmjerni proces obostranog utjecaja. Vanjskopolitička orijentacija često je proizvod određenih unutarnjopolitičkih interesa koje zastupaju politički, ekonomski i drugi akteri te interesne skupine, uključujući medije. Usprkos svim razlikama, unutarnja i vanjska politika podređene su istim ciljevima koji su povezani i međuovisni. Moglo bi se reći da su to dvije strane državne politike, no ipak vanjska politika, s obzirom na njezine posebne značajke, ima određeni stupanj autonomije. Povezanost unutarnje i vanjske politike ne znači ujedno da ih nije potrebno izučavati svaku posebno, osobito zbog specifičnosti vanjske politike, okruženja u kojem se odvija, njezinih značajki, metoda koje koristi, a s metodološke točke gledišta, vanjsku politiku potrebno je izučavati kao poseban fenomen. U posljednjem odjeljku trećeg poglavlja autor se bavi obrazlaganjem pojma diplomacija. Navodeći osnovne definicije samog pojma, njegovu povezanost s vanjskom politikom, povijesni razvoj te glavne značajke djelatnosti, autor u kratkom crtama naglašava ono najvažnije u teorijskom smislu, ali isto tako daje praktične savjete o postupanju diplomata. Zaključuje da je diplomacija još uvijek najznačajnije vanjskopolitičko tijelo države – „diplomacija je jedino državno tijelo koje isključivo, neprekidno, sustavno i profesionalno djeluje u vanjskim poslovima zemlje i slijedi njezinu vanjsku politiku“.

Četvrto poglavlje knjige posvećeno je sredstvima vanjske politike koja su sustavno razrađena u dvanaest potpoglavlja. Tako su u prvom potpoglavlju definirana sredstva vanjske politike koja su podijeljena na izravna i neizravna. Svaka država slobodno

odabire sredstva svoje vanjske politike, a odabir mjera za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva izraz je nacionalnog suvereniteta. No često je odabir vanjskopolitičkih mjera ograničen unutarnjom političkom situacijom u zemlji koja može spriječiti ili potkopati korištenje mnogih vanjskopolitičkih mjera, što autor potkrepljuje konkretnim primjerima. Isto tako korištenje vanjskopolitičkih sredstava uređeno je međunarodnim pravom. Ono što je najvažnije jest to da pri odabiru i upotrebi vanjskopolitičkih sredstava država mora uzimati u obzir ograničenja, posebno ona koja se odnose na javno mišljenje i međunarodno pravo, a kako bi izbjegla poteškoće i ostvarila svoje vanjskopolitičke ciljeve. Zajedničko obilježje „neizravnih sredstava“ vanjske politike njihov je neizravan i dugoročan učinak. Ona uključuju različite mogućnosti koje se koriste, a proizlaze uglavnom iz međunarodnog položaja države na koji se ona oslanja. Neizravna sredstva vanjske politike čine dugoročne značajke države kao što su članstvo u međunarodnim organizacijama, međunarodni pravni status i kredibilitet te dobri odnosi s drugim državama. Uz jasna objašnjenja potkrijepljena primjerima neizravnih sredstava vanjske politike, autor na kraju odjeljka zaključuje da su zajedničke značajke neizravnih sredstava vanjske politike njihov neizravan učinak na vanjsku politiku države i njezin međunarodni položaj. One istovremeno daju mogućnosti ili nameću ograničenja vanjskoj politici, pa ne smiju biti zanemarene i potrebno ih je uvažavati pri postizanju vanjskopolitičkih ciljeva jer državi daju snagu, otvaraju mogućnosti djelovanja, jačaju poziciju, odnosno služe interesima države. Izravna sredstva vanjske politike ona su koja se koriste za postizanje posebnih vanjskopolitičkih ciljeva, bilo kratkoročnih ili dugoročnih. Osim osnovne podjele na „sredstva prisile“ i „sredstva uvjeravanja“, autor navodi i mnoge druge podjele brojnih teoretičara vanjske politike, a osnovno razlikovanje ima metodološko značenje. Prisila i uvjeravanje međusobno su isprepleteni u istim sredstvima, a isto tako njihova upotreba često ovisi o konkretnoj situaciji u kojoj se koriste. Pri spomenu sredstava prisile prvo na što se pomisli jest upotreba vojne sile, posebno u odnosima između dvije države, gdje označava namjeru jedne države da prisili drugu da prihvati ili odbaci određene ciljeve. Primjena sile kao sredstva vanjske politike uvijek ima određene zajedničke karakteristike. Najistaknutija je ona koja podrazumijeva dramatične posljedice u odnosima između dvije zemlje, koje prelaze okvire bilateralnih odnosa i prenose se na regiju ili čitav svijet te mogu poslužiti kao okidač procesa s dalekosežnim posljedicama. Autor ovdje na primjerima pokazuje kako se primjenjivala sila u vanjskopolitičkim odnosima u 20. stoljeću te iznosi posljedice koje su time nastale. Nadalje obrazlaže kako primjenu sile tumači međunarodno pravo i u kojim je slučajevima u suvremenim međunarodnim odnosima primjena sile dopuštena i opravdana te kojim je mehanizmima njezina upotreba uređena. Prisutna je i primjena vojne sile u određenim slučajevima poput incidenata na granicama, vojnih intervencija s ograničenim ciljevima ili pak tajnih vojnih akcija, a tim aktivnostima zajedničko je to što su kratkoročne i osmišljene za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva. Korištenje bilo kojeg

sredstva vanjske politike koje uključuje upotrebu vojne sile ne mora uvijek biti protivno međunarodnom pravu, ali je uvijek rizično za državu i ima upitne rezultate. Sredstva vanjske politike uključuju i „represalije“ i „retorzije“ u okviru međunarodnog prava, a koriste se kao protumjere kojima se nastoji prisiliti državu koja se služi primjenom sile da to prestane činiti. Osobit aspekt upotrebe vojnih snaga u međunarodnim odnosima jesu mirovne operacije, operacije pod okriljem UN-a, regionalnih organizacija ili u posebnim slučajevima pojedinačnih zemalja koje nastoje sačuvati mir na kriznim područjima. Gotovo u svim slučajevima upotreba vojne sile sredstvo je za kojim se poseže nakon neostvarenih napora u postizanju specifičnih ciljeva.

Iako gospodarstvo samo po sebi nije sredstvo vanjske politike, ono može imati i to obilježje u slučajevima kada se želi unaprijediti gospodarska suradnja, kako autor kaže, u smislu „nagrade“ ili „prepreke“, kad se ta suradnja želi ograničiti nizom u tu svrhu osmišljenih mjera. Navedeno je svakako potrebno razmatrati u okviru međunarodnog prava, pa se države mogu koristiti gospodarstvom kao sredstvom vanjske politike sve dok poštuju bilateralne i multilateralne pravne obveze. Autor zaključuje da je upotreba gospodarstva kao sredstva vanjske politike opravdana, posebno kako bi se promicala gospodarska suradnja važna za jačanje gospodarskih odnosa, te da je poželjno da bude implementirana na uzdržan i selektivan način i, kad je god to moguće, u multilateralnom kontekstu.

Promidžba kao sredstvo vanjske politike posebno je dobila na značenju u drugoj polovini 20. stoljeća, u vrijeme ograničene komunikacije među narodima različitih zemalja, kad je tijekom informacija bio minimalan, osobito između dva suprotstavljena bloka. Navodeći osnovne definicije promidžbe poznatih autora i potkrepljujući ih primjerima, autor ističe da su promidžbene aktivnosti često prvenstveno usmjerene na domaću javnost s namjerom da generiraju potporu državi u provođenju vanjske politike. Jednom oblikovano javno mišljenje u komunikaciji je s međunarodnom publikom, što je i konačna „adresa“ promidžbe. Javno mišljenje može osigurati podršku, ali isto tako može predstavljati ozbiljnu prepreku vanjskoj politici. Pri oblikovanju promidžbe i promidžbenih aktivnosti potrebno je pomno razmotriti kome su poruke namijenjene jer su važni dugoročni učinci. Javna diplomacija ima iste ciljeve kao i promidžba i promidžbene aktivnosti, a glavna razlika leži u činjenici da javnu diplomaciju provode ili u njoj značajnu ulogu igraju diplomati. Primjena međunarodnog prava kao sredstva vanjske politike ima veliku važnost, posebno za male države koje nemaju moć, već međunarodno pravo koriste za postizanje svojih ciljeva. Upravo je međunarodno pravo to koje im osigurava snažne argumente u raspravama i pregovorima te istovremeno omogućuje dobivanje odgovarajućih odgovora, dok i velike i moćne države snažne vojne, ekonomske i financijske moći naglašavaju ulogu međunarodnog prava u svojoj vanjskoj politici. Jedno je od sredstava vanjske politike i mirno rješavanje sporova, koje čini doktrinu međunarodnog prava, uključujući aktivnosti postojećih međunarodnih

sudova ili *ad hoc* arbitraža, mirenje i posredovanje, istražna povjerenstva, rješavanje sporova u okviru međunarodnih organizacija te izravne pregovore između sukobljenih država. Autor navodi i primjerima potkrepljuje rad postojećih međunarodnih sudova i međunarodnih organizacija koje su uključene u procese mirnih rješavanja sporova u proteklom desetljeću te posebno napominje odnos između Slovenije i Hrvatske. Značajna je uloga međunarodnih organizacija čiji je doprinos pozitivan u rješavanju sukoba zbog toga što one otvaraju put neformalnim aktivnostima unutar njih samih te često nalaze rješenje spora.

Razgovori i pregovori temeljne su diplomatske aktivnosti i sigurno najviše korišteno sredstvo vanjske politike, a najvažniji razlog tome leži u nespornoj činjenici što ne nose značajniji rizik. Čak ni neuspješni pregovori ili razgovori nemaju posljedica, osobito ne onakvih kao što ih imaju sredstva prisile, a dijalog i pregovori mogu se nastavljati i dalje. Pregovaračke vještine diplomata ili drugih pregovarača od iznimnog su značenja, što posebno vrijedi za male države jer riječi predstavnika velikih sila uvijek imaju težinu, čak i ako im je argumentacija slaba s obzirom na to da iza njih stoji sila, dok diplomati malih država ovise o svojim sposobnostima, znanju i iskustvu, što ih čini poštovanim i zanimljivim govornicima i uspješnim pregovaračima. Autor dalje u tekstu objašnjava načine diplomatskoga komuniciranja i poželjnog ponašanja aktera koji su u to uključeni. Poseban pododjeljak posvećen je pregovaranju kao sredstvu vanjske politike, mnogo važnijem od razgovora, u kojem se autor bavi detaljnim objašnjavanjem onoga što pregovaranje jest te smatra da mu neke države ne pridaju dovoljno pozornosti. Naglašava da se u modernim međunarodnim odnosima, posebice nakon završetka Hladnog rata, više ne može govoriti o različitim regionalnim tipovima diplomacije koji se ogledaju u različitim pristupima pregovaranju. Jedina je bitna razlika između uspješnog i neuspješnog pregovaranja razlika u vještim ili nevještim pregovaračima. Naravno da se ponekad ne mogu zanemariti problemi u pregovaračkom postupku koji proizlaze iz kulturnih razlika i razlika u temeljnim vrijednostima, no podrazumijeva se da su one uzete u obzir, a bit je svih pregovora argumentirana konfrontacija.

Jedno je od sredstava vanjske politike opoziv i prekid diplomatskih odnosa. Države obično koriste pojam „pozvan na konzultacije“ za svog veleposlanika ili šefa misije, ponekad i bez ikakvog obrazloženja. To je mjera kojom država izražava svoje nezadovoljstvo razvojem obostranih odnosa ili određenih aktivnosti, a kad se odnosi poboljšaju, veleposlanik se vraća svome poslu. Postoje još neki slučajevi kad se opoziva veleposlanika, ali oni ne moraju biti povezani s vanjskom politikom, već s aktivnostima samog veleposlanika. Ukoliko dođe do upotrebe toga sredstva vanjske politike, pa čak i da prekid diplomatskih odnosa traje duže vrijeme, to ujedno ne znači i prekid svih odnosa između dvije zemlje, već se susreti i kontakti odvijaju neformalno na sastancima međunarodnih organizacija, konferencijama i slično. Ponekad treća zemlja može štiti interese ili biti posrednik između suprotstavljenih strana. Obostrani posjeti i osobni

kontakti na visokoj razini sredstvo su vanjske politike koje se ne smije zanemariti, pa autor nabraja neke od najznačajnijih posjeta i rezultate koji su nakon njih uslijedili. Susreti na najvišoj razini pružaju mogućnost izravnih razgovora onih koji zapravo odlučuju o najvažnijim pitanjima u vanjskoj politici, a njihove teme uglavnom su vezane za najznačajnije teme u bilateralnim odnosima i za regionalne probleme, a jednako tako i za globalna pitanja. Priprema takvih posjeta u sadržajnom, kao i logističkom smislu, ujedno je jedan od najvažnijih zadataka diplomacije. U posljednje vrijeme sve značajniji postaju posjeti parlamentaraca jer je njihovo uključivanje u međunarodne teme i odnose važan čimbenik suvremenih međunarodnih odnosa i vanjske politike s obzirom na to da oni odlučuju o vanjskopolitičkoj orijentaciji u parlamentu. Istovremeno i izravni kontakti između parlamentaraca mogu imati pozitivan utjecaj na odnose između zemalja.

Peto poglavlje knjige posebno je zanimljivo zbog toga što autor govori o temi koja nije tako često zastupljena u literaturi kad je riječ o vanjskoj politici, a to su značajke vanjske politike malih i novostvorenih država. Teorije međunarodnih odnosa ili vanjske politike utemeljile su opće i specifične razlike vanjske politike između država koje se razlikuju u smislu moći, veličine ili važnosti. Prije analize toga fenomena autor daje jasnu definiciju vanjske politike „kao aktivnosti države i njezinih tijela putem kojih zemlja u odnosima s drugim akterima (uglavnom državama) traži ostvarenje svojih vrijednosti i posebnih ciljeva u međunarodnom okruženju sredstvima i metodama kojima raspolaže“ te definiciju „malih država“ koja ne zahtijeva samo odabir određenih kvantitativnih kriterija poput veličine teritorija, populacije ili BDP-a. Navodi konkretne primjere koji proturječe navedenim kriterijima – poput Izraela koji je snažna regionalna sila i Švicarske koja ima veliku gospodarsku snagu i politički utjecaj – te identificira tipične male zemlje u Europi. Autor nadalje obrazlaže probleme koji su karakteristični za male države u procesu kreiranja vanjske politike, zatim funkcioniranje diplomatskih predstavništava te ostalih državnih tijela i institucija čiji je rad vezan za vanjsku politiku i međunarodne odnose, ilustrirajući to konkretnim situacijama i primjerima. Posebno ističe da je „važan uvjet za uspješno vođenje vanjske politike male države njezina sposobnost da pronađe prostor i mogućnosti za postizanje svojih ciljeva, kreativno se prilagođavajući procesima i trendovima u međunarodnoj zajednici; sposobnost da pronađe pravo vrijeme, pravi povijesni kontekst, prave mogućnosti i prave resurse u promidžbi vlastitih ciljeva. To je moguće jedino ako je diplomatska služba male države sposobna detektirati procese i događaje u svijetu, razumjeti i anticipirati njihov tijek te identificirati posebne dugoročne interese, kako saveznika, tako i protivnika“. U tu svrhu ministarstvo vanjskih poslova male države trebalo bi biti organizirano krajnje racionalno. Nadalje iznosi kako bi trebala biti organizirana diplomatska služba te kakva je uloga diplomata, odnosno veleposlanika, i koje su njihove odlike najpoželjnije. Vanjska politika malih država ograničena je nizom čimbenika u međunarodnoj zajednici

te ju je potrebno razmatrati u kontekstu donositelja vanjskopolitičkih odluka i njihove implementacije. Jednako tako potrebno je uzeti u obzir odabir vanjskopolitičkih ciljeva i sredstava za njihovo ostvarivanje, kao i odabir strategije i primjenu odgovarajuće taktike.

Analize specifičnih karakteristika vanjske politike malih država rijetke su, a isto je i s analizama vanjske politike „novih“ država. Nastanak nove države uvijek izaziva niz pitanja, poglavito legalitet i odnos prema njezinom prethodniku. Tu su bitni i osnovni problemi sukcesije država u međunarodnom pravu, ali i utjecaj na međunarodni položaj i vanjsku politiku novonastale države. Ono što autor u ovom pododjeljku posebno ističe jest to da je prikladan način vođenja vanjske politike malih država njihova aktivnost u podupiranju mirovnih inicijativa te mirovnih i humanitarnih napora. Trebale bi biti inicijatori ili značajni sudionici u rješavanju osjetljivih globalnih pitanja, nespurtane globalnim ili regionalnim interesima i neopterećene imperijalnom kolonijalnom prošlošću i tradicijom „velikih sila“. Autor kaže da u modernom svijetu sila gubi svoj jedinstveni značaj kao kamen temeljac vanjske politike. „Ono što postaje sve značajnije i utjecajnije nove su ideje i inicijative zajedničke čitavom čovječanstvu, a vanjska politika malih i novih država trebala bi biti manje opterećena tradicionalnim shvaćanjima i oblicima i više osjetljiva za nove izazove, ideje i poglede, odražavajući zajedničke vrijednosti i interese čovječanstva.“

Knjiga je strukturirana na način da vrlo lako dopire do publike i jedna je od onih koje je svakako korisno pročitati. Počevši s pregledom osnovnih teorija vanjske politike, knjiga u narednim poglavljima proširuje područje istraživanja na više razina te je zanimljiva za svakoga tko želi razumjeti proces kreiranja vanjskopolitičkih odluka, odnos suvremenog međunarodnog okruženja i ulogu vanjske politike, način korištenja sredstava vanjske politike te diplomatsku praksu, a u svom sveobuhvatnom pristupu i koherentnom stilu obuhvaća i sasvim konkretne slučajeve.

Ova knjiga odraz je autorova bogatog iskustva s područja međunarodnog prava i jednako je zanimljiva profesionalcima i studentima, odnosno svima onima koji prate zbivanja ili se bave proučavanjem međunarodnih odnosa, međunarodnog prava i diplomacije. Originalan je i važan doprinos proučavanju vanjske politike upravo zbog toga što objedinjuje znanstveni pristup i neposredno iskustvo u diplomatskoj praksi, a posebno zbog toga što daje uvid u ono što vanjska politika znači za male i novonastale zemlje, pri čemu se posebno osvrće na Sloveniju. Prema riječima samog autora, knjiga je prvenstveno namijenjena diplomatima i onima koji se bave vanjskom politikom, a od temeljne je važnosti za stratege vanjske politike, parlamentarne zastupnike, novinare i sve one koji su posebno angažirani ili pišu o međunarodnim odnosima i vanjskoj politici.

Jadranka Dujić Frlan

Osvrt s konferencije: Jugoistočna Europa i budućnost EU-a – suradnja između institucija visokog obrazovanja

U Zagrebu je od 8. do 11. listopada 2013. godine održana trodnevna međunarodna konferencija „Jugoistočna Europa i budućnost EU-a – suradnja između institucija visokog obrazovanja“ u organizaciji Udruge studenata „Diplomat“ Visoke škole međunarodnih odnosa i diplomacije „Dag Hammarskjöld“ iz Zagreba (VŠMOD DH) i Svjetske akademije umjetnosti i znanosti.

Na konferenciji su uz studente VŠMOD-a DH sudjelovali i studenti s Fakulteta političkih nauka u Beogradu, Megatrend univerziteta iz Beograda, Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, Sveučilišta u Mostaru, Univerziteta Donja Gorica iz Podgorice, Univerziteta MIT iz Skopja, kao i studenti s više hrvatskih fakulteta: s Fakulteta političkih znanosti i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Veleučilišta Velika Gorica. Sudjelovali su i profesori, prodekani i dekani većine navedenih institucija, čime je znatno porastao potencijal za uspostavu suradnje među tim institucijama visokog obrazovanja. Sveukupno je sudjelovalo više od 100 sudionika.

Konferenciju je 8. listopada 2013. godine na svečanoj večeri otvorio akademik Ivo Šlaus, predsjednik Svjetske akademije umjetnosti i znanosti i dekan VŠMOD-a DH, naglasivši vrijednost konferencije koja je temelj buduće suradnje visokoškolskih institucija u Europi, posebno u Jugoistočnoj Europi. Konferencija je organizirana kroz plenarne i paralelne sekcije uz druženja tijekom ručka i večere, tako da je ostvaren visok stupanj komunikacije i time su položeni temelji uspješne suradnje.

Na plenarnoj sjednici prvoga dana akademskog dijela konferencije 9. listopada 2013. godine sudjelovali su prof. dr. Emil Constantinescu, bivši predsjednik Republike Rumunjske i član Svjetske akademije te predsjednik Instituta za kulturnu diplomaciju (Institute for Cultural Diplomacy), gospodin Nadan Vidošević, predsjednik Hrvatske gospodarske komore (HGK), i akademik Ivo Šlaus. Sjednicom su predsjedali prof. dr. Ksenija Jurišić i g. Filip Kokotović.

Prof. dr. Constantinescu u svojem izlaganju „Levant, Mediteran i budućnost EU-a“ istaknuo je kako bi Europa trebala postupno prevladavati prošlost te promicati širenje zajedničkih vrijednosti – solidarnost i poštovanje različitosti – te razvijati društvo znanja utemeljeno na kulturi koja bi se trebala suprotstaviti društvu vođenom isključivom željom za profitom. Gospodin Nadan Vidošević istaknuo je problem institucionalne

strukture za koju vjeruje da treba ojačati, posebno sada kad je Republika Hrvatska postala članica EU-a, gdje je čekaju potpuno novi izazovi. Ujedno je naglasio ulogu mladih za koje vjeruje da moraju preuzeti aktivniju ulogu u društvu. Akademik Ivo Šlaus usredotočio se na analizu suvremene ekonomske, političke i moralne krize u svijetu koju su izvršile Svjetska akademija, Rimski klub i Club de Madrid (asocijacija bivših predsjednika država i vlada) te je naglasio kako je potrebno preispitati sve postojeće stavove, teorije i pristupe, te da je nužna nova paradigma pristupa i rješavanja aktualnih događanja u svijetu.

U popodnevnim satima odvijale su se paralelne sjednice gdje su dr. sc. Marko Trnski, profesor VŠMOD-a DH, dr. sc. Tomislav Ridzak, viši savjetnik u Hrvatskoj narodnoj banci, prof. dr. Žarko Puhovski, član Svjetske akademije, prof. dr. Mladen Staničić, član Svjetske akademije i profesor na VŠMOD-u DH, dr. sc. Marinko Ogorec, profesor Veleučilišta Velika Gorica, i prof. dr. sc. Dario Matika sa studentima i ostalim sudionicima raspravljali o aktualnim politološkim, ekonomskim i sigurnosnim pitanjima, primjerice o mogućnosti korištenja EU-fondova, krizi eurozone, političkim i ekonomskim prednostima i manama članstva u Europskoj Uniji te problemu organiziranoga kriminala. Paralelne sjednice predstavile su priliku da se sudionici sami opredijele za temu koju smatraju najrelevantnijom i najzanimljivijom. Paralelne sjednice, od kojih je svaka imala 30-ak sudionika, omogućile su svima višestruko sudjelovanje u raspravi.

Na plenarnoj sjednici drugoga dana konferencije sudjelovali su ambasador Budimir Lončar, predsjednik Savjeta Predsjednika Republike Hrvatske i predsjednik Diplomatskog vijeća VŠMOD-a DH, prof. dr. Žarko Puhovski, član Svjetske akademije, te mr. sc. Biljana Apostolova, direktorica Univerziteta MIT Skopje. Sjednicom su predsjedali prof. dr. Goran Bandov, prodekan VŠMOD-a DH i gđa Ivona Karavidović.

Ambasador Budimir Lončar u izlaganju „Jugoistočna Europa i EU u kontekstu svjetskih kretanja“ istaknuo je niz pitanja relevantnih za sadašnje međunarodne odnose. Prof. dr. Žarko Puhovski u svom izlaganju „EU – zajednica vrijednosti ili geopolitika?“ istaknuo je alternativno razmišljanje o ulozi te kapacitetu Republike Hrvatske nakon ulaska u EU. Istaknuo je kako postoji značajna razlika između euroskeptika i ljudi koji u potpunosti odbijaju ideju integrirane Europe, naglasivši značaj stalnog razmišljanja i propitkivanja daljnjeg razvoja te potrebe da se skeptično i s razmišljanjem nastavi daljnje djelovanje Republike Hrvatske u Europskoj Uniji. Mr. sc. Biljana Apostolova u svom izlaganju „Europska Unija: želja ili prinuda“ istaknula je kako za države Jugoistočne Europe ne postoji druga opcija nego priključenje Uniji te kako je za ostvarivanje toga cilja potrebno djelovati u skladu s aktualnom politikom i zahtjevima EU-a.

U popodnevnim satima ponovno su se odvijale paralelne sjednice gdje su sudjelovali prof. dr. Goran Bandov, prodekan VŠMOD-a DH, prof. dr. Saša Petar, dr. sc. Boško Picula, profesor VŠMOD-a DH, prof. dr. sc. Branko Caratan, prof. dr. sc. Radovan

Vukadinović, član Svjetske akademije, obojica profesori VŠMOD-a DH te prof. dr. sc. Oliver Andonov, profesor Univerziteta MIT Skopje. Predmet rasprave tih sjednica bila su pitanja manjina u međunarodnim odnosima, posljedice jačanja desnih političkih opcija u Europi, tranzicije u Jugoistočnoj Europi te proširenja EU-a.

Na završnom danu konferencije u panelu su sudjelovali gospodin Stjepan Mesić, bivši predsjednik Republike Hrvatske i član Svjetske akademije, gospodin Tonino Picula, zastupnik Republike Hrvatske u Europskom parlamentu te prof. dr. Zoran Ilievski, savjetnik predsjednika Republike Makedonije za politička pitanja. Sjednicom su predsjedali gđa Mia Tošić i akademik Ivo Šlaus.

Gospodin Stjepan Mesić u svojem izlaganju „Jugoistočna Europa i budućnost EU-a“ osvrnuo se na trenutačne političke odnose u regiji. Gospodin Tonino Picula svojim je izlaganjem na temu „Izbori 2014. i susjedstvo EU-a – između limesa i novog proširenja“ potaknuo mnoga pitanja te vrlo konstruktivnu akademsku diskusiju. Iznio je stav o nužnosti proširenja EU-a te postupnog uključenja cijele regije Jugoistočne Europe. Raspravljalo se o granici proširenja EU-a te mogućnosti ulaska Ruske Federacije i Republike Turske. Zastupnik Picula iznio je stav kako vjeruje da ipak ne postoji potrebna obostrana politička volja za takvim proširenjem. Prof. dr. Zoran Ilievski održao je predavanje naslova „Europeizacija kroz vladavinu prava na Zapadnom Balkanu“ u kojem je izložio istraživanja provedena na njegovom fakultetu koja predstavljaju temelj za značajne političke prosudbe.

Međunarodna konferencija „Jugoistočna Europa i budućnost EU-a – suradnja između institucija visokog obrazovanja“ predstavlja tek prvi korak u ostvarivanju daljnje suradnje, osobito organizacije zajedničkih seminara i konferencija te zajedničkih projekata. Utemeljena je suradnja među institucijama visokog obrazovanja, ali i među studentima. Studenti iz Republike Srbije predložili su da se u proljeće 2014. godine organizira konferencija u Beogradu. Organizacija niza povezanih konferencija u Jugoistočnoj Europi predstavljala bi novi korak u zajedničkoj suradnji i razumijevanju te tako bitno pridonijela sveukupnom razvoju i prosperitetu Jugoistočne Europe. Zaključujući ovu međunarodnu konferenciju, dekan VŠMOD-a DH zahvalio se svim sudionicima, posebno organizatorima, te istaknuo značaj konferencije za sveukupni razvoj svake pojedine države u Jugoistočnoj Europi, ali i cjelokupne regije i Europske Unije. Studenti-sudionici konferencije i studenti-organizatori konferencije potvrdili su da su sposobni nadvladati teškoće, izazove i složenosti međunarodne suradnje i tako postavili temelj uspješne suradnje i političko-ekonomskog razvoja.

Filip Kokotović

Aliante 2013.

Aliante je jedinstveno natjecanje čije su tema i međunarodna dimenzija bez premca. Cilj je natjecanja širenje poznavanja Sjevernoatlantskog saveza, sigurnosne politike i međunarodnih odnosa. Pobjednici su nagrađeni jedinstvenim putovanjem. No svi sudionici natjecanja Aliante imat će koristi od širenja znanja i upoznavanja učenika sa sličnim interesima iz različitih zemalja. To je zapravo stvarna nagrada ovog natjecanja koja može pomoći pri učenju te kasnije u profesionalnoj karijeri. Glavni organizator i međunarodni koordinator natjecanja Aliante 2013. bili su Češka Republika i udruga za euroatlantsku suradnju Jagello 2000, kao i nacionalni partneri u pojedinim zemljama, a za Hrvatsku to je Atlantsko vijeće Hrvatske. Projekt Aliante 2013. podržali su Ministarstvo vanjskih poslova Republike Češke, Ministarstvo obrane Kraljevine Švedske, Ministarstvo obrane Republike Turske i NATO-ov Odjel za javnu diplomaciju.

Aliante se održava od 2001. godine, a prve godine bio je održan samo u Republici Češkoj, gdje je sudjelovalo više od tisuću učenika. Svake naredne godine broj zemalja sudionica i natjecatelja povećavao se, tako da je 2008. godine u natjecanje bilo uključeno više od pet tisuća učenika.

Aliante je natjecanje za dvočlane timove učenika srednjih škola u dobi od 15 do 19 godina. Njegova je svrha podizanje razine znanja učenika o povijesti, geografiji, politici i prije svega o sigurnosnim pitanjima, kao i o Sjevernoatlantskom savezu. Dublji uvid u navedena područja omogućuje im bolje razumijevanje aktualnih pitanja i povezanosti između događanja u međunarodnom okruženju. Jedinstveni koncept Aliantea omogućuje preispitivanje fizičke i psihičke izdržljivosti u izazovnim uvjetima, susret s ljudima sličnih interesa iz drugih zemalja, uz nezaboravan izlet.

Kako bi osvojili nagradni izlet, učenici trebaju pokazati svoje kvalitete u tri kruga natjecanja. U prvom krugu, koji služi kao „zagrijavanje”, potrebno je ispravno odgovoriti na 15 od 20 pitanja isključivo putem interneta, a uvjet je odlično poznavanje engleskog jezika. Učenici su morali proći zahtjevnu nacionalnu razinu kako bi se plasirali na višu međunarodnu razinu natjecanja. U drugom krugu također je bilo potrebno pokazati izvrsno znanje, ali mnogo detaljnije, jer je bilo potrebno provesti opsežno istraživanje iz odgovarajućih izvora kako bi se moglo ispravno odgovoriti. Timovi moraju odgovoriti na 35 pitanja u pisanom obliku o povijesti, međunarodnim odnosima, geografiji te strukturi i funkcioniranju NATO-a. Odgovori na ta pitanja često su opsežni, ali uspijevaju samo oni timovi koji pogode bit i opišu suštinu. Odgovore ocjenjuju povjerenstvo i nacionalni koordinatori uz pomoć stručnjaka s područja političkih znanosti. Najbolji

natjecatelji kvalificirali su se u treći, završni krug natjecanja u kojem se testiralo opće znanje te fizička i psihička spremnost, a natjecatelji su trebali pokazati i razumijevanje te sposobnost suradnje u zahtjevnim uvjetima.

Nepristranim odabirom, iz početnih dvočlanih nacionalnih timova oblikovane su međunarodne skupine od četiri natjecatelja (dva tima). Izvornom dvočlanom timu pridružen je tim iz druge zemlje.

Ovogodišnji treći krug natjecanja održan je u Švedskoj, u najstarijoj vojnoj akademiji na svijetu smještenoj u povijesnoj palači Karlberg kraj Stockholma. Osnovana je daleke 1792. godine i otad neprekidno djeluje na istom mjestu. Unatoč tomu što je Karlberg vojna institucija, palača i njezin park, klasificirani kao povijesni spomenik od nacionalnog interesa, dostupni su javnosti.

U završnom dijelu natjecanja sudjelovalo je ukupno 40 natjecatelja u deset timova iz osam europskih zemalja. Završni dio sastojao se od dva dijela: provjere teorijskog znanja, gdje su se iskazali učenici srednjih škola iz Hrvatske, Tamara Miliša i Filip Opetuk, plasiravši se na izvrsno prvo i drugo mjesto, zajedno s druga dva člana svog međunarodnog tima iz Poljske. Drugi dio natjecanja bio je praktični dio u kojem su natjecatelji odmjerili svoje snage u izdržljivosti i snalažljivosti, a odvijao se na poligonu za vježbu nedaleko od Stockholma i bio je vrlo zahtjevan. Natjecatelji su imali zadatak postaviti šatore, pripremati obroke, odraditi vježbe orijentacije u prostoru te pokazati vještine gađanja iz puške, bacanja granata te vježbe snage. Konačni su pobjednici Aliantea pet najboljih timova iz završnog dijela natjecanja, a kao nagradu dobili su jedinstven izlet u jednu od zemalja članica NATO-a.

Godine 2013. bila je to Turska, zemlja bogate i zanimljive nacionalne povijesti i kulturne baštine, istočna granica NATO-a, isto tako važan saveznik NATO-a sa svojom jakom vojnom silom i značajnim doprinosom NATO-ovim operacijama. Izlet u Tursku organiziran je u razdoblju od 24. rujna do 3. listopada, a glavni organizator bilo je Ministarstvo obrane Republike Turske, čiji je odličan organizacijski tim osmislio nezaboravno desetodnevno putovanje Turskom. Svi sudionici okupili su se u glavnom gradu Ankari, gdje su razgledali Ataturkov mauzolej, Vojnu akademiju, tursku avioindustriju (Turkish Aerospace Industries Inc. – TAI), nastavljajući dalje prema Eskişehiru, Izmiru, Efezu, Çanakkaleu i Istanbulu. Dnevni raspored bio je osmišljen tako da je u prijedpodnevnim satima bio organiziran posjet vojnoj bazi ili vojnom učilištu, a poslijepodnevnim sati bili su rezervirani za razgledavanje spomenika kulture, muzeja ili povijesnih znamenitosti. Vrlo intenzivnim tempom sudionici nagradnog putovanja imali su priliku razgledati pomorske, zračne i kopnene snage u NATO-ovim bazama u Turskoj. Ono što je važno istaknuti jest besprijeckorna organizacija izleta te gostoljubivost, susretljivost i pažljivost domaćina. Ovako koncipirano natjecanje, uz završni izlet, svakako je posebno iskustvo koje će svim sudionicima zasigurno dugo ostati u sjećanju.

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju
God. 13, br. 2/2013

Rukopisi se ne vraćaju.

Godišnje izlazi četiri broja na hrvatskom jeziku.

Upute suradnicima

Međunarodne studije su tromjesečnik što izlazi u proljeće, ljeto, jesen i zimu svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge s područja međunarodnih odnosa, vanjske politike i diplomacije.

Niti jedan prilog ne smije biti dulji od 1,5 autorskog arka, odnosno 24 kartice teksta, tipkane dvostrukim proredom u fontu Times New Roman 12. Svakom tekstu mora biti priložen sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, koji ne smije imati više od stotinu riječi ili osam redaka.

Autor treba poštovati propisane oblike opreme teksta:

- citirani izvori u tekstu navode se u skraćenom obliku (primjerice, Kissinger, 1990, 41)
- na kraju teksta prilaže se samo popis citirane literature
- citirani izvodi navode se na sljedeći način:
raymond aron, paix et guerre, calmann-levy, paris, 1984
ili
jerzy j. wiatr, srednja europa u novom svjetskom poretku, politička misao, vol. XXXVII, BR. 2, 2000
dva ili više autora navode se na sljedeći način:
carl j. friedrich, zbigniew k. brzezinski, totalitarian dictatorship & autocracy, harvard university press, cambridge, 1965.

Svaki prilog šalje se na e-mail adresu: medjunarodne.studije@gmail.com.

Uredništvo

Narudžbe i pretplata: EURO AVANGARDE d.o.o., Zagreb, Orešje 35a

Tel/fax (01) 3700 405, e-mail: medjunarodne.studije@diplomacija.hr

IBAN: HR7523400091110314520

Pretplata za 2013. godinu iznosi 240 kn. Cijena pojedinačnog primjerka je 70 kn.

Godišnja pretplata za inozemstvo: 80\$ za brojeve iz 2013.